Moŋğolun Niuča Tobčaan

I

§1. Činķis-qağan-no huĵaur Deere Teŋķeri-eče ĵayaatu toreksen Borte-Čino aĵuu. ķerķai ino Qoai-Maral aĵiai. Teŋķis ķetulĵu ireba. Onan-muren-no teriune Burqan-qaldun-na nuntuqlaĵu, toreksen Bata-Čiqan aĵuu.

§ 2. Bata-Čiqan-no koun Tamača. Tamača-in koun Qoričar-Merķan. Qoričar-Merķan-no koun Auĵan-Boroul. Auĵan-Boroulun koun Sali-Qačau. Sali-Qačau-in koun Yeke-Nidun. Yeke-Nidun-no koun Sin-Soči. Sin-Soči-in koun Qarču.

§ 3. Qarču-in koun Borĵiğidai-Merķan, Moŋğolĵin-ğoa ķerķaitu aĵuu. Borĵiğidai-Merķan-no koun, Toroğolĵin-Bayan, Boroqčin-ğoa ķerķaitu, Boroldai-Suyalbi ĵalautu, Dair Boro qoyar küluut aqtas tu bulee. Toroğolĵin-no koun Duwa-Soqor, Dobun-Merķan qoyar bulee.

§ 4. Duwa-Soqor maŋlai dunda ğağča nidutu, ğurban neurit ğaĵar-a qaraqu bulee.

§ 5. Nikan udur Duwa-Soqor Dobun-Merķaŋ deu-lue-been Burqan-qaldun deere ğarba. Duwa-Soqor Burqan-qaldun deereče qaraĵu, Tuŋķelik-ğoroqan huruu nikan bölek irķan nouĵu oroĵu aisuqui qaraĵu uĵeĵu,

§ 6. uķulerun: “Tede nouĵu aisuqun irķen-no dotora, nikan qarautai terge-no olĵiķe-de, nikan okin sain biyu! ķuun-ne ese okdeksen boesu, Dobun-Merķan deu-deen čimada ğuyuya!” keeĵu, Dobun-Merkan deu-yüen uĵere ilebe.

§7. Dobun-Merķan tede irķen-dur ķuruesu, unen-ķu ğoa sain, aldar nere yeke tai, Alan-ğoa neretai, ķuun-ne ber okdeai-uduui okin aĵuu.

§ 8. Tede bölek irķen ber, Kol-Barğuĵin toķum-un Eĵen Barqudai-Merķan-no okin, Barğuĵin-ğoa neretai okin ni, Qori-Tumad-un noyan Qorilartai-Merķan-ne okdeksen aĵuu. Qori-Tumadun ğaĵara Ariq-usun-na Qori-lartai-Merķan-no Barğuĵin-ğoača toreksen, Alan-ğoa neretai okin tere.

§ 9. Qorilartai-Merķan Qori-Tumadun ğaĵar-turiyan buluğan keremun koree-tai ğaĵar-iyan qorilalduĵu maoulalduĵu, Qorilar oboqtu bolĵu, Burqan-qaldun-no ķoreesun ķoruuli saitu, ğaĵar sain, keen, Burqan-qaldun-no Eĵet Burqan bosqaqsan Šinči-bayan-uriyaŋqai-tur nouĵu aisun aĵuu. Qori-Tumadun Qorilartai-Merķan-no okin, Ariq-usun-na toreksen, Alan-ğoa-i tende ğuyuĵu, Dobun-Merķan-no abuqsan yosun teyimu,

§ 10. Alan-ğoa Dobun-Merķan-tur ireĵu, qoyar koun toreulbi. Buķunotai, Belķunotai nereten bulee.

§11. Duwa-Soqor aqa ino dorben koutu bulee.Tedui atala, Duwa-Soqor aqa ino uķai boluba. Duwa-Suqor uķai boluqsano qoina, dorben kuut ino, Dobun-Merķan abuğa-yüan uruqa ulu bolğan doromĵilaĵu, qağačaĵu ķeĵu nouuba. Dorben oboqtan bolĵu, Dorben irgen tede bolba.

§ 12. Teuno qoina nikan udur Dobun-Merķan Toğočaq-undur deere ķoreelere ğarba. Hoai dotora Uriyaŋqadai ķuun ĵao buğu alaĵu, qabirğar ino abit ino širaĵu bukuy-i ĵoluğaĵu;

§ 13. Dobun-Merķan uķulerun: "Nokor, širolğa da!" keeĵu, "Oksu!” keeĵu, aušiqitu ĵildu arasun ino abču, ĵao buğu-in miqa ķubčini Dobun-Merķan-ne okba.

§ 14. Dobim-Merķan tere ĵao buğu-i ačiĵu, aisuqa ĵaura, nikan yadau ķuun, koun-been kotolĵu yabuqu-i ĵolğaĵu;

§ 15. Dobun-Merķan: "Yaun ķuun či?” keen asağuasu, tere ķuun uķulerun: “Bi Maaliq-Bayaudai, yadaĵu yabulai! Tere ķoreesuno miqanača nada ok, bi ene koun-been čimada oksu!” keeĵuu.

§16. Dobun-Merķan tere uķe-tur ĵao buğu-in orele ğuya ino ququlĵu okču, tere koun-ni ino ačiraĵu, ķer dotora ĵaruĵu aqu bulee.

§ 17. Tein atara, Dobun-Merķan uķai bolba. Dobun-Merķan-i uķai boluqsano qoina, Alan-ğoa, ere uķaiui boet, ğurban kout toreulbi. Buğu-Qadağı, Buqatu-Salĵi, Bodončar-muŋqaq nere ten bulee.

§18. Urida Dobun-Merķan-eče toreksen Belķunotai, Buķunotai qoyar kout ino eke-yüen Alan-ğoa-in ečine uķuleldurun: “Ene eke bidano, aqa-deu uye-qaya ķuun uķai, ere uķaiui boetele, ede ğurban kout toreulbi. ķer dotora ğaqča Maaliq-Bayaudai ķuun biyu. Ede ğurban kout teunoai bi ĵe!” keen, eke-yüen ečine keleldukui-i eke ano Alan-ğoa uqaĵu;

§19. qabur nikan udur, koŋšilemel qonin činaĵu, Belkunotai, Buķunotai, Buğu-Qataki, Buqatu-Salĵi, Bodončar-muŋqaq, ede tabun koudiyen ĵerķelen saulĵu, niĵiel musut ququlutqun, keeĵu okba. Niĵieli yau baiunqun? quğučiĵu (??) oorba. Basa tabun musut, qantu čuqlaĵu: ququlutqun! keeĵu okba. Tabuula tabun čuqtai musut ķuuleldun bariĵu bituulĵu, ququlun yadaba.

§ 20. Tende Alan-ğoa eke ino uķuleba: “Ta, Belķunotai, Buķunotai, qoyar kout mino, nama-i —Ede ğurban koud-i toreulbi; keno yauno kout biyu?—keen sereldun keleldumui. Serekui ber tano ĵob!

§21. "Sünit buri čaoķen šira ķuun ķerun eruķe dotoğa-in ķeķeer oroĵu, keeli mino wiliĵu, ķeķeen ino keeli-tur mino šiŋķeķu bulee. ğarurun, naran sarain kiriyer, šira noqai metu šičabalĵaĵu ğarqu bulee. Deleme yekin uķulet ta? Teou-ber uqaasu, temdek ino Teŋķiri-in kout biyu ĵe. Qara teriutu ķuun-tur qanitqan yekin uķulet ta? Qamuğ-un qat boluasu, qaračus tende uqat ĵe!” keeba.

§22. Basa Alan-ğoa kout-teen süyuer uķe uķulerun: “Ta, tabun kout mino, ğaqča keeli-eče toreba. Ta, tuğarun musut metu ğaqča ğaqča boluasu, tere niĵiel sumut (musut) metu, kene-ber qilbara ququldaqun ta. Tere čuqtai musut mete qantu, nikan eye ten boluasu, kene-ber qilbara yekin bolqun ta?” keebi. Atara Alan-ğoa, eke ano, uķai bolbi.

§ 23. Eke-yüen Alan-ğoa uķai boluqsan-no qoina aqa-nar deu-ner tabuula adusun idee-ben qubiyaldurun, Belķunotai, Buķunotai, Buqa-Qadağı, Buqatu-Salĵi dorbeule abulčaba. Bodončar-a-muŋqaq, budawu biyu, keen, uruq-a ulu toan, qubi ese okba.

§§ 24. Bodončar, uruq-a ese toaqdaĵu: "Ende atara yaun? keeĵu, ğol daaritu, ğodoli seultu oroq-šiŋğula-i unoĵu:

Ukuesu ino ukusuķai. Aasu ino asuqai! Keeĵu, Onan muren huruu yorčiĵu talbiba. Yorčiĵu, Balĵun-aral ķurču, tende ebesun embule ķer kiĵu, tende aba sauba.

§ 25. Teyin aqui-duriyen boroqčin qarčiğai qarqiru bariĵu iden bukui-i uĵeĵu, ğol daaritu ğodoli seultu oroq-šiŋqula-in qilğasun-bar hurağalaĵu bariĵu asaraba.

§26. Idekui ideen uķai arun, čina-in ķun-dur qorğaqsan ķoreesun mariyaĵu qarbuĵu alaĵu idelduet, čina-in ideksen-ni teŋķulduĵu ideed, oerun qoolai-daan, qarčiğai-baan ber teĵiyeldun tere hon ğarba.

§ 27. Qabur boluba. Naqod irekui čaq-tur, qarčiğai-baan teileulĵu oorba. Naqod ğalaout —

Qoĵiulas tutun qoaŋšiut,
Huŋĵiules tutun quŋšiut
Hünistele talbiba.

§28. Tuiren ķeru-dača, Tuŋķelik-ğoroqan huruu, bölek irķen nouuĵu ireba, Bodončar tede irķen-tur qarčiğai-baan ooruat otču, udur esuk čileĵu, süni ebesun embule ķer-duriyen ireĵu qonaqu bulee.

§ 29. Tede irķen Bodončar-un qarčiğai quyuasu, ese okba. Tede irķen Bodončar-i “Kenoai ba yaunoai be?” keen asaqqu uķai, Bodončar ber tede irgen-i “Yaun irķen?” keen asaulčaqu uķai yabulduba.

§ 30. Buğu-Qadaği, aqa ino, Bodončar-muŋqaq deu-yüen, ene Onan-muren huruu odulaa, keen, erin ireĵu Tuŋķelik-ğoroqan huruu nouĵu ireksel irķen-tur teyimu teyimu ķuun, teyimu morin tu bulee, keen suraasu,

§31. tede irķen uķulerun: "ķuun ber, morin ber čino suraqu-tur adali biyu. Qarčiğai tu biyu. Udur buri man tur ireĵu, esuk čileĵu, odumu. Süni maqa qaa qonoaĵuu. Horene umere-eče kei boluasu, qarčiğai-bar bariyluqsan naqut, ğalaoudun odun hüsun ano burğaliq časun metu butaraĵu keisču iremu. Ende oire biyu ĵe! Edoe ireķu čaq bolba. Qorumut ķuliče!” keeba.

§ 32. Qoram atara Tuŋķeli-ğoroqan oede nikan ķuun aisun biyu. ķurču ireasu, Bodončar mun aĵuu. Buğu-Qataği, aqa ino, uĵeed taniĵu abuat, uduritču Onan-muren oede qataraĵu yorčiĵu talbiba.

§ 33. Bodončar Buğu-Qadaği aqa-yuan,qoinača dağaĵu qataraĵu yabuĵu, uķulerun: “Aqa, aqa! Beye teriķu tu, deel ĵaqa tu sain”, keeba. Aqa ino Buğu-Qadaği tere uķe ino yauna ber ese bolğaba.

§ 34. Basa mun uķe uķuleesu, aqa ino yauna ber ulu bolğan, qariu ino ese dooŋqotba. Bodončar yabuĵu basa mun-ķu uķe uķuleba. Tere uķe-tur aqa ino uķulerun: "Tuğarača mun mun yaun uķe uķulemu či?” keeba.

§ 35. Tendeče Bodončar uķulerun: “Tuğarun Tuŋķelik-ğoroqan-a buqun irken yeke učuķan, maoui sain, teriu šira uķaiun: sačaun bi. Qilbar irķen bi. Bida teden-i qauliya!” keeba.

§36, Tendeče aqa ino uķulerun: “ĵe, teyin boesu, ķerturiyen ķurču, aqa-nar deu-ner eyetulduĵu, tede irķen-i qauluya!” keelduĵu,

§ 37. ķer-turiyen ķuruet, aqa-nar deu-ner kelelduĵu morilaĵu, mun Bodončar-i alğinči haulğaba.

§ 38. Bodončar alğinči haulĵu, dunda keeli tai eme-i bariĵu, “Yauĵin ķuun či?” keen hasaqba. Tere eme uķulerun: “ĵarčiut Adaŋqan-Uriyaŋqaĵin bi!” keeba.

39. Tede irķen-i aqa-nar deu-ner tabuula daouliĵu, aduun, ideen-e, haran tutqara aqui sauqui-a ķurba.

§ 40. Tere dunda keeli tai eme Bodončar-tur ireĵu kou torebi. ĵad irķeno koun bulee, keen, ĵadaradai nere okba. ĵadarano ebuķe tere boluba. Tere ĵadaradai-in koun Tuķuudai neretu bulee. Tuķuudai-in koun Buri-Bulčiru bulee. Buri-Bulčiru-in koun Qara-Qadaan bulee. Qara-Qadaano koun ĵamuqa bulee. ĵadaran oboqtan tede boluba.

§ 41. Tere eme basa Bodončar-ača niķan koun toreulbi. Bariĵu abuqsan eme bulee, keen, tere koun-i Baaridai nereitba. Baarino ebuķe tere boluba.Baaridai-in koun Čiduqul-boko. Čiduqul-boko emes olotu bulee. Koun ino mene metu toreba. Menen-Baarin oboqtan tede boluba.

§ 42. Belķunotai Belķunot oboqtan boluba. Buķunotai Buķunot oboqtan boluba. Buqu-Qataği Qatağin oboqtan boluba. Buqutu-Salĵiut oboqtan boluba. Bodončar Borĵiğin oboqtan boluba.

§ 43. Bodončar-un aburin eme-deče toreksen Barin-Siiratu-Qabiči neretu bulee. Tere Qabiči-Baaturun eke-in inĵe ireksen Bodončar tataĵu bulee. Niķan koun toreba. ĵaouredai neretu bulee. ĵaouredai urida ĵuķeli-tu orun bulee.

44. Bodončar uķai boluqsano qoina tere ĵaouredai-i ķer darua Adaŋga
Uriyaŋqadai ķuun alua, teunoai bi ĵe, keeĵu, ĵuķeli-deče ğarğaĵu, ĵaoureit
oboqtu boluğaĵu, ĵaoured-un ebuķe tere boluba.

§ 45. Qabiči-Baatur-un koun Menen-Tudun bulee. Menen-Tudun-no koun Qači-Küluk, Qačin, Qačiu, Qačula, Qačiun, Qalandai, Način-Baatur, doloan bulee.

46. Qači-Küluk-un koun Qaidu Namolun eke-deče toreksen bulee. Qačin-no koun Noyağidai neretei bulee. Noyanšiq aburitu tuta "Noyaqin oboqtan boluba. Qačiu-in koun Barulatai neretu bulee. Yeke beyetu, ideen-e baruq bulee. Barulas oboqtan boluba. Qačula-in koun ideen-e baruq tula Yeke-Barula, Učuban-Barula nereitču, Barulas oboqtan bolğaĵu, Erdentu-Barula, Todoen-Barula teriuten Barulas tede boluba.— Qarandain kout budaan qutqulaqu eki teriu uķeun tula Budaat oboq tan tede boluba. — Qačiun-no koun Adarqidai neretu bulee. Aqa deu ĵaura adaruqči tula Adarğin oboqtan bolba.—Način-Baatur-un kout Uruudai, Maŋqutai nereten bulee. Uruut, Maŋqut oboqtan tede boluba.—Način-Baatur-un aburin eme-deče toreksen Šiĵuudai, Doqoladai nereten bulee.

47. Qaidu-in koun Baišiŋqor-Doqsin, Čaraqai-Liŋqu, Čaoĵin-Orteķai, ğurban bulee. Baišiŋqor-Doqsin-o koun

Tunbinai-Sečen. Čaraqai-Liŋqu-in koun Seŋķun-Bilge, Anbaqai tan Taičiu oboq tan boluba. Čaraqai-Liŋquin berikęn emedeče toreksen Besutai neretu bulee. Besut obuq tan tede boluba. Čaoĵin-Orteķai-in kout Oronar, Qoŋqotan, Arulat, Soenit, Qabturqas, ķenikęs oboq tan tede boluba.

48. Tunbinai-Sečen-no koun Qabul-qağan, Sin-Sečule qoyar bulee. Sin-Sečule-in koun Bulteču-Baatur bulee. Qabul-qağan-no kout doloan bulee. Aŋqa yeke ino Okin-Barqaq, Bartan-Baatur, Qutuqtu-Muŋķur, Qutula-qağan, Qulan, Qadaan, Todoen-otčiğin, — ede doloan bulee.

49. Okin-Barqağ-un koun Qutuqtu-Yürki bulee. Qutuqtu-Yürki-in kout Seče-beki, Taiču qoyar bulee. Yürki oboq tan tede boluba.

§ 50. Bartan-Baaturun kout Maŋķetu-kiyan, Nekun-taiĵi, Yesuķai-Baatur, Daritai-otčiğin,—ede dorben bulee. Qutuqtu-Maŋğur-un koun Buri-boko bulee. Onan-na tun-tur qulinlaqui-tur Belķutai-in muru qanqas-čabčiqsan tere bulee.

§51. Qutula-qağan-no kout ĵoči, ğirmau, Altan,—ğurban bulee. Qulan-Baatur-on koun Yeke-Ceren bulee; Badai, Kišilik, qoyar darqan-dun, noyan tere bulee.—Qadaan, Todoen qoyar uruq uķeun bulee.

52. Qamuq Moŋğoli Qabul-qağan meden aba. Qabul-qağan-no qoina, Qabul-qağan-no uķe-ber, doloan koudiyan boetele, Seŋķun-Bilķe-in koun. Anbaqai-qağan qamuq Moŋğoli meden aba.

53. Buyur-naur, Kolen-naur qoyar ĵaura Uršiun-murenne bukun Airiut Buiruut, Tatar irķene Anbaqai-qağan okin okču, oesun okinien hüdeĵu otqu bolun, Tatar ĵuin irķen Anbaqai-qaqan-ni bariĵu, Qitadun Altan-qağan-na abču otqui-tur, Anbaqai-qaqan Besutai ķuun Balağači elčiniyer uķuleĵu ilerun, Qabul-qağan-no doloan koudun dundadu, Qutula-da uķulerun: šHarban koudun dotora Qadaan-taiĵi-da uķule, keen ukuleĵu ilerun: Qamuğun qağan, Ulusun Eĵen boluĵu, oki-ben oesun hüdekui-ben namaar kesetkun! Tatar irķene bariqdaa bi. Tabun quruudiyen qimul tamutala, harban quruudiyen qimul tamutala, harban quruudiyen qauttala hači mino aburan soritqun!" keeĵu ileĵuu.

54. Tere čaq-tur Yesuķai-Baatur Onan-muren-ne šibaoulan yabuqui-tur, Merkidun Yeke-Čiledu Olqonout irgeneče oki abču euskeĵu aisuqun-i ĵoluğaĵu, oŋķeiĵu uĵeesu, oŋķe ĵisu buši tai oki qatu uĵeĵu, ķer-turiyen qarin haoulĵu, Nekun-taiĵi aqa-yüan, Daritai-otčiqin deu-ben uduritču ireĵuui.

55. ķurkui-lue Čiledu ayüĵu, qurdun qubi tu aĵuu. Qubi-yüan ğuya ino deletču, quburi dabalis (nambalis) burutquilua, qoinača ino ğurbaula udaaralduba. Čiledu qošiun qučilis qariĵu tergen-duriyen irekui-lue, tende Hoelun-uĵin uķulerun: "Tede ğurban harani uqaba-u či? Čirai čirai-ača busut bi. Amin-tur čino ķurkui čirai-tan bi! Amin ele čino boesu, olĵaike tutun okit, qarau tutun qatut bi. Amin ele čino boesu, oki qatu olui ĵe! Či busu nerete-i Hoelun taqi nereiduyu ĵe! Či aminiyen qoroq! Hunar mino hunasču yabu!" keen, čanča-ban multulĵu, mori deereče naruitču abuqui-lua, ğurbaula qošiun qučilduĵu ķurču aisuqu-lua, Čiledu qurdun qubi-in ğuya ino deletču ĵuqus dutaaĵu, Onan-muren oede dutaaba.

56. ğurbaula qoinača nekeĵu, doloan quburi dabatala huldeĵu qariĵu ireĵu, Hoelun-uĵin-i Yesuķai-Baatur delbeķedeče kotolĵu, Nekun-taiĵi, aqa ino uduritču, Daritai-otčiğin deu ino qili ķu derķečeĵu aisuqui-tur, Hoelun-uĵin uķulerun: "Aqa minu, Ciledu!

Kei oede koķul-iyen keisumuser,
Keer ğaĵar-a keeli-ben olosumuser

bulii! Edoe ķer-ele?"— Qoyar šiburķed-iyen nikan-te aru deeren oorču. Niķan-te eburan deere oorču, niķan-te uruqši-da, niķan-te qoinaqši-da— "Ker-ele kiĵu odumui?" keeet,

Onan-muren-ni tolğistala,
Hoai ĵubur daouristala,

yeke dau-ber uilaĵu aisuqui-tur, Daritai-otčiğin derķečeĵu yabuĵu uķulerun:

"Teberiķu čino dabaat oloan dababa,
Uilaqdaqu čino usut oloan ķetulba.
Qailaasu, qaraiĵu ulu uĵeķu čimayi,
Qaibasu, hauluqa ino ulu oluqu či!

Sin boli!" keeĵu itqaba. — Hoelun-uĵini Yesuķai tedui ķer-duriyen abčiraba. Hoelun-uĵini Yesuķai-in abčiraqsan yosun teimn.

57. Anbaqai-qağan-no (ni?) Qadaan, Qulula qoyari nereitču ilekseer, qamuq Moŋğol Taičiut Onan-no Qorqonaqĵubur quriyaĵu, Qutula-i qağan bolğaba. Moŋğolun ĵirğalaŋ debsen. qurimlan ĵirğaqu bulee. Qutula-i qan Erķuet, Qorqonaqun saqlaqar modun horčin "Qabirğa-ta—hauluğa, ebuduk-te — olkek bolutala" debseba.

§ 58. Qutula qağan boluad, Qadaan-taiĵi qoyar Tatar irķen-tur morilaba. Tatar-un Kotoan-Baraqa, ĵili-buqa qoyartur harban ğurban-ta qatqulduĵu, Anbaqai-qağan-no osül kisaln, kisal kisan yadaba.

59. Tende Yesuķai-Baatur Tatar-un Temuĵin-Uķe, Qori-Buqua teriuten Tatar daouliĵu ireasu, tende Hoelun-uĵin keelitai burun, Onan-no Deliun-boldaq-a bukui-tur, ĵob tende Čiŋķis-qağan toreĵuui. Torekui-tur baraun ğar-turiyen šia-in tedui nodun qatqun toreĵuui. Tatar-un Temuĵin-Uķe-i abčiraqsan-tur toreba, keen, Temuĵin nere okkui teimu.

60. Yesuķai-Baatur-un Hoelun-uĵineče Temuĵin, Qasar, Qačiun, Temuķe—ede dorben kout toreba. Temulun nere tai niķan oki torebi. Temuĵin-ni yesun nasutu bukui-tur, ĵoči-Qasar doloan nasutu bulee. Qačiun-Elči tabun nasutu bulee. Temuķe-otčiğin ğunan nasutu bulee. Temulun oleķetai bulee.

61. Yesuķai-Baatur, Temuĵin ni yesun nasutu bukuitur, Hoelun-eke-in torķut, Olqunout irķen-tur, nağaču-nar-ača ino oki ğuyusu, keen, Temuĵin-i abuat yorčiba. Otqui-tur, Čekčer Čiqurğu qoyar-un ĵaura, Uŋğiradai Dei-Sečen-i ĵolğaba.

62. Dei-Sečen uķulerun: “Yesuķai quda ken-tur ĵoriĵu aisulaa?” ķeeĵuu. Yesuķai-Baatur uķulerun: “Ene koun-no mino nağaču-nar Olqunout irķentur oki ğuyusu, keen, aisulaa!” keeĵuu. Del-Sečen uķulerun; “Ene koun čino nidun-turiyen ğaltu, niurturiyen ķeretu koun bi”.

63. Yesuķai-quda, bi ene süni ĵaoudun ĵaoudulebe bi. Čağan šiŋqor naran sara qoyar-i atqun nisču ireĵu, ğar deere mino tuuba. Ene ĵaoudun-niyen ķuun-e uķulerun: Naran sara-i qaraĵu uĵekden bulee. Edoe ene šiŋqor atquĵu abčiraĵu ğar-tur mino tuuba. Čağan baouba. Yambar ele sai uĵeulumu, keeĵu, Yesuķai quda ene ĵaoudun mino čimayi ele kou-been uduritču ireķui uĵeksen aĵuu. ĵaoudun sain ĵaoudulebe. Yaun ĵaoudun aqu? Ta, Qiyat irķen-o sulder ireĵu ĵaağaqsan aĵuu”.

§ 64. “Ba Uŋqirat irķen
Erte udur-eče ĵee-in ĵisun okin-o
Oŋķeten; ulus ulu temečet;
Qačar qoa okid-i
Qağan boluqsan-a tano,
Qasaq terķen-tur unoulĵu,
Qara buura kolķeĵu,
Qataraulĵu otču,
Qatun saurin-tur
Qamtu saulumu ba!
Ulus irķen ulu temečet ba
Oŋķe sait okid-iyen oskeĵu,
Olĵiķe tai terķen-tur unoulĵu,
Ole buura kolķeĵu
Euskeĵu otču,
Undur saurin-tur
Oreele etet saulqui ba!
Erteneče Uŋqirat irķen
Qatun qalqa tan, okil očil ten;
ĵee-in ĵisun okin-o
Oŋķe-ber bulee ba!

§ 65. “Noun kout mano
Nuntuq qarayu,
Okin kou mano
Oŋķe uĵekdeyu!

Yesuķai quda, "ķer-tur mino oduya! Okin mino učuuķen biyu, quda uĵetuķai!" keeĵu, Dei-Sečen ķer-tur-iyen uduritču baoulba.

§ 66. Oki ino uĵebesu, niur-tur-iyen gere tai, nidun-tur-iyen ğaltai. Okin-i uĵeĵu, oin-tur-iyen oroulba. Temouĵin-eče niķan nasun yeke, harban tai aĵuu. Borte nere tai. Süni qonaĵu, manağaši oki ino ğuyübasu, Dei-Sečen uķulerun: “Oloan-taou ğuyüulĵu okbesu, deeĵilekdeķu, čoen-taou ğuyüulĵu okbesu doranĵilaqdaqu. Okin ķuun-uo ĵayaan toreksen euden-tur otolķu uķai. Okin-iyen be oksu, kouniyen be ķureķet-te talbiĵu ot!” keeba. ĵe bolulčaĵu, Yesuķai-Baatar uķulerun: “Kou-ben ķureķete talbisu! Kou mino noqai-yača čočimtaou bulee. Quda, kou mino noqai-yača bu čočiun!” keeet, kotual morin-iyen belķe okču, Temuĵin-i ķureķet-te talbiĵu otču,

§67. Yesuķai-Baatur ĵaura Čekčerun Šira-keere Tatar irķen qurinlan bukui-tur ĵoluğaĵu, undasču qurin-tur ano baouba. Tede Tatar tanin aĵuu. “Yesuķai Qiyan ireai!” keeet, uridano daouliqdaqsan keķelen-ben duratču, oisuladun quĵirĵu, qoro qoliĵu okčiui. ĵaura maoui otču, ğurban qonoq yabuĵu, ķer-tur iyen ķuruet maoui bolĵu,

§68. Yesuķai-Baatur uķulerun: šDotora mino maoui bi. Derķede ken bi?” keeĵu, Qoŋqotadai Čaraqa ebuķeno kou Muŋlik oira bi, keeĵu, uriĵu ireulĵu uķuleruun: “Čaqa mino, Muŋlik! Kout učuķetu bulee bi. Kou-ben Temuĵin-i ķuriķet-te talbiĵu irerun, ĵaura Tatar irķen-e oisulaqdaa bi. Dotora mino maoui biyu. Učuķet qočoruqsat deu-ner-iyen, belbisun, berķen-iyen asaruqu-i či mede! Kou mino Temuĵin-i otorkan otču abču ire, čaqa mino Muŋliq!” keeet nokčiba.

II

§ 69. Yesuķai-Baatur-un uķe-i buši ulu bolğan, Muŋlik otču, Dei-Sečen-ne uķulerun: “Yesuķai aqa Temuĵin-i maši morelĵu ore-ben ebedumu. Temuĵin-i abura ireba!” keeĵu, Dei-Sečen uķulerun: “Quda kou-ben morelķu boesu, ottuğai! Uĵeĵu, otor iretuķai!” keeĵu, Muŋlik ečike Temuĵin-i abču ireba.

70. Tere qabur Anbaqai-qağan-no qatut Orbai Soqatai ĵirin yekes-e ğaĵaru ineru ğaruqsan-tur, Hoelun-uĵin otču, qoĵit ķurču qoĵidauuldaĵu, Hoelun-uĵin Orbai Soqatai ĵirin-e uķulerun: “Yesuķai-Baatur-i ukubeu? keeĵu, koudi mino yeke ulu

boluqui-yača yekes-un kešiķeče, bileur-eče, sarqud-ača yekin qoĵidaulumui ta? Uĵeet idekui ulu serķuulun noukun bolba ta!" keeĵu,

71. tere uķe-tur Orbai Soqatai ĵirin qatut uķulerun:

Uriĵu ulu oktekui mor tai či,
Učiraasu ideķu yosutai či,
ķureĵu ulu okteķu či,
ķurteesu ideķu yosutai či!

Anbaqai-qağan-ni ukuleu či, keeĵu, Hoelun-ne ķurtele ein keekdekui bolbi!"

72. Arğa-eče: "Eden-i ekes, koud-i nuntuq-tur ķeĵu noutqun, ta ber bu abču yabutqun!" keeet manağarši udureče Taičiud-un Tarğutai-Qiriltuq, Todoen-ķirte tan Taičiut Onan-muren huruu ķodolba. Hoelun-uĵin-ni ekes koud-i ķeĵu noukderun, Qoaŋqotadai Čaraqa-ebuķen otču itqaqu-tur, Todoen-ķirte uķulerun:

"Čeel usuu niduralua,
Čaoken čilaoun čaourelua!"

keeet nouuĵeai. Čaraqa-ebuķen-i "ķer itqaqu či?" keen qoinača ĵida-bar ĵoqudus qatquĵuu.

73. Čaraqa-ebuķan,yaratu bolĵu, ķer-tur-iyen ireĵu berke kebdekui-tur, Temuĵin uĵere otču, tende Qoaŋqotan Čaraqa-ebukan uķulerun: "Sain Ečiķe-in čino quriyaqtaqsan ulus-i mano burino ulus abču noukderun, itqaqu bolun ein kikdebe!" keeĵu, teun-tur Temuĵin uilaat qarču yorčiba. Hoelun-uĵin ķeĵu noukderun, tuqlaĵu beye-ber morilaĵu, ĵarimut irķen-i ičuğaba. Tede
ber ičuğaqdaqsan irķen ulu toqtan, Taičiud-un qoinača nouĵuui.

§ 74. Taičiud aqa deu Hoelun-uĵin-ni belbisun kout, učuķet, ekes koud-i nuntuq-tur ķeĵu noukdeĵu, —

Hoelun-uĵin eme merķan toreĵu,
Učuķet koud-iyen teĵierun,
Uqitala boqtalaĵu, qoĵitala buseleĵu,
Onan-muren oede irada ķuiyiĵu,
Olirsun moilsun teŋķuĵu,
Udur sueni qoolai teĵiebe.
Suelsu tai toreksen uĵin-eke,
Sutan koud-iyen teĵierun,
Čiķorsun širo bariĵu, sudun,
Čičiqina uquĵu teĵiebe.
Eke Uĵin-no
Qaliyarsun maŋqirsun-iyar teĵiekset kout
Qat, bolura ķurbei.
ĵarčintai Uĵin-eke-in
ĵauğasu-bar teĵiekset kout
ĵasaq tan sečet bolba.

§ 75. Qoa-uĵin-no
Qoqosun manqirsuar teĵiekset
Hauluqat kout
Hoilaut sait bolba.
Eres sait bolun baraĵu,
Erekun omoqun ele boldaba.
Eke-yüen teĵieya keeelduĵu,
Eke-onan-no erķi deere sauĵu
Elķuur ķouķi ĵasalduĵu
Erendek ĵendek ĵiğasu
Elķuĵu ķeuķileĵu;
ĵeu-ber ķeuķi ekeulĵu,
ĵebķe qadara ķeuķileĵu;
Čilume ğubčiur huyaĵu,
ĵiramut ĵiğasu šiuĵu,
ĵiči eke-yüen hači teĵiebe.

§ 76. Nikan udur Temuĵin, Qasar, Bekter, Belķutai dorben qantu sauĵu ķouķi tataqui dotora nikan ķeķeen soqosun oroĵuui. Temuĵin Qasar qoyar-ača Bekter Belķutai qoyar buliĵu abuba. Temuĵin Qasar qoyar ķer-tur ireĵu, Uĵin-eke-de uķulerun: “Nikan ķeķeen soqosun ķeuķi ĵauqsan-i Bekter Belķutai aqa deu qoyar-a buliĵu. abdaba ba!” keeesu, Uĵin-eke uķulerun: “Yeķuuĵeai? Aqa-nar deu-ner yekin tein kildumui ta?

Seuder-eče busu nokor uķai,
Seul-eče busu čičua uķai bi bida!

Taičiut aqa-deu-yeen ğašiu ker aburaqun bida? keeĵu bukui-tur, Erte Alan-eke-in tabun kout metu yekin eye uķeun bi ta? Butuķai!” keebai.

§ 77. Tendeče Temuĵin Qasar qoyar ulu taalan uķulerun: “Očiķen nikante bilĵiur ğodoliduqsan-i tein-ķu buliĵu abulaa. Edoe basa tein-ķu buliba. Qantu ķer alduqun bida?” keeet, euden oorču qarču (??) yorčiba. Bekter hulqun deere širqa aqtatan yesun mori qaraĵu sau bukui-tur, Temuĵin ume-reče daldatču, Qasar emuneče daldatču sumu-ban sambaĵu ķurkui-tur, Bekter uĵeet uķulerun: “Taičiut, aqa deu-in ğašiun daousun yadan hači ken-e aburan čidaqun-o? keeĵu bukui-tur, nama-i yekin —

Niduno surimusun
Amanu qaqasun—
bolğamui ta?
Seuder-eče busu nokor uķai,
Seul-eče busu čičua uķai-tur,

yekin tein setkiba ta? Qolumta mino bu burelķetkun, Belķutai-i bu tebčitkun!” keeet, ĵabilan sauĵu ķuličaba. Temuĵin, Qasar qoyar emuneče umereče otermeleĵu otba.

§ 78. ķer-tur ireĵu oroqui-lua, Uĵin-eke qoyar kouked-uen (!!) čirai uqaĵu uķulerun: “Baraqsat!

Qalaunača mino
Qalat ğarurun,
ğar-tur-iyen qara nodun
Qatqun toreliķi, ene!
Qarbisu-ban qaĵaqu
Qasar noğai metu,
Qada-tur dobtulqu
Aur-iyen darun yadaqu
Arslan metu;
Amidu ĵalğisu keeķu
Maŋğus metu;
Seuder-tur-iyen dobtulqu šiŋqor metu;
Semiyer ĵalğiqu čuraqa metu;
Botoğan-iyen borbi qaĵaqu buura metu;
Boroğan-tur šiqaqu čino metu;
Koud-iyeu (??) ķelin yadaĵu,
Koud-iyen ideķu aŋğir metu;
Kebteši-en (??) koandeesu omerķu ĵoeburi metu;
Bariĵu ulu saaraqu bars metu;
Balamut dobtulqu baru (q) metu —
Baraba!
Seudereče busu nokor uķai-tur,
Seuleče busu čičua uķai-tur,

Taičiut aqa deu-in ğašiun daousun yadan bukui-tur, hači kene aburaqun-o?” keeĵu bukui-tur, “Ker aya, keen, ein kildumui ta?” keen koudiyen,

Qaučin uķes qadarun,
Otoķus uķes orķidun,
masi maouilabai.

79. Tedui atala, Taičiud-un Tarğutai-Qiriltuq Turqaud-iyen uduritču, “Qoruğat qooĵiĵuu. Šiluķet šiberiĵuu!” keen ireĵuu. Ayüĵu, ekes kout aqa-nar deu-ner šiğui hoai-tur qorğolaĵu, Belķutai mudut, quğuru tatalĵu šibee bariĵu, Qasar qarbulalduĵu, Qačiun, Temuķe, Temulun ğurban-ni ĵaba ĵaura duruĵu bulqaldun bukui-tur, Taičiut uŋšiĵu uķulerun: “Aqa-ban, Temuĵin-i ile, busud-i tan-o kerek uķai!” keen uŋšiqdaĵu, Temuĵin-i morilaulĵu buruutqan, hoai-tur dutaaĵu otqui-i

Taičiut uʃeʃu huldeʃu, Terķune undur-un šiğui hoai-tur širquʃu orobasu, Taičiut oroan yadaʃu, šiğui hoai-tur horčin saqiʃu.

80. Temuʃin šiğui dotora ğurban qonoʃu, ğarsu keen moriyen kotolʃu aisuqui-tur, morin-ača, emeel ino multureʃu qočorčuu, Qariʃu uʃeesu emeel komuldurķelekseer olaŋlaqsaar multureʃu qočorčuu. “Olaŋ či boltuğai! Komuldurķe basa ker multureķu bulee? Teŋkri itqan aquyu?” keeʃu, qariʃu, basa ğurban qonoba. Basa ğarču aisuqui-tur, šiqui-in amsar-a qošiliq-un
tedui čağan ķuru amasar-a boklen unaʃuu. Teŋķeri itqan aquyu?” keeʃu, basa ğurban qonaba. Basa yesun qonoq ideen uķai aʃu: “Nere uķai ker ukukdekui? ğarsu!” keeʃu, tere amasar boklen unaqsan qošiliq-un tedui čağan ķuru horčin ğarbasu ulu bolqu modudi sumuči qituğaiyer-iyen hoqturiat moriyan qaltariuluat, ğarqui-lua, Taičiut saqin aʃuu. Bariʃu abču otba.

81. Temuʃin-i Tarğutai-Qiriltuq abču otču, ulus irķenduriyen ʃasaqlaʃu, ail-tur niķan qonaulun qonaulun bituulun yabuqui-tur, ʃun-o teriun sara-in harban ʃirwuan-a hulaan terķel udur, Taičiut Onan-na erķi deere qurinlalduʃu, naran šiŋķeesu tarqaba. Temuʃin-i tere qurin-tur ķelbure koun ķuun abčiraʃu bulee. Qurin-un haran-i tarqaulun, tere kelbure koun-eče buqau tataʃu abču, heki ino nikante deleduet ķuiʃu, Onan-no tun dotora kebteesu, uʃekdeķe, keeʃu, usun-o qarği-tur ķederķu kebteʃu, buqauban usun huruu urusqan, niur ile kebtebe.

82. Tere aldaqsan ķuun yeke dawu-bar: “Bariya ķuun aldaba!” Keen, qailaqui-tur, tarqaqsat Taičiut quriʃu ireʃu, udur metu saraul-a Onan-no tun-ni bederebe. Qarqi-tur kebteʃu bukui-i Sorqan-Šira ʃob daariʃu uʃeʃu uķuleryn (??): “ʃob ele eimu arğatu-in tula nidun-duriyen ğaltu, niur-turiyen
ķeretu, keen, Taičiut aqa deudeen tein ele naidaqdan aʃuu. Či teinču kebte! Ulu ʃaaqu bi!” keeet nokčiba. Basa qarin bedereye! Keeldukui-tur, Sorqan-Šira uķulerun: “Mun mun morieren ese uʃeksen ğaʃariyen uʃeet, qarin bedereye!” Keeba. ʃe ķu!” keelduba. Mun mun moriyer qarin bedereʃu, basa Sorqan-Šira daariʃu, uķulerun: “Aqa deu čino amaan šidu-ben bileuden aisu. Tein kebte, qadauʃi-ķu!” keeet nokčiba.

83. Basa qarin bedereye keelduķui-tur, Sorqan-Šira basa uķulerun: “Taičiut kout, ta ķeķeen čağaan udur ķubčin ķuu aldaba. Edoe qaraŋqui süni (sueni) ker olqun bida? Basa mun mun mor-iyer ese uʃeksen ğaʃar-iyen uʃeet, qarin bedereet tarqaʃu, manaqar udur čiulʃu eriye! Qaa otqu, tere buqautu ķuun?” keebe (??). ʃe keelduʃu, qarin bedereʃu, Sorqan-Sira (??) basa daariʃu uķulerun: “Edui bedereet, qariʃu, manaqar eriye keelduba. Edoe mani tarqaulun baraʃu, eke-ben, deu-ner-iyen erin ot! Nama-i uʃeba, keen ķuun-e uʃekdeesu, uʃekdebe, keen, bu kelele!” Keeet nokčiba.

84. Ani tarqaulun. baraʃu, dotora-ban setkiʃu: Očiķan ail bituulʃu ğonaulqui-tur, Sorqan-Šira-in ķer-tur qonabasu, Činbai, Čilaun, qoyar kout ino, oro ʃiruke-ben ebetču, sueni nama-i uʃeʃu, buqau nuno abču sularaʃu qonaaulubai. Edoe basa Sorqan-Šira nama-i uʃeʃu, ulu ʃaan nokčin aba. Edoe mun-ķu tede nama-i aburamu ʃe!” keeʃu, Sorqan-Šira-in ķer erin, Onan-muren huruu yorčiba.

85. ķer-un belķe sün tusuruet, esuk-iyen sueni-de udur čaitala buleku bulee. Tere belķe sonasču yabubasu, buleur-un daou sonasču ķurču, ķer-tur ino orobasu, Sorqan-Šira: “Eke-ben, deu-ner-iyen erin ot eseu kelelue bi? Yekin ireba či?” Keeba. Činbai, Čilaun, qoyar kout ino uķulerun:
Šibaouqan-i turintai buta-tur qorğobasu, buta mun aburaʃuui. Edoe bidan-tur ireksen-i yekin tein kemu či?” keen, ečiķe-yüen uķe ulu taalan, buqau-ği ino čučalʃu, ğal-tur tuliyeʃu, qoitu (n)uŋğasutu terķen-tur unoulʃu, Qadaan neretai duiiben: “Amitu ķuun-e bu kelele!” ķeeʃu asaraulba. !

86. ğutuar udur “ķuun niuba ʃe!” keelduʃu, “Oer ʃaura neŋʃielduya!” keelduʃu neŋʃilelduba. Sorqan-Šira-in ķer-tur terķan-tur iseri-in doro ķurtele neŋʃiʃu, qoitu (u)uŋğasutu terķan-tur unoʃu, amasara bukui (n}uŋğasu tatalaʃu, kol-tur ķurkui-tur, Sorqan-Šira: “Ene basa eimu qalaun-a (ŋ)uŋğasun dotora ker dausqu?” keeesu, neŋʃiulsun baouʃu yorčiba.

87: Neŋʃiul-i oduqsan-o qoina Sorqan-Šira uķulerun: “Nama-i hunesu-er keiskan aldaba! Edoe eke-ben deuner-iʃen erin ot!” keeʃu, aman čağan eremuk hulaqči-ni unoulʃu, tel quriğan bolğaʃu, ķour nanbuğa ʃasaʃu, emeel ulu oķun, kete ulu oķun, qoyar sumu okbe. Tedui ʃasaʃu ileba.

88. Temuʃin tein oduat, šibeeleʃu qorğolaqsan qaʃar-duriyen ķurču, ebesuno alurqai-bar Onan-muren oede močikiʃu (morķiʃu), horoneče Qimurğa-ğoroqan oroʃu, iren aʃuu. Tere oede močikied (morķiet), Qimurğa-ğoroqan-no Beder qošiun-a Qorčuqui-boldaq-a bukui-tur ʃoluğalduba.

89. Tende neilelduʃu otču, Burqan-ğaldun-o (??) ebur-e Kulelķu dotora, Saŋķur-qoroqan-no Qara-ʃiruķeno Koko-naur nuntuqlaʃu aqui-tur, tarabağat kučuķur alaʃu iden bulee.

90. Niķan udur širqa aqtatan naiman morit ķer-un dergede baiʃu bukui-i deerme ireʃu, uʃetele deermetču yoričiba. Yabuqat uʃeʃu qočorba. Belķutai oğodur darķi qoŋğor-i unoʃu tarbağačilara odču bulee. Udeši, naran šiŋķeksen-o qoina, Belķutai darği oğodur qoŋqor-tur tarbağat ačiʃu
niqsaqalʃatala yabuğan kotolʃu ireba. Sirğa aqtatan-i deerme abču otba keeesu, Belķutai uķulerun: “Bi nekesu!” keeba. Qasar uķulerun: “Či ulu čidaqu, bi nekesu!” keeba. Temuʃin uķulerun: “Ta ulu čidaqa, bi nekesu!” keeʃu, darği qoŋqor-i Temuʃin unoʃu, širğa aqtatan-i ebesun-o alurqai bar močikiʃu (morķiʃu), ğurban qonaʃu, manağar erte mor-tur oloan aduun-tur, niķan ķurumel-e, koun ķuun ķeu saan aqu-i ʃolğaʃu, širğa aqtatan-i surabasu, tere koun uķulerun: “Ene manağar, naran urğuqu-in urida širğa aqta tan naiman morit euber huldeʃu yorčiba. Mor ino bi ʃaaʃu oksu!” keeet, oğodur qoŋğor-i talbiulʃu, Temuʃin-ni oroq šiŋqula-i unoulba. Mun oesun qurdun qubi-i unoba. ķer-turiyen ba ulu odun, nanbuqa sauluqa-ban keere buquʃu talbiba. “Nokor, či burun muŋqaniʃu aisu aʃuu. Ere-in muŋ nikan bi ʃe! Bi čima-tur nokočesu! Ečiķe mino Naqu-Bayan keekdeyu. Bi ğaqča koun ino bi, Boorču neretu bi!” keeet, širğa aqta tano mor-iyar ino močikiʃu (morķiʃu), ğurban qonaʃu, udeši naran quburi tašin bukui-tur, niķan ķuriyen irķen-tur ķurba. Širğa aqta tan naiman, morit tere yeke ķuriyen-o qiʃaar-a ebesulen baiʃu buqui-i uʃeba. Temuʃin uķulerun: “Nokor, či ende baii! Bi širğa aqta tan, tende bi,

huldeĵu ğarsuğai! keeba. Boorču uķulerun: “Nokočesu keen irelee bi; ende yekin baiqu?” keeet, qantu dobtulĵu oroat, širğa aqta tan-i huldeĵu ğarba.

§91. Qoinača haran ubur-subur nekeĵu aisu. Niķan čağaan moritu ķuun uurğa bariĵu ğaqčaar ķuyičeĵu aisu. Boorču uķulerun: Nokor, numu sumu nada-ača, bi qarbulaldusu!” keeba. Temuĵun uķulerun: “Mino tula či erusteuĵei, bi qarbulaldusu!” keeĵu, eserķu qarin qarbulalduba. Tere čağaan
moritu ķuun uurğa-bar-iyen doqiĵu bayiba. Qoitus nokot ķuyičeĵu ireba.Naran šiŋķeĵu otba. Duušin bolĵu aisu. Qoitu tede haran baruan boldaĵu baiĵu qočorba.

§92. Tere sueni duliet, ğurban udur, ğurban sueni duliĵu ķurba. Temuĵin uķulerun: “Nokor, bi čimadača aŋğida ede morid-iyen abuqu-u bulee? ğubiyalduya, kedui-i abqu keemu?” keebe. Boorču uķulerun: “Bi sain nokor-i čima-i muŋqaniĵu aisu, keen, sain nokor-e tusa bolsu, keen, nokočaĵu ireba bi: olĵeu keeĵu abqu bi? Ečiķe mino Naqu-Bayan neretu biyu. Naqu-Bayan-no ğaqča koun ino bi bei-u? Ečike-in mino ĵueksen nada tuķetele bi. Bi ulu abqu! Tusa boluqsan mino yaun tusa bolqu? Ulu abqu!”
keeba.

§93. Naqu-Bayan-no ķer-tur ķurba. Naqu-Bayan kou-ben Boorču-i ĵabqaĵu, nisun nilbusu-iyer aĵuu. ķenete ķurteĵu, kou-ben uĵeĵu, niķan-te uilamu, niķan-te doŋqodumu. Koun ino Boorču uķulerun: “Yaun bolba? Sain nokor muŋqaniĵu aisun aĵuu. Nokočeĵu odulaa bi. Edoe ireba!” keeet, haulĵu otču, buğuqsan nanbuqa sauluğaban ačiraba. Temuĵin-ne tel quriğan alaĵu, ķunesu oķuet, nanbuğa deurķe(n)ĵasaĵu ķunesuleulba. Naqu-Bayau uķulerun: “Qoyar ĵalaus bei ta. Uĵelduktut, mona qoina bu tebčilduktut!” keeba. Temuĵin otču, ğurban sueni, ğurban udur yorčiĵu, Saŋķur-qoroqan-a ķer-tur-iyen ķurba. Hoelun-eke, Qasar kiet deu-ner ino keruĵu aĵu, uĵeĵu bayasba.

94. Tendeče Temuĵin, Belķutai qoyar Dei-Sečen-no Borte-Uĵin-i yesun nasutu bukui-tur uĵeĵu irekseer ğaqačaĵu bulee. Keluren-muren huruu erin otba. Čekčer-Čiqurqu qoyar ĵaura Dei-Sučen Uŋğirat tende aĵuu. Dei-Sečen Temuĵin-i uĵeĵu maši yeke bayasču uķulerun: “Taičiut aqa deu činu naitamu, keen, medeĵu, maši keruĵu. ĵokoleai. Aran uĵebe ĵe, čima-i!” keeet, Borte-uĵin-i neileuleet eusķeba. Eusķen aisurun, Dei-Sečen ĵaura Keluren-o Uraq-ĵol-nudača qariba. ķerķai ino, Borte-uĵin-o eke, Sotan neretei bulii. Sotan oki-yen hüdeĵu, ķurelķu dotora Saŋğur-ğoroqan-a bukui-tur ķurķeĵu ireba.

§95. Sotan-ni qariuluat, Belķutai-i, Boorču-i nokučeye keen, uriĵu ileba. Boorču, Belķutai-i ķurķeuluet, ečiķe-duriyen ulu kelelen, Boķotur-qoŋqor-i unoat, boro ormuķe-ben bokturuet, Belķutai-lue ireba. Tere noko-čekseer nokočekui yosun teimu.

96. Saŋğur-ğoroqan-ača nouuĵu, Keluren-muren-o teriun, Burqi-erķi-de, nuntuqlan baouĵu, Sotan-eke-in šitkul, keen, qara buluğan daqu abčiraĵu bulee. Tere daqu-an Temuĵin, Qasar, Belķutai ğurban abču otču: “Erte udur Yesuķai-qan ečiķe-lue Kereit irķen-o Vaŋ-qan anda keelduksen aĵuu; ečiķe-lue mino anda keelduksen ečiķe metu bei ĵe!” keen, Vaŋ-qan-i Tuula-in Qara-tun-ne bei-yu, keen medeĵu, otba. Vaŋ-qan-tur Temuĵin ķurču uķulerun: “Erte udur ečiķe-lue mino anda keelduksen aĵuu. Ečiķe-ķu metu beiyu ĵe!” keeĵu, ķerķai baoulĵu emusķel čimada awčiraba!” keen, buluğan daqu okba. Vaŋ-qan maši bayasču uķulerun:

“Qara buluğan daqu-in qariu
Qağačaqsan ulus-i čino
Qantutqaĵu oksu!
Buluğan daqu-in qariu
Butaraqsan ulus-i čino
Buķutkelduĵu oksu!
Bokere-in bokse tur,
Čekere-in čeeĵi-tur —

atuğai!” keeba.

§97. Tendeče qariĵu, Burği-erķi-de bukui-tur, Burqan-qaldunača Uryaŋqadai ķuun, ĵarčiuadai-ebuķan kuurķe-ben urču, ĵelme neretu koun-iyen uduritču ireĵu, ĵarčiudai uķulerun: Onan-no Deliun-boldaq-a bukui-tur, Temuĵin-i torokui-tur buluğan nelke oķulee bi. Ene kou-ben ĵelme-i oķulee-ķu bi. Učuķan, keen, abču odulua.” Edoe ĵelme-i:

“Emeel-iyen toquul,
Eude-iyen nekiml!” !

keeĵu okba.

98. Keluren-muren-no teriun-e, Burği-erķi-de, baouĵu bukui-tur, niķan manağar, erde ķerel širal (an) udur ķein bukui-tur, Hoelun-eke-in ķer dotora ķodolkui Qoaqčin-emeķen bosču uķulerun: “Eke, oter bos! ğaĵar derbelumui, tuburiun sonastamui! ĵalqanšiq tan Taičiut aqun-o? Eke, oter Bos” keebi.

§ 99. Hoelun-eke uķulerun: “ķoudi oter seriulutkun!” keeet, Huelun-eke oter-ķu bosbi. Temuĵin tan kout oterlen-ķu bosuat, moridiyen bariĵu, Temuĵin nikan mori unoba. Hoelun-eke nikan mori unoba. Qasar nikan mori unoba. Qačiun nikan mori unoba. Boorču nikan mori unoba. ĵelme nikan mori unoba. Temulun-ni Huelun-eke ebur-turiyen deurba. Nikan mori kotol ĵasaba. Borte-uĵin-e mori dutaba.

§100. Temuĵin aqa-nar deu-ner morilaĵu, erte boet, Burqan ĵuk ğarba. Qoaqčin-emeķen, Borteuĵin-i niusu keen, bokan qarautai terķen-tur unoulĵu, boere alaq huker kolĵu, Teŋķeli-ğoroqan oede ķodolĵu auisun bukui-tur heru-baru-da, udur ķein bukui-tur, eserķuneče čerik haran, qataraĵu herķiĵu ķurču ireĵu: “Yaun ķuun či?” keen hasaqba. Qoaqčin-emeķen uķulerun: “Bi Temuĵinoai bi! Yeke ķer-tur qonin qirğara irelee. ķer-turiyen qariĵu aiši!” keeba. Tendeče uķulerun: “Temuĵin ķer-tur biyu-u, ker keĵie biyu?" Qoaqčin-emeķen uķulerun: “ķer-či oira biyu! “Temuĵin-i bukui-i uķai ese uqabai. Qoinača bosuat irebi bi!” keebi.

§101. Tede čeriut tedui, qatariba. Qoaqčin-emeķen boere alaq huker-iyen deleduet, oterlen neuķu bolun, terķen-o teŋķeli ququs otba. Teŋķeli-ben ququraqdaĵu, yabuqadiyar hoai-tur ķuyiĵu oroya keeldun bukui-tur, daruča mut čerikut Belķutai-in eke-i sundalaulduĵu qoyar kol ino čerbeķelduulĵu, qataraĵu ķurču ireet: “Ene terķen dotora yaun teeĵu amu!” keeba. Qoaqčin-emeķen uķulerun: “Uŋğasun teeĵu a.mu!” keebi. Tede čeriudun aqa-nar ino uķulerun: šDeu-ner, koudiyen baouĵu uĵetkun!” keeba. Deu-ner ķout ino baouĵu, qaatai terķen-o qaalğa abqui-lua, dotora qatun(q) ĵe ķuun sağuĵu, ima-i terķeneče čirču, baoulĵu, Qoaqčin ĵirin-i sundalaulĵu abuat, Temuĵin-o qoinača ebesun-o alurqai-bar močiķiĵu (morķiĵu), Burqan ĵuk ğarba.

§102. Temuĵino qoinača Burqan-ğaldun-ni ğurbanta qučiulĵu, erusun yadaba. Ein-tein bolĵiasu, umubu šibar berke hoai ino čatqulaŋ moğai-a širğuasu ulu bolqu berke šiğui qoinača ino daqaĵu, erusun yadaĵuui.—Tede ğurban Merkit aĵuu. Uduit-Merkidun Toqtoa, Uwas-Merkidun Dair-Usun, Qaat-Merkidun Qaatai-Darmala. Ede ğurban Merkit erten-o Hoelun-eke-i Čiledu-dača buliĵu abtalaai, keen, edoe tere osuel osuen irekse(n) aĵuu. Tede Merkit uķuleldurun: šHoelun-no hači aburan, edoe emes-i ano abuba. Hači-yen aburaba bida!” keelduĵu; Burqan-qaldun-nača baouĵu, keit-turiyen aĵiraba.

§103. Temuĵin: “Tede ğurban Merkit maqat ķeyjt-tur-iyen (??) aĵiraba-yu, bukču-u amui?” keen, Belķutai, Boorču, ĵelme, ğurban-i, Merkid-un qoinača uqauta ğurban qonoq daqaulĵu, Merkid-i kuŋkeulĵu, Temuĵin Burqan deereče baouĵu, ebčeu-ben moeletču, uķulerun: “Qoaqčin-eke-i

Soloŋğa bolĵu
Sonosqu-in tula,
Unen bolĵu
Uĵeķu-in tula,
Budun beye-en buruudun,
Buğiya moritu,
Buqu-in horin horinlaĵu,
Burğasun ķer ķerlen,
Burqan deere ğarulaa.
Burqan-qalduna
Boesuno tedui amin-iyen
Bulĵiuldaba bi!
ğaqčaqan aminiyen qairalan,
ğaqča moritu,
Qandağai horin horinlaĵu,
Qalqasun ķer ķerlen,
Qaldun-deere ğarulaa bi!
Qaldun-burqan-na
Qarča-in tedui amin-iyen
Qalqalaqdaba ĵe bi,
Maši ayuuldaba bi!
Burqan-qaldun-i
Manağar buri maliyasuğai,
Udur buri očisuğai!
Uruq-un uruq mino uqatuğai!”

keen, naran eserķu buse-ben ķuĵuun-duriyen eriķeleĵu, malağai-ban ğar-turiyen seeĵiķeleĵu, ğar-iyen ebčeun-duriyen moeletču, naran ĵuk yesunte soķetču, sačuli očiuli okba.

III

104. Teuni keleleĵu, Temuĵin, Qasar, Belķutai ğurban Kereidun Vaŋ-qan-tur, Tuula-muren-no Qara-tun-na bukui-tur, otču uķulerun: šğurban Merkit-te ķenen bukui-tur ireĵu, eme kou-ben daoliĵu abdaba. Qan ečiķe mino,

eme kou aburaĵu oktuķai, keen, ireba bi!" keeba. Tere uķe-in qarin Tooril Vaŋ-qan uķulerun: "Bi nidoni čimada eseu uķulelee? Buluğan daqu nada ačilarun; ečiķe-in čaq-un anda keelduksen ečiķe metu biyu ĵe, keen, emusķekdeesu, tende bi uķulerun:

Buluğan daqu-in qariu
Butaraqsan ulus-i čino
Buķutķelduĵu oksu!
Qara buluğan daqu-in qariu
Qaqačaqsan ulus-i čino
Qantutqalduĵu oksu! keen,
Čekerai-in čeeĵi-tur atuğai,
Bokorai-in bokse-tur atuğai!

eseu keelee bi? Edoe tere uķen-duriyen ķurun:

Buluqan daqu-in qariu
Buķude Merkidi bureltele,
Borte-uĵini čino aburaĵu oksu bi!
Qara buluğan daqu-in qariu
Qamuq Merkidi ğaltačiĵu,
Qatun Borte-i čino
Qariulĵu aburaya bida!

Či ĵamuğa deu-de kelen kiĵu ile. ĵamuqa deu Qorqonaq-ĵubur-a bi ĵe. Bi endeče qoyar tumet morilasu, baraun ğar bolun, ĵamuqa deu qoyar tumet bolĵu, ĵaoun ğar bolun morilatuğai! Bidan-o bolĵaan ĵamuqa-dača boltuğai!" keeba.

§105. Temuĵin, Qasar, Belķutai ğurban Tooril-qan-nača qariĵu, ķer-turiyen ķurču, Temuĵin, ĵamuqa-tur Qasar Belķutai qoyar-i ilerun, ĵamuqa anda-da uķule, keen, uķuleĵu ilerun:

"Oro-ban hoqtorğu bolğaqdaa bi!
Onar nikan tan busut-u bida?
Osüeliyen ker osuekun?
Ebur-iyen hentuldee bi.
Helikeno uruq busut-u bida?
Hači-iyen ker hačilaqun bida?"

keeĵu ileba.—ĵamuqa anda-da uķuleĵu ileksen uķe edui, basa Kereid-un Tooril-qan-no uķuleksen uķes-i ĵamuqa-da uķuleĵu ilerun: "Erde (??) udur Yesuķai-qan ečiķe-de mino tusa sayi kikdeksen-i setkiĵu, nokočesu bi! Qoyar tumet bolĵu, baraun ğar bolun, morilasu! ĵamuqa, deu-de keleleĵu ile. ĵamuqa deu qoyar tumet morilatuğai; qantutqu bolĵaan ĵamuqa deu-deče boltuğai!" keeba. Ede uķes-i dausqan baraĵu, ĵamuqa uķulerun: "Temuĵin-anda-i

Oro hoqtorğu bolba, keen medeĵu,
Ore mino ebetba.
Ebur henterebe, keen medeĵu,
Helike (??) mino ebetba.
Osuel-iyen osuen,
Uduit, Uwas Merkid-i ulutkeĵu,
Uĵin-Borte-yuen aburaya!
Hači-yen aburan,
Qamuq Qaad-Merkid-i ğaltačiĵu,
Qatun Borte-yuen
Qariulun aburaya! Edoe tere
ķolme dabšiqui-tur,
Kourķe-in daqu bolğaĵu,
Kokidek Toqtoa Buura-keere bei ĵe
Dabčitu qor darbalĵaqui-tur,
Daiĵiqči Dair-usun edoe
Orqon Seleŋķe qoyar-un (ĵaura)
Talqun aral-a bei ĵe.
Qamqaulsun keiskui-tur,
Qara hoai temečekči
Qaatai-Darmala edoe
Qaraĵi-keere bei ĵe.
Edoe bida dotelen,

Qilğo-muren-ni kiŋķus,—
Saqal bayan esen atuğai —
Sal huyaĵu oroya!
Tere kokidek Toqtoa-in
Eruķe deere ino oroĵu,
Erkin oede ino
Anburu daariĵu,
Eme-koun ino
Ečultele qaouluya!
Qutuq oede ino
Quğuru daariĵu,
Qotola ulus-i ino
Qoosun boltala qaouluya!”

§ 106. ĵamuqa basa uķulerun: “Temuĵin-anda, Tooril-qan-aqa, qoyara, uķule keen uķulerun: Bi burun,

Qaraatu tuq-iyen sačuba bi.
Qara buqa-in arasuu-niyer
Buriksen burbiren bukui
Daoutu kourķe-ben deletba bi.
Qara qurdun-iyen unoba bi.
Qataŋğu deel-iyen emusba bi.
Qatan ĵida-ban bariba bi.
Qatqurasutu sumun-iyen onolaba bi.
Qaatai-Merkit-tur
Qatquldun morilaya boet keen uķule!
Urtu qaraatu tuq-iyen sačuba bi.
Huker-un arasu-bar buriksen
Otkan daoutu kourķe-ben deletbe bi.
Oroq qurdun-iyen unoba bi.
Hudesutu quyağiyen emusba bi.
Oŋğitu uldu-been bariba bi.
Onatu sumuniyen onalaba bi.
Uduit-Merkit-tur
Ukulduya boet keen uķule.”

Tooril-qan-aqa morilarun; “Burqan-qaldun-o eburiyer Temuĵin-anda-i daariat, ireĵu, Onan-muren-no teriun-e, Botoqan-boorĵi-da, bolĵalduya. Endeče morilarun, Onan-muren oede, anda-in ulus bi. Anda-in ulus-ača nikan tumen bi. Endeče nikan tumen, qoyar tumen bolĵu, Onan-muren oede otču, Botoqan-boorĵi-da, bolĵal ğaĵar-a, neilelduya!” keen uķuleĵu ileba,

§107. ĵamuqa-in ede uķes ino Qasar, Belķutai qoyar ireĵu, Temuĵin-ne uķuleĵu, Tooril-qan-na (kelen) ķurķeba. Tooril-qan ĵamuqa-in ede uķes ķuruķeluet, qoyar tumet morilaba. Tooril-qan morilarun, Burqan-qalduno ebur Kelureno Burği-erķi, ĵorin aiši; keen, Temuĵin, Burği-erķi-de burun, mor-tur bi, keen, ĵailan, Teŋķelik oede nouuĵu, Tana-ğorqon-a Burqan-qalduno ebur baouĵu,Temuĵin tendeče čerik eusķeĵu,Tooril-qan niķan tumen, Tooril-qan-no deu, ĵaqa-ķanbu niķan tumen-diyer Qimurqa-ğoroqono, Ail-qara-qol-da baouĵu bukui-tur, neilen baouba.

§108 Temuĵin, Tooril-qan, ĵaqa-ķanbu, ğurban qamtutči, tendeče ķodolĵu, Onan-no teriun, Botoqan-Boorĵi-da ķurbesu, ĵamuqa bolĵal ğaĵar-a ğurban udur urida ķurčuui. ĵamuqa, ede Temuĵin, Tooril, ĵaqa-ķanbu tan-o čeriud-i uĵeet, ĵamuqa qoyar tumet čeriudiyen ĵasaĵu baiĵuui. Ede ber Temuĵin, Tooril-qan, ĵaqa-ķanbu tan čeriudiyen ĵasaat-ķu, ķurulceĵu, ĵiči tanilduĵu, ĵamuqa uķulerun:

“Boroan ber boluasu; —
Bolĵal-tur,
Qura ber boluasu, —
Qurul-tur bu qoĵidaya!

Eseu keelduleai bida? Moŋğol ĵe andağar tan busut-u?

ĵe-deče qoĵidaqsan-i

ĵerķe-deče ğarğaya!

keelduleai!” keeba. ĵamuqa-in uķe-tur Tooril-qan uķulerun: “Bolĵal ğaĵar-a ğurban udur ğoĵit baiba; keen, qodulaqu-i čunarlaqu-i ĵamuqa-deu medetuķai!” keeba. Bolĵal-un čimar edui uķulelduĵu,

§109. Botoqan-boorĵinača ķodolĵu; Qilqo-muren-ne ķurču, sal huyaĵu ketuluet, Buura-keer-e, Toqtoa-beki-in —

Eruķe deereče
Erkin oede anburu daarin oroĵu,
Eme-kou ino
Ečultele daoliba.
Qutuq oede ino
Quğuru daariĵu
Qotola ulus ino
Qoqiratala daoliba.

Toqtoa-beki-i kebtee boetere ķurku-i Qilqo-muren-ne bukun ĵiğačin, bulu-qačin Koreulučin talbiqsat dain iši, keen, sueni dulin kelen ķurķen otčuui, Tere kelen ķurķeuluet, Toqtoa, Uwas-Merkidun Dair-usun qoyar qantutču, Selaŋķe huruu Barğuĵin oron čoen beyes-iyen dutaan buruutčuui.

§110. Merkidun ulua Selaŋke huruu sueni-de durbeĵu yabuqui-tur, bidan-o čeriut durbeĵu yabuqun Merkid-i sueni-de-ķu daruĵu durbeĵu daoulin talan yabuqui-tur, Temuĵin durbeĵu aisuqun irķen-tur: Borte, Borte! keen uŋšiĵu yabuqui-tur, učiraĵu, Borte-uĵin tede durbekun irķen-tur buĵuui. Temuĵin-no daou sonosču, taniĵu, terķen- eče baouat, ķuyiĵu ireĵu, Borte-uĵin, ğoaqčin, ĵirin, Temuĵin-o ĵilua ilbur sueni taniĵu bariĵuui. Saraul bulee. Uĵebesu, Borte-uĵin-i taniĵu teberildun tuyalčaba. Tendeče Temuĵin, Tooril-qan ĵamuqa-anda, qoyar-a mun sueni boet uķuleĵu ilerun: “Eriķu kereķiyen olba bi. Sueni bu duliya! Ende baouya bida!” keeĵu ilebe. Merkidun ulus durbeĵu aisuqu-yi sueni-de sandurču aisuqui ĵaura mun tende baouĵu qonoba. Borte-uĵin-ni tein ĵoluğalduĵu Merkid-eče aburaqsan yosun eimu.

§ 111.Turun urida Uduit-Merkidun Toqtoa-beki, Uwas-Merkidun Dair-usun, Qaatai-Darmala, ede ğurban Merkit ğurban ĵaut haran: “Udur-un erte Toqtoa-beki-in deu, Yeke-Čiledu-deče, Yesuķai-baatur-a Hoelun-eke-i buliĵu abtalai”, keen, teun-i osuen hačilan otčuui. Temuĵin-i Burqan-qaldun-ni ğurban ta qučiulqui-tur, Borte-uĵin-i tende erusču, Čiledu-in deu, Čilķer-boko-de asarauluqsan aĵuu. Tere asaraqsan-ar aĵu, Čilķer-boko, daičiĵu ğarurun uķulerun:

“Qara keree
Qalisu korisu ideku
ĵayaatu boetele,
Qalaoun toķuraun-i
Idesu! Keen
ĵešin aĵuu.
Qatar maoui Čilķer, bi
Qatun Uĵin-tur
Qalqu bolun,
Qamuq Merkit-te huntaou!
Qaraču maou Čilķer
Qara teriun-duriyen
Kurteķu bolba.
ğaqčaqan aminiyen qoroğun,
Qaraŋğu qabčal širkusu,
Qalqa ken-e
Boldaquyu bi?

* *
*

Quladu, maou šibaoun,
Quluğana kučulune
Ideķu ĵayaatu boetele,
Quŋ toğuraun-i

Idesu, keen ǰešin aǰuu.
Hunar maoui Čilğer bi
Qutuqtai sutai Uǰin-i
Quriyaǰu ireķu bolun,
Qotola Merkit-te
Huntaou bolba.
Qoğir maou Čilķer
Qoqimai teriun-duriyen
ķurteķu bolba bi.
Qorğosun-o tedui amin-iyen
Qoroğun haratu qaraŋqu qabčal-a širqusu!
Qorğosun-o tedui amin-a mino
Qoriyaan ken-e boldaquyu bi?"

keet daiǰin dutaaǰuu.

§112. Qaatai-Darmala-i erusba. Abčiraǰu,

Qabtasun buqau emusķeǰu,

Qaldun-burqan-na ǰoriulba.

Belķutai-in eke tere ail-tur beiyu, keen ǰaaqdaǰu, Belķutai eke-yuen otču, ķer-tur ino Belğutai (??) baraun euden-ber oroqu-lua, eke ino nabtarqai nekei deeltai ǰaoun euden ber ğaruat, qadana busu ķuun-ne uķulerun: "Kout mino qat bolǰuu! keekdemui. Bi ende maoui ķuun-tur tubeǰu, edoe koudiyen niur ker uǰekui bi? keeet ķuyiǰu, šiqui hoai-tur širquǰu, tedui eriǰu ese oldalai. Belķutai-noyan Merkidai ele yasutu ķuun-ni "Eke-i mino abčira!" keeǰu ğodolitqu bulee. Burqan-ni qučilduqsat ğurban ǰaut Merkidi uruqun uruqa ķurtele hunesuer keistele ulitķeba.

Hülekset (huilekset) eme koun ano
Eburitkun medus-i
Eburitba,
Euden-tur orouldaqun medus-i
Euden-duriyen oroulba!

§113. Tooril-qan ǰamuqa, qoyar-i, Temuǰin buširen uķulerun:

"Qan ečiķe mino, ǰamuqa-anda qoyara nokočekdeǰu,
Teŋķeri Qaǰar-a ķuču nemekdeǰu,
Erketu Teŋğeri-de (??) nereitču,
Eke Etuķen-e ķurķeǰu,
Ere hačitu Merkit irķen-i
Ebur ba ano hoqtorğui bolğaba,
Heliķe ba ano hemtelbe bida.
Oro ba ano hoqtorğui bolğaba,
Uruqun ba ķuun-ni ulutķebe bida,
Huileksedi ba ano arbilaba ǰe bida!"

Merkit irķen-i tedui busaŋqaǰu, ičuya keelduba.

§ 114. Uduit-Merkit durberun, buluğan maqalaitu, maralun ğodun ğudusutu, ičiduŋ ǰarğağusun-o buluğan ǰalğaqsan deeltu, tabun nasutu, Kuiču (Küču) neretu, nidun-duriyen ğaltu kouken-i bidan-o čeriut nuntuq-tur qočoruqsan-i olǰu abčiraǰu, Hoelun-eke-de saoqua abču okču otba.

§115. Temuǰin, Tooril-qan, ǰamuqa, ğurban qantutču, Merkidun

Čorğan ker čoğoriulǰu, Čoqtai
eme-i arbilaǰu,

Orqan, Selaŋķe qoyar-un Talqun-aral-ača ičurun, Temuǰin, ǰamuqa, qoyar qantutču, Qorqonaq-ǰubur ǰorin ičuba. Tooril-qan ičurun, Burqan-qaldun-no ķeru-ber Hokortu-ǰubur daarin, Qačauratu-subčit, Huliyatu-subčit daarin, ķoruen ino abalaat, Tuula-in Qara-tun-ni ǰorin ičuba.

§116. Temuĵin ĵamuqa qoyar Qorqonaq-ĵubur-a neilen baouĵu, erten-o anda bolulčaqsan-iyen duradulčan, anda tuŋqulduĵu, amaralduya ķeelduba. Aŋqa urida anda bolulčarun, Temuĵin harban niķan nasutu bukui-tur, ĵamuqa quraltaq šia Temuĵin-e okču, Temuĵin-o činğultuqtu šia anda bolulčaĵu, anda keelduksen; Onan-no molsun-tur šialĵaqui-tur, tende anda keelduleai. Teuno qoina qabur alaŋğir numutan qarbiyaldun bukui-tur, ĵamuqa burau-in qoyar eber niaĵu nukeleĵu daoutu qoriyen Temuĵin okču, Temuĵin-no arča maŋlaitu ğodoli aralĵiĵu andačilalduba. Nokote anda keelduksen yosun teimu.

§117. Uridus otoķus-un uķe sonosču, anda ķuun amin nikan ulu tebčildun, amin-o ariči (¬ aburaqči) boluya, keen amaralduqui yosun teimu. Edoe basa tuŋğulduĵu amaraya keelduĵu, Temuĵin Merkidun Toqtoa-i arbilaĵu abuqsan altan buse ĵamuqa-anda-da buseleulba. Toqtoa-in eşķel qaliuni ĵamuqa-anda-da unoulba. ĵamuqa Uwas-Merkidun Dair-usuni arbilaĵu abuqsan altan buse Temuĵin-anda-da buseleulba. Dair-usun-o-ķu Ebertu-unoķun-čağaani Temuĵin-e unoulba. Qorğonaq-ĵubur-un Quldağarkun-no ebur-e saqlağar modun-a anda keelduĵu amaralduĵu, qurinlan toilan ĵirğalduĵu, sueni (süni) konĵile-deen ğaqča qonolduqun bulee.

§118. Temuĵin ĵamuqa qoyar amaraldurun, niķan hon nokoe hon-o ĵarin amaralduĵu, tere aqsan nuntuq-ača nikan udur nouuye keelduĵu nouurun, ĵun-o teriun sara-in harban ĵirğoan-a Hulaan-terķel udur nouuba.

Temuĵin, ĵamuqa, qoyar qantu, terķedun urida yabuĵu aisurun, ĵamuqa uķulerun: Temuĵin anda, anda!

Aula-šiqan baouya,
Aduučin bidan-o
Alačuq-a ķurtuķai!
Qol-tur-šiqan baouya,
Qoničit quriğačit bidan-o
Qoolai-a ķurtuķai!”

keebe. Temuĵin ĵamuqa-in ene uķe-i uqan yadaĵu, semiyer baiĵu, qočorču, (ne)uri dunda terķet ķuličeĵu, neuri boet Temuĵin Hoelun-eke-de: “ĵamuqa- anda uķulemu:

Aula-tur šiqan baouya,
Aduučin bidan-o
Alačuqa ķurtuķai!
Qol-tur šiqan baouya,
Qoničit quriğačit bidan-o
Qoolai-a ķurtuķai!

keen ukulemu. Bi ene uķe ino uqan yadaĵu, qariu ino yauba ese uķuleba bi. Eke-deče asaqsu, keen ireba bi!” keeba. Hoelun-eke-i duŋqodua-eduuye Borte-uĵin uķulerun: “ĵamuqa-anda uidaŋğa keekden bulee. Edoe bidanača uitqu čaq bolba! Tuğarun ĵamuqa-anda-in keleleksen kelen bida-tur boet ĵešiku uķe beyu. Bida bu baouya! Ene ķodolukseer šiliu-ya, qağačan, sueni (süni) dulin ķodoluya boet!” keeba.

§ 119. Borte-uĵin-o uķe-ber ĵobšiyeĵu, ulu baoun sueni dulin ķodolĵu aisuqui-tur, ĵaura mor-tur Taičiud-i daariba. Taičiut ber kokiĵu, mun sueni boet ĵoričan, ĵamuqa ĵuk ķodolba-ķu. Taičiudun-Besudun nuntuq-tur niķan učuķan Kokoču neretu kouni nuntuq-tur qočoruqsani bidanoai abuat, ireĵu Hoelun-eke-de okba. Hoelun-eke teĵiyeba.

§ 120. Tere sueni duliĵu, udur keiesu uĵeesu, ĵalairun Qačiun-Toquraun, Qaraqai-Toquraun, Qaraldai-Toquraun, ede ğurban Toquraun aqa-nar deu-ner sueni dulilduĵu aisun aĵuu. Basa Tarqudun Qadaan Daldurqan aqa-nar deu-ner tabun Tarqut aisun-ķu aĵuu. Basa Munķetu-Qiyan-o koun Uŋķur tan Čaŋšiut, Bayaudiyaran-ķu aĵuu. Barulas-ača Qubilai-Qudus aqa-nar deu-ner irebe. Maŋğudača ĵetai, Doqolqu-čerbi aqa deu qoyar ireba. Boorču-in deu, Oķelen-čerbi, Aruladača qağačaĵu, aqaduriyen neilen, Boorču-tur, ireba-ķu. ĵelme-in deu, Čaurqan, Subeetai-Baatur, Uryaŋqanača qağačaĵu, ĵelme-tur neilen ireba. Besudeče Deķai, Kučuķur aqa deu qoyar ireba-ķu.—Suldusača Čilķutai-Taki, Taičiudai aqa-nar deu-ner ireba-ķu-ĵalair-un Seče-Domoq, Arqai-Qasar-Bala, qoyar, koudiyeren ireba-ķu. Qoŋqotan-ača Süiketu-čerbi ireba-ķu. Sukeken-o ĵeķai Qoŋdoqorun koun Sukeķai ĵeun ireba-ķu.—Neudai Čağaan-uwa ireba-ķu. Olqonudun Qiŋğiyadai, Qorlos-ača — Sečiur, Dorben-eče — Moči-Beduun ireba-ķu. Ikires-un Butu, ende ķureķete yabuqsaar ireba ķu. Noyaqin-ača ĵuŋso ireba-ķu. Oronar-ača ĵirğoan irebe-ķu. Barulas-ača Suqu-Sečen, Qaračar koun-lue-ben ireba-ķu. Basa Baarin-o Qorči-Usun-obuķen, Koko-Čos, Menen-Baariniyeren, niķan ķuriyen ireba-ķu.

§ 121. Qorči ireĵu uķulerun: “Bodončar-boqdo-in bariĵu abuqsan eme-deče toreksen ba ĵamuqa-lua

Keeli niķe ten,
Koke ğaqča tan

buleai ba. ĵamuqa-dača ulu qaqačaqun bulee ba. ĵaarin ireĵu, nadur nidun-duriyen uĵeulba. Qoaqčin uniyen ireĵu, ĵamuqa-i horčiĵu yabuĵu, ķer terķan ino murķuleet, ĵamuqa-i murķuĵu, oreele eber-iyen quğuraĵu, solĵir-ebertu bolĵu: Eber mino ača! Keen-keen, ĵamuqa-in ĵuk mooren-mooren, široai sačun-sačun baimu. Muqular qoa huker yeke

ķerluķe deere erķuĵu kolĵu ĵiktuĵu (ĵidkuĵu), Temuĵin-o qoinača yeke terķeur-iyer mooren-mooren aisurun: Tenķeri ğaĵar eyetulduĵu, Temuĵin-i Ulus-un Eĵen boltuğai! Keen, Ulus teeĵu abču aisu! keen, ĵaarit nidun-dur uĵenlĵu, nadur ĵiana. Temuĵin, či Ulus-un Eĵen boluasu, nama-i ĵiaqsan-o tula, ker ĵirğaulqu či?" keeba. Temuĵin uķulerun: "Unen tere Ulus medeuluesu, Tumen-o Noyan bolğasu!" keeba. "Ele edu Tore-i ĵiaqsan ķuun-ni nama-i Tumen-o Noyan bolğa(ba)su, yaun ĵirğalaŋ bei? Tumen-o Noyan bolğaat, ulus-un ğoas sait okit darqalan abqaulĵu, qučin ba emestu bolğa! Basa yau keleleksen-i mino eserķu sonos!" keeba.

§ 122. Qunan teriuten ķeniķes niķan ķureyen ireba-uķ. Basa Daritai-otčiğin niķan ķureyen ireba-ķu. ĵadaranača Mulqalqu ireba-ķu. Basa Uŋĵin Saqait niķan ķureyen ireba-ķu. ĵamuqa-dača tedui qağačan kodoluet, Qimurqa-ğoroqon-a, Ail-Qaraqana, baouĵu bukui-tur, basa ĵamuqa-dača qağačaĵu, ĵurkin-o Soorqatu-ĵurki-in koun, Sača-beki, Taiču, qoyar, niķan ķureyen; basa Nekun-Taiĵi-in koun, Qučar-beki, niķan ķureyen; basa Qutala-qan-o koun, Altan-otčiğin, niķan ķureyen—ede, basa ĵamuqa-dača qağačan ķodelĵu, Temuĵini Qimurqa-ğoroqan-o Ail-qaraqanada baouĵu bukui-tur, neilen baouba. Tendeče nouuĵu, ķurelķu dotora Saŋğur-ğoroqan-o Qara-ĵuruķen-o Koko-naur baouba.

§ 123. Altan, Qučar, Sača-beki bulun eyetulduĵu, Temuĵin-e uķulerun: "Čima-i qan bolğaya!" Temuĵin-i qan boluasu, ba —

Olon dain-tur alğinči haulĵu,Oŋķe sainOkin qatun,Ordo ķer qari irķenoQačar ğoa qatun oki,Qarğan sain aqtaQataraulĵu ačiraĵu oksu ba! * *
*

Oroa ķoreesun abalaasu,
Uturaĵu oksu ba.
Keerun ķoreesun-o
Keeli ino niketele šiqaĵu oksu.
Qun-o ķoreesun-o
ğuya ino niketele šiqaĵu oksu ba
* *
*

Qatqulduqui udur
Qala čino buši bolğaasu.
Qari-širi-deče,
Qatun eme-deče mino
Qağačaulĵiu,
Qara teriu mano
Qaĵar-kosuer-tur keĵii ot!
* *
*

Eŋke udur
Eye čino ebdeesu,
Eres haradača,
Eme koudeče mano
Heričeulĵu (erisleulĵu)
Eĵeuķai ğaĵar-a keĵu-ot!"

Edui uķe baralduĵu, ein aman-aldaĵu, Temuĵin-i Čiŋķis-qağan keen nereitču, qan bolğaba.

§ 124. Čiŋķis-qağan boluat, Boorču-in deu Oķolai-Čerbi qor aqsaba. Qačiun-Toquraun qor aqsaba. ĵetai, Doqulqu čerbi, aqa deu qoyar, qor aqsaba. Oŋkur, Süiketu-čerbi, Qadaan-Daldurqan ğurban uķulerun:

"Manaqar-un undanBu meķusdeulsuķai!Ude-in undan
Bu osoldosuķai!"

keen, baurčin bolba. — Deķai uķulerun:

Šileķu irķe,
Šulen bolğaĵu,
Manağar bu meķudesu,
Qonoq-tur bu goĵidasu,
Alaqčiut qonid-i aduulaĵu,
Alan duurķesu,
Qoaŋqoqčiut qonid-i aduulaĵu
Qotan duurķesu!
Qoolančar maoui bilee bi:
Qonit aduulaĵu

ğoŋĵyasun idesu bi!”

Deķai qonit aduulaba. Deu ino ķučuķur uķulerun:

“Čoorğatai terķen-i
Čiu ino bu čiudeulsu.
Teŋķisķetai terķen-i
Terķeur deere bu teuleulsu!”

keeĵu, “ķer-terķen ĵasasu!” keeba.
Dodai-čerbi ķer dotora ķerķen tutqar-i basaalasuğai! keebe. Qubilai, Čilğutai, Harğai-Toquraun ğurban-ni Qasar-lua bolun uldus ağsaĵu:

ķučurķekun-i —
ķuĵuut ano kiŋķuritkun!
Omorqaqun-i —
Omoriut oŋlaĵitqun!”

keeba.—Belķutai, Qaraldai-Toquraun qoyar-i:

“Aqta barituğai,
Aqtačin boltuğai!”

keeba,—Taičiudai Qutu, Moriči, Mulqalqu ğurban-ni:
“Aduu adulatuğai!” keeba. Arqai-Qasar, Taqai, Sukeķai, Čaurqan dorben-ni:
“Qola-in hoorčaq,
Oira-in odola—
boltuğai!” keeba.—Subeetai-Baadur uķulerun:

“Quluğana bolĵu,
Quriyaldusu!
Qara-kerie bolĵu,
ğadaun buķun-i
Qarmaldusu!
Nenbe iseķai bolĵu,
Nemurleldun sorisu!
ķerisķe iseķai bolĵu,
ķer ĵuk ķerisķeleldun sorisu!”

keeba.

§ 125. Tende Čiŋķis-qağan, qan bolĵu, Boorču, ĵelme qoyara uķulerun:

“Seuder-eče busu nokor-uķai-tur,
Seuder bolĵu,
Setkil mino amuulba ĵe ta.
Setkil-tur atuğai! keeba.
Seul-eče busu čičua-uķai-tur,
Seul bolĵu,
ĵiruķe mino amuulba ĵe ta.
Čeeĵi dotora mino atuğai!”

keeba. “Ta qoyar, urida baiqsaar, ede buķun-i aqalaĵu uluu aqun ta?” keeba. Basa Čiŋķis-qağan uķulerun: “Teŋķeri Qaĵar-a ķuču nemeĵu iheekdeesu, ta ĵamuqa-anda-ača nama-i keen setkiĵu, nokočesu keen irekset otoķus olĵeten nokot mino uluu boluuĵai ta!” keeba “ĵuk-ĵuk tušiba tani!”

§ 126. Čiŋķis-qağan-ni qan balğaba, keen, Kereidun Tooril-qan-tur

Taqai, Sukeķai qoyar-i elči ileba. Tooril-qan: “Temuĵin koun-i mino qan bolğaĵu—nai ĵob! Moŋğol qat uķeun ker aqun ta?

Ene eye-ben
Bu obdetkun!
Eye ĵaŋği-ben

Bu talutqun!
ĵaqa-ban
Bu tantulutqun!”

keeĵu ileĵu;

IV

§ 127. Arqai-Qasar, Čaurqan qoyar-i ĵamuqa-tur elči ileesu, ĵamuqa uķulerun: “Altan, Qučar qoyar-a uķule, keen, uķuleĵu ilerun: Altan, Qučar! Ta qoyar Temuĵin-anda ba qoyar ĵaura anda-in

Subee sečiĵu,
Qabirğa qatquĵu,

yekin qağačaulba ta? Anda ba qoyar-i ulu qağačaulun qantu bukui-tur, Temuĵin-anda-i qan yekin ese bolğaba ta? Edoe yambar-ele setkil setkiĵu, qan bolğaba ta! Altan, Qučar! Ta qoyar uķuleqsen uķes-turiyen ķurun, anda-in setkil amuulĵu, anda-da mino saiqatur-ķu nokočeĵu oķutkun!” keeĵu ileĵu;

§ 128. Teuno qoina ĵamuqa-in deu, Taičar, ĵalama-in ebur Oleķai-bulaq-a burun, bidan-o Saari-keer-e buķu, ĵoči-Darmala-in aduun deerme-dure otčuui. Taičar, ĵoči-Darmala-in aduun deermetču, abču otčuui. ĵoči-Darmala, aduu-ban deermetču otdaĵu, nokodiyen ĵuruķe yadaqdaĵu, mun ĵoči-Darmala nekeĵu odču, sueni (süni) aduunoan qiĵiar-a ķurču, morinoan del deere heliķe-beriyen kebteĵu ķurču, Taičarun niruu ino quğuru qarbuĵu
alaat, aduu-ban abuat ireĵuu.

§ 129. šDeu-ben Taičar-i alaqdaba, keen, ĵamuqa teriuten ĵadaran harban ğurban qarin nokočeĵu, ğurban tumet bolĵu, Alauut turğaut-iyan dabaĵu, Činķis-qağan-tur morilaĵu aisai!” keen, Ikires-eče Mulke-totaq, Boroldai qoyar Činķis-qağan-ni, ķurelķu-de bukui-tur, kelen ķurķen ireĵuui. Ene kelen medeet, Činķis-qağan harban ğurban ķureet buleai. ğurban-ķu tumet bolĵu, ĵamuqa-in eserķu ino morilaĵu,Dalan-balĵut bailduĵu, Činķis-qağan ĵamuqa-da tende ķodolķekdeĵu, Onan-o ĵerene-qabčiqaya qorba. ĵamuqa uķulerun: “Onan-o ĵerene-de qorqaba bida!” keeĵu qarirun, Činas-un koudi dalan toğoot bučalğaĵu, Neudai-Čaqaan-ua-in teriu ino hoqtolĵu, morino seul-tur čirču otčuui.

§ 130. Tende ĵamuqa-i tendeče qariuluat, Uruud-un ĵurčedai, Uruudiyen uduriduat, Maŋqud-un Quyüldar, Maŋqudiyen uduriduat, ĵamuqa-dača qaqačaĵu, Činķis-qağan-tur ireba. Qonqodadai Muŋlik-ečiķe, tende ĵamuqa-tur aĵu, Muŋlik-ečiķe doloan qout-lue-ben ĵamuqa-dača qaqačaĵu^ tende, Činķis-qağan-tur neilen ireba. ĵamuqa-dača edun irķen ireba, keen, Činķis-qaqan orturiyen ulus ireba, keen bayasču, Činķis-qağan, Hoelun-uĵin, Qasar, ĵurkin-o Sača-beki, Taičutan bolun, Onan-o tuntur qurimlaya. keelduĵu qurimlarun, Činķis-qaqan-na Hoelun-uĵin-ne, Qasar-a, Sača-beki-de kiet teriulen niķan tusurķe tusurčuui. Basa Sača-beki-in učuuķen-eke Ebeķai-i teriulen niķan tusurķe tusurqu-in tula, Qoriĵin-qatun, Quurčin-qatun ĵirin: “Nama ulu teriulen, Ebeķai-i teriulen ķer tusuruyu?” keen, baourči Šikiur-i ašiğiĵuui. Ačiğiqdaĵu baourči uķulerun: “Yesuķai-Baadur Nekun-taiĵe qoyar-i ukuku-in tula, ein ašiqiqdaqui mino yaun?” keeet yeke daou-bar uilaĵuui.

§ 131. Tere qurin bidanača Belķutai ĵasaat, Činķis-qağan-no aqta bariĵu bain bulee. ĵurkin-eče Buri-boko tere qurin ĵasan bulee. Bidan-o kilues-eče Qadağidai ķuun čilbur qulaquqsan-i qulaqai bariĵuui. Buri-boko tere ķuuben hoimasču, (hömosču) Belķutai nasuda abaldurun, baraun qanču-ban multulĵu ničuķun yabuqu bulee. Tere multuluksen ničuķun muru ino Buri-boko ilduer qanqas čabčiĵu, Belķutai tein čabčiqdaĵu boet yaunaba ulu bolğan, ulu seŋķeren, čisun čuburiqulĵu yabuqui-i Činķis-qağan seuder-tur sauĵu qurin dotorača uĵeĵu, ğarču ireĵu uķulerun: “Ker ein kiķden buleai bida?” keekui-tur, Belķutai uķulerun: “Mer uduui bulee! Mino tula aqa deu-tur maouqalin bolulčauĵai! Bi ulu alĵaqu bi. Ilaari biyu: aqa deu-tur sai iĵilidulčan bukui-tur, aqa butuķai, qorumut bai!” keeba.

§ 132. Činķis-qağan, Belķutai tedui itqaasu, ulu bolun; modun-o kešiut quğuru tatalaĵu, ituķesun buleut suğučiĵu abču ašiğilalduĵu, ĵurkin-i ilaĵu, Qoriĵin-qadun Quurčin-qadun ĵirin-i buliĵu abuba. ĵiči mut ĵoqilduya keeķdeĵu, Qoriĵin-qadun, Quurčin-qadun ĵirin-i ičuaĵu ĵoqilduya keen ebčileldun bukui-tur, Qitat irķen-o Altan-qan Meķuĵin-Seultu ten eye-duriyen ulu oroqdarun, Vaŋqiŋ-činŋsyaŋ-a: “Čeriut ĵasaĵu bu saara boet!” keeĵu ileĵuui. šVaŋğiŋ-činŋsyaŋ Meķuĵin-Seultu teriuten Tatar-i Ulĵa oede, aduu ideen salte, turiĵu aiši!” keen kelen medeba. Tere kelen medeet,

§ 133. Činķis-qağan uķulerun: “Erte udureče Tatar irķen ebuķes ečiķes-i baraqsat ošiten irķen bulee. Edoe ene ğanalğa-tur qansaya bida!” keeet, Tooril-qan-tur: “Altan-qan-o Vaŋğiŋ-činŋsyaŋ Tatar-un Meķuĵin-Seultu teriuten Tatar-i Ulĵa oede turiĵu aiši, keemui. Ebuķes ečiķes-i bidan-o baraqsat Tatar-i qansaya bida. Tooril-qan-ečiķe, oter iretuķai!” keen, ene kelen ķurķen elčin ileba. Ene kelen ķurķeuluet, Tooril-qan uķulerun: “Koun mino ĵob keleleĵu ileĵuu. Qansaya bida!” keeet ğutuar udur čeriķiyen čiulğaĵu, čerik eusķeĵu, Tooril-qan oterlen uqtun (ir)eĵu; Činķis-
qağan Tooril-qan qoyar Sača-beki, Taiču teriuten ĵurkin-e keleleĵu ilerun: “Erte edureče ebuķes-i bidano "baraqsat Tatar-i edoe ene qanalğa-tur qansaya, qantu morilaya!” keeĵu ileba. ĵurkin-e irekdekui-eče ĵirğoan udut ķuličeĵu yadaĵu, Činķis-qağan, Tooril-qan, qoyar qantu, čerik eusču, Ulĵa huruu Vaŋğiŋ-Činŋsyaŋ-lua qansan aisuqui-tur, Ulĵa-in Qusutu-šituen, Naratu-šituen-e, Tatar-un Meķuĵin teriuten Tatar tende qorqa bariĵuui. Činķis-qağan. Tooril-qan qoyar tein qorqalaqsad-i Meķuĵin-Seultu-i qoranača ino bariĵu, Meķuĵin-Seultu-i tende alaĵu, muŋķun oleķai, tana tu
konĵile ino Činķis-qağan tende abulaai.

§ 134. Meķuĵin-Seultu-i alaba, keen, Čiŋķis-qağan, Tooril-qan qoyar ireba. Vaŋğin-čiŋsyaŋ Meķuĵin-Seultu-i alaĵuui, keen medeet, maši bayasču, Čiŋķis-qağan-a Čautquri nere okba. Kereid-un Tooril-a Vaŋ nere tende okba. Vaŋ-qan nere Vaŋğiŋ-čiŋsyaŋ-un nereidukseer tendeče bolba.— Vaŋğin-čiŋsyaŋ uķulerun: “Meķuĵin-Seultu-i qansaĵu alaqsan tano Altan-qan-e maši yeke tusa kiba ta. Ene tusa-i tano Altan-qan-a očisu bi. Čiŋķis-qağan-a euneče yeke nere nemekui-i ĵao-tao nere okķu-i Altan-qan medetuķai!” keeba. Vaŋğiŋ-čiŋsyan tendeče tedui bayasču ičuba. Čiŋķis-qağan, Vaŋ-qan qoyar tende Tatar-i dauliĵu, qubiyalduĵu abulčaĵu, ķerturiyen qariĵu baouba.

§ 135. Tatar-un qorğalaqsan Naratu-šituen-e baouqsan nuntuq-tur talaqui-tur, niķan učukan kouken-i ķeksen-i bidano čeriut nuntuq-ača olĵuui. Altan eemek dorebčitu da-ĵe torğan buluğaar dotorlaqsan heliķebčitu učuukan koukeni abčiraĵu, Čiŋķis-qağan, Hoelun-eke-de saoqoa, keen, okba, Hoelun-eke uķulerun: “Sain ķuun-o koun aĵuu ĵe! Huĵaur saitu ķuun-o uruq beiyu ĵe!” Tabun koudiyen deu ĵirğoduar koun bolğan, Šiķikan-Quduqu keen nereitču, eke asaraba.

§ 136. Čiŋķis-qağan-no auruq Qariltu-naur-a buleai. Auruut-tur qočoruqsan-i ĵurkin tabin haran-o qubčan tonoĵuui. Harban haran-i alaĵuui. ĵurkin-e tein kiķdeba, keen, bidan-o auruut-tur qočoruqsat Čiŋķis-qağan-a ĵaabasu, ene kelen sonosuat, Čiŋķis-qağan maši kiliŋlaĵu uķulerun: “ĵurkin-e ker ein kikden buleai bida? Onan-no tun-tur qurinlaqui-tur, baourči Šikiur-i mut-ķu ašiğiba. Belķutai-in muru mut-ķu čabčiba. ĵoqilduya keeķdeĵu, Quriĵin-qadun, Quurčin ĵirin-i ičuaĵu okba bida. Teuno qoino erteno ošiten kisten ebuķe ečiķes-i bidan-o baraqsat Tatar-i qansan morilaya, keen, ĵurkin-i ĵirqoan udut ķuličeĵu ese-ķu ireķdeba. Edoe basa daisun-tur šiqan daisun mut-ķu bolui!” keeet, Čiŋķis-qağan ĵurkin-tur morilaba, ĵurkin-i, Keluren-o Doloan-boldaut-ta bukui-tur, irķen ino daouliba. Sača-beki, Taiču qoyar ĵoen beyesiyen dutaaba. Qoinača ano nekeĵu, Teletu amasar-a ķuičeĵu, Sača-beki Taiču qoyari bariba. Bariĵu Čiŋķis-qağan Sača, Taiču qoyar-a uķulerun: “Erte udur bida yau keelduleai?” keeķdeĵu, Sača, Taiču uķulerun: Uķuleksen uķe-duriyen ba ese ķurba, uķes-tur mano ķurķe! keeet, uķes-iyen medereulĵu, tušiĵu okba. Uķes-tur ano ķurken buteeĵu, mun tende ķeba.

§ 137. Sača, Taiču qoyar-i buteet, qariĵu ireĵu, ĵurkin-o irķe ķodolķekui-tur, ĵalair-un Teleķetu-Bayan-o koun, ķuun-ua, Čilaun-Qaiči, ĵebke, ğurban tede ĵurkin-tur aĵuui. ķuun-ua Muqali, Buğa qoyar koud-iyer-iyen aulĵaĵu, uķulerun:

“Bosoqa-in činoBool boltuğai!Bosoqa-dača činoBulĵiasu,
Borbi ino hoqtol!
Euden-o čino
Eŋču bool boltuğai!
Euden-eče čino
Heiluesu,
Eliķet ano
Etkeĵu ketkun!”

keeĵu okba.—Čilaun-Qaiči Tuŋķe, Qaši qoyar koudiyen basa Čiŋķis-qağan-tur aulĵaĵu uķulerun:

“Altan bosoqa čino saqiĵu
Atuqai (??), keen, okba bi. ^
Altan bosqa-dača čino
Aŋğida oduasu,
Ami ino tasulĵu ķetkun!

* *
*

Orķen euden erķuĵu
Oktuķai, keen, okba bi
Orķen euden-neče čino
Oere oduasu,
Ore ino midereĵu ķetkun!” (meķeĵileĵu, cf. 140)

keeba, ĵebke-i Qasar-a okba. ĵebke ĵurkin-o nuntuq-ača Boroul neretu učuķan kouken-i abčiraĵu Hoelun-ekede aulčan okba.

§ 138. Hoelun-eke Merkid-un nuntuq-ača oldaqsan ķuču neretu kouken-i; Tayičiudun dotora Besudun nuntuq-ača oldaqsan Kokoču neretu kouken-i; Tatarun nuntuq-ača oldaqsan Šiķikan-Qutuqu neretu kouken-i,—
ĵurkin-o nuntuğ-ača oldaqsan Boroul neretu kouken-i ede dorben-i ķer dotora teĵierun, Hoelun-eke kout-teen:

“Udur—
Uĵeku-in nidun,
Sueni —Sonosqu-in čikin
ken-e bolğaquyu?” keen, ķer dotora teĵieba.

§ 139. Ede ĵurkin irķen-o yosun. ĵurkin bolurun, Qabul-qano doloan koudun aŋqa aqa Okin-Barqaq bulee. Kou ino Sorqatu-ĵurki bulee. ĵurkin bolurun, Qabul-qano koud-un, aqa keeĵu, irķenoen dotorača ilğaĵu,

Heliķe-tur suelsutu,

Hereķai-tur hončitan,
Aušiği duuren ĵiruķetu,
Aman duureŋ aurtan
Ere tutun erdemutten,
Bokos ķučuten-i ilğaĵu okču, —

aurtan, suelsutan, omoqtan, ĵorkimes tula, ĵurkin keekdeķu yosun teimu. Teimun omoqtan irķen-i doraitaulĵu, ĵurkin oboqtu-i ulitkeba. Irķen-i ulus-i ino Čiŋķis-qağan oerun eŋču irķen bolğaba.

§ 140. Čiŋķis-qağan niķan udur Buri-boko Belķutai qoyar-i abalduu-luya keeba. Buri-boko ĵurkin-tur bulee. Buri-boko Belķutai-i oroele ğariyar bariĵu, oroele koliyer tuitču unağaĵu ulu kodolķen daruqu bulee. Buri-boko ulus-un boko. Tende Belķutai Buri-boko qoyar-i abalduulba. Buri-boko ulu ilaqdaqu ķuun unoĵu okba. Belķutai darun yadan murudeĵu, saari deere ğarču, ķinčas-kiĵu Čiŋķis-qağan-ni uĵeķu-lue, qağan iluķai-iyen ĵauba. Belķutai uqa olĵu, deere ino aqtalaĵu, qoyar ĵaqas ino solbin meķeĵilen tataĵu, niruu ino ebudukleĵu ququĵu ireba. Buri-boko niruu-ban ququraĵu uķulerun: “Belķutai-e ulu ilaqdaqu bulee bi! Qağan-nača ayüĵu arğadan unaqu aliyaqu bolun, amin-duriyen ķurteba bi!” keeet, ukuĵu ireba. Belķutai niruu ino ququru tataat, čirču oorqiĵu yorčiba. Qabul-qano doloan koudun aqa Okin-Barqaq bulee. Udaadu Bartan-Baatur bulee. Koun ino Yesuķai-Baatur bulee. Teun-o udaadu Qutuqtu-Muŋler bulee.Koun ino Buri bulee. Barildua Bartan-Baaturun koun-eče alus Barqaq-un omoqtan kout-tur nokočekun bolun, Buri-boko, ulus-un boko, Belķutai-e niruu-ban ququldaĵu ukuba.

§ 141. Teun-o qoina, Taqiya ĵil, Qadağin, Salĵiut qantutču, Qadağin-o Baqu-Čoroği teriuten; Qadağin Salĵiudun Čirķidai-Baatur teriuten; Dorben Tatar tur ĵoqilduĵu Dorben-o Qaĵiun-beki teriuten; Tatarun Alči, Tatar-un ĵalin-Buqa teriuten; Ikires-un Tuķe-Maqa teriuten; Uŋğiradun Derķek-Emel-Alqui tan; ğorolas-un Čoyoq-Čağaan teriuten; Naiman-ača ķučuut, Naiman-o Buiruq-qan, Merkidun Toqtoa-beki-in koun, Qutu; Oiradun Quduqa-beki; Taičiudun Tarqutai-Kiriltuq, Qodun-Orčaŋ, Auču-Baatur tan Taičiut, — edun qarin, Alqui-bulaa čiulĵu; ĵaĵiradai ĵamuqa-i qa erķuye, keen, aĵirğa ķeun keus čabčilalduĵu, andaqalduĵu; tendeče, Erķune-muren huruu nouuĵu, Kan-muren Erķune-de čitququ Šinaa-in aunou-da, ĵamuqa-i tende ķur-qa erkuba. ķur-qa erkuet, Čiŋķis-qağan, Vaŋ-qan qoyar tur morilaya keelduba. Morilaya keelduksen-i ğorolas-un Qoridai Čiŋķis-qağan-ni, ķurelķu-de bukui-tur, ene kele ķurķeĵu ireĵu, ene kele ireuluet, Čiŋkis-qağan Vaŋ-qantur ene kele ķurkeĵu ileesu, Vaŋ-qan kele ķurķeuluet, čerik eusču, otorlen Čiŋķis-qağan-tur Vaŋ-qan ķurču ireba.

§ 142. Vaŋ-qan-ni ireuluet, Čiŋķis-qağan, Vaŋ-qan, qoyar qantutču ĵamuqa-in eserķu ino morilaya keelduĵu, Keluren-muren huruu morilarun, Čiŋķis-qağan Altan, Qučar,Daritai ğurban-i maŋlai yabuulba. Vaŋ-qan Saŋğun, ĵaqa-ķanbu, Bilķe-beki ğurban-i maŋlai yabuulba. Ede maŋlanača uruqši basa qaraul ilerun, Eneken-ķuiletu-de niķan saurin qaraul talbila. Teun-o činana, Čekčer-e, niķan saurin qaraul talbiulba. Teun-o činana Čiqurqu-da, niķan saurin qaraul talbiba. Bidan-o maŋlan, — Altan, Qučar, Saŋğun tan,—Utqiya ķurču, baouya keeldun bukui-tur, Čiqurqu-da talbiqsan qaraul-ača ķuun haulĵu ireĵu, dain aiši, keen, kele ķurķen ireba. Tere kele ireet, ulu baoun dain-o eserķu kele abuya, keen, yabuĵu ğurulčeĵu kele abču, ket bi? keen asağuasu, ĵamuqa-in maŋlan Moŋğol-ača Auču-Baatur, Naiman-o Buiruq-qan, Merkidun Toqtoa-beki-in koun Qutu, Oiradun Quduqa-beki, ede dorben ĵamuqa-in maŋlan yabuĵuui. Bidan-o maŋlan teden-tur uŋšilalduĵu uŋšiĵu, ĵilda boldaĵu, manaqar qatqulduya keeĵu, ičuĵu, ğol-tur neilen qonoba.

§ 143. Manaqarši yabuulĵu ķurulčeĵu, Koiten bailduĵu, doroqši deekši iquriqaldun ĵibšierulčan bukuitur, mut Buiruq-qan, Quduqa qoyar ĵada medekun aĵuui. ĵadalaqun bolun, ĵada hurbaĵu, mut ano deere ĵada bolĵuui. Mut yabun yadaĵu noras-tur huladuat: “Teŋķeri-de ese talaqdaba bida!” keelduet butaraĵuui.

§ 144. Naiman-o Buiruq-qan Altai-in ebur Uluq-taq ĵorin qaqačan kodolĵuui. Merkidun Toqtoa-in koun Qutu Selaŋke ĵorin kodolĵuui. Oiradun Quduqa-beki hoai temečen Šiskis ĵorin kodolĵuui. Taičiudun Auču-Baatur Onan ĵorin kodolĵuui. ĵamuqa oeriyen qa erķukset irķen-i daouliet, Erķune huruu ĵamuğa qarin kodolĵuui. Ani, tein butaraqdaĵu, Vaŋ-qan Erķune huruu ĵamuqa-i nekeba. Čiŋķis-qağan Onan ĵuk Taičiudun Auču-Baatur-i nekeba. Auču-Baatur ulus-tur-iyen ķuruet, ulus-iyen durbeulun kodolķeet, Auču-Baatur, ğodun-Orčaŋ Taičiut, Onan-o činaĵi eteet, hüleut turastan čeriudiyen ĵasaĵu, qatqulduya keen, ĵasaĵu baiĵuui. Čiŋķis-qağan ķuruet Taičiut-lua qatqulduĵu, ĵilda boldaĵu, mun qatqulduqsan ğaĵar-a šitulduĵu qonoba. Ulus ba durbeĵu aisurun munķu tende čeriut-lue-ben qantu ķureeleĵu qonolduba. § 145. Čiŋķis-qağan tere qatqulduan-tur suĵiasu-ban šilurteĵu, čisun toritķeesu ulu bolun, yanduriqdarun, naran šiŋķeulun, mun tende šitulduĵu baouĵu; bokleksen čisun-i ĵelme šimin-šimin, amaan čisudaĵu; ĵelme busu ķuun ulu iteķen saqilduĵu sauĵu, sneni duli boltala bokleksen čisun-i amaar duureŋ ĵalqiat-asqaat, sueni duli nokčiesu, Čiŋķis-qağan dotoraan serķuĵu uķulerun: “Čisun qaqču baraba, undaasumu bi!” keeba. Tendeče ĵelme malaqai, qudusun, deel-qubčasuniyen buķude-i talĵu, qaqča dotoaĵitu čurama ničuķun šitulduĵu baiqun dain dotoraun ķuyiĵu, činana ķureleksen irķen-o terķen-tur ano unoĵu, esuut eriĵu yadaĵu: durberun ķeudiyen ulu saan talbiqsat aĵuu. Esuk olun yadaĵu niķan yeke burietai taraq terķeneče ino abuat, erķuĵu ireba. ĵaura, odurun-ba, irerun-ba ķuun-ne ese uĵekdeba. Teŋķeri-ķu iheeba ĵe! Taraq burietu-i abčirat, mun ĵelme oesun-ķu usun eriĵu abčiraĵu, taraq ĵiuraĵu, qaan-a uulba. ğurban-ta amuĵu uĵu, uķulerun: šDotora nidun mino ķeiba!” ķeķen bolĵu, uĵeesu — tere sauqsan horčin ĵelme-in šimin-šimin bokleksen čisun asqaqsan horčin namurqan bolĵuu. Čiŋķis-qağan uĵeĵu uķulerun: “Ene yaun bolumu? Qolo asqaasu yanbar aĵuu?” keeba. Tendeče ĵelme uķulerun: “Čimai, yanduriqdarun, qolo oduasu, čimadača alĵiyaqui-ača ayüĵu, yaaraĵu ĵalqiqu-i ĵalqiat, asqaqu-i asqaat anduriĵu keeli-tur mino teki kedui oroba!” keeba. Čiŋķis-qağan basa uķulerun: “Nama-i eimu bolĵu ķebten boetele

ničuķun yekin ķuyiĵu oroba či? Bariqdaasu, nama-i eimu-i uluu ĵiaqu bulee či?" keeba. ĵelme uķulerun: "Mino setkil: Ničuķun odurun kerber bariqdaasu, bi: dan-tur oroqu duratu bulee! Uqaĵu bariĵu alaya keen, qubčasun mino buķude-i talĵu, qaqča omudun talua-uduuy-e multus aldaulĵu, dan-tur edui iduraĵu ireba bi! Keeķu bulee. Nama-i unen bolğaĵu, qubčasun nada okču, asaraqu bulee bi. Morin unoat uĵetele edui ĵaura uluu ireķu bulee bi? Tein setkiĵu, qaan-o qaŋqaqsan setkil erussuķai, keen, nidun-qara ein setkiĵu odulua bi!"
keebe. Činķis-qağan uķulerun: "Edoe yaun keeķu? Erte udur Merkit ireĵu, Burqan-ni ğurban-da qučiulqui-tur, amin mino niķan-te abču ğaruluğa či. Edoe basa qaliĵu (qaqču) bukui čisun-i amaar šiminĵu, amin mino sentelba či. Basa ķaŋqaĵu yanturin bukui-tur, amin-niyen oreĵu, daisun ķuun-tur nidun-qara oroĵu, undan qaŋqaĵu amin mino oroulba či. Ede ğurban tusas-i čino setkil dotora mino atuğai!" keen ĵarliq bolba.

§ 146. Udur ķein baraasu, šitulduĵu qonoqsat čeriut sueni boet butaraĵuui. ķyreelekset irķen kuŋķen ulu čidaqun, keen, ķureelekset ğaĵar-ača ese ķodolĵuui. Durbekset ulus-i ičuqaya keen, Činķis-qağan qonoqsan ğaĵar-ača morilaĵu, durbekun irķen-i ičuan yabuqui-tur, dabaan deere niķan hulaan deeltu eme ķuun: "Temuĵin ĵe!" yeke daouar qailan uilan baiqu-i Činķis-qağan oesun sonosču: "Yaun ķuun-no eme tein qailan biyu?" keen, asaura ķuun ileba. Tere ķuun otču asaqbasu, tere eme ķuun uķulerun: "Sorğan-Šira-in okin bi, Qadaan neretai! Ere-i mino ende čeriut bariĵu alan biyu. Ere-yüen alaqdarun, Temuĵin-i ere-i mino aburatuqai! Keen uŋšiĵu qailaĵu uilaba bi!" keeba. Tere ķuun ireĵu, Činķis-qağan-a ene uķe uķuleesu, Činķis-qağan ene uķe sonosdaĵu, (sonosuat) qataraĵu ķurču, Činķis-qağan Qadaan-tur baouĵu teberilduba. Ere-i ino bidan-o čeriut urida alaĵuui. Tede irķen ičuqaat, Činķis-qağan yeke čerik mun tende baouĵu qonoba. Qadaan-i uriĵu ireulĵu derķečan saulba. Manağarši udur Sorqan-Šira, ĵebe qoyar, Taičiud-un Todoķein haran aqsat, tede qoyar-ber ireba-ķu. Činqis-qağan Sorğan-Šira-i uķulerun: '

"ķuĵuķun-deki
Kundu modun-i
Koser-e ooruqsan;
ĵaqa-daqi
ĵarbiyal modun-i
ĵailauluqsan, ta!
Ečiķes koudun tusa
Aĵuui ĵe ta!
Yekin udaba ta?"

keeba. Sorqan-Šira uķulerun: "Bi dotoraan belen itkel setkiĵu buleai. Yekin yaaraqu bi? Yaaraĵu urit ireesu, Taičiut, Noyat mino, qočoruqsan eme-koun aduun-ideen-i mino hunesuer ķeisķekun tede! keeĵu, ulu yaaran, edoe qağani-duriyen neilen idureĵu ireba bi!" keeba. Kelelen baraasu, ĵob! keeba.

§ 147. Basa Činķis-qağan uķulerun: "Koiten bailduĵu, iquriqaldun-ĵibčiyerulčan bukui-tur, tede niruun deereče sumun ireĵu, mino ĵebeleķu aman čağan Qula-in aman-niruu ino ququs ken qarbulaa? Aula deereče!" keeba. Tere uķe-tur ĵebe uķulerun: "Aula deereče bi qarbulaa! Edoe qaan-a ukuuldeesu, halağano tedui ğaĵar koeĵu qočorsu! Soyürqaqdaasu, qaan-o emune

Čoel usun-i hoqtoru,
Čaoķen čilaoun čaoru
Dobtulĵu oksu!
ķur keeksen ğaĵar-a
Koko ķuru keuru,
ğar keeksen-turQara ķuru qanqaruDobtulĵu oksu!"

keeba. Činķis-qağan uķulerun: šDaisun yabuqsan ķuun alaqsan-iyen, daisurqaqsan-iyen beye-en niuĵu, kele-ben bučaĵu ayu. Ene burun, keeesu, munda alaqsan-iyen, daisurqaqsan-iyen ulu bučan, munda ĵian biyu! Nokočeltu ķuun biyu. ĵirqoadai neretu aĵuu. Mun ĵebeleķu aman čaqan Qula-i mino aman-niruu qarbuqsano tula ĵebe nereitču; ĵebelee imai! keen, ĵebe nereitču, derķede mino yabu!" keen ĵarliq bolba. ĵebe Taičiudača ireĵu nokočekšen yosun teimu.

V

§ 148. Činķis-qağan tende Taičiudi daouliĵu (dawuliĵu) Taičiutai yasutu ķuun-i Auču-Baatur, Qotan-Orčaŋ, Quduudar tan Taičiudi uruqun uruqa ķurtele hunesuer keisķen qiduba. Ulus irķen-i ano ķodolķeĵu ireĵu, Činķis-qağan Qubaqay-a ubulĵeba.

§ 149. Ničuķut-Baarino Širķuetu-ebuķen, Alaq, Nayaa kout-lue-ben, Tarğutai Qiriltuğ, hoailaĵu bukui-i ošitu ķuun bulee, keen, morilan ulu čidaqu Tarğutai-i bariĵu, terķen-tur unoulĵu, Širķuetu ebuķen, Alaq, Nayaa kout-lue-ben, Tarğutai-Qiriltuği bariĵu aisuqui-tur, Tarğutai-Qiriltuğun kout deuner ino buliĵu abuya, keen, ķuyičeĵu ireĵuui. Kout deuner (i) ino ķuyičeĵu irekui-lue, Širķuetu-ebuķen bosun yadaqu Tarqutai-i terķen deere unoĵu, ķederķu deere ino aqtalan sauĵu, qituğai ğarğaĵu uķulerun: "Koun deuner čino čimai buliĵu abura ireba. Čimai qan-iyen ğardaba, keen, ese-teqi alaasu, qaniyen

ğardaba, keen, alaqu-ķu. Alaasu-teqi, mun-ķu alaqdaqu-ķu bi! Mun-ele ukukui-dur-iyen, dere abun ukusu!” keeet, aqtalaĵu, yeke qituğai-yaran qoolai ino ququlura ķurkui-tur, Tarğutai-Qiriltuq yeke daouar deuner koudiyen qailaĵu kelelerun: šŠirķuetu namai alan biyu! Alan baraasu, ukuksen amin uķai beye mino abču otču yekiuĵei ta? Namai alaai-uduuy-e oter qaritqun! Temuĵin namai ulu alaqu. Temuĵin-i, učuķan čaq-tur:

Nidun-duriyen ğaltu,
niur-duriyen ķeryetu

bulee, keen, eĵen uķai nuntuq-tur qočorču amui, keen, abura otču; abčiraĵu,

Surğaasu — surqu metu buyu keen
Sonin ure daağan
Surtaqu metu
Surğan suein yabulaa!Ukuulsu keeesu,
Ukuulun yadaquyn bulee bi.
Edoe Oi ino
Oroĵu amu,
Setkil ino
Senteleĵu (seŋķereĵu) amu!

keekdemui! Temuĵin namai uln ukuulķu! Ta, kout deuner mino, oter qaritqun, Širķuetu namai alaĵu ireuĵei!” keen, uķuleldurun: “Ečiķe-in amin ino aburaya keen, ireba bida. Širķuetu amin ino ukuulun baraasu, qoosun amin-uķai beye ino yekikun bida? Munda alaai-uduuye oter qariya!” keelduĵu qariba. Teden-i irekui-tur, Alaq Nayaa tan Širķuetu-ebuķen-o kout ino heilukset ireba. Teden-i ireuluet, kodolĵu (??) aisurun, ĵaura, Qutuqul-nouda ķuruesu, tende Nayaa uķulerun: “Bida ene Tarğutai-i bariĵu ķuruesu, Čiŋķis-qağan bidan-i: tus qaniyen ğardaĵu ireĵuui! keen, Čiŋķis-qağan bidan-i tus-iyen ğardaĵu irekset yaun iteķelten haran? Ede bidantur basa ker nokočekun? Nokočel uķeun haran, tus qan-iyen ğardaqsat haran-i mokoriuldekun! keeĵu, mokoriuldeķun-ou bida? Munda Tarğutai-i endeče talbiĵu ireĵu: Bida beyes-iyen Čiŋķis-qağan-a ķuču oķura ireba ba! keeĵu oduya. Tarğutai-i bariĵu aisulaa. Tus qan-iyen tebčin yadaĵu uĵeet, ker ukuulqun? keeĵu, talbiĵu ileĵu ba buširen ķuču oksu keen ireba ba! keeye!” keeba. Nayaa-in ene uķe ečiķes-kout ĵobšiyelduĵu, Tarğutai-Qmituğ-i Quduqul-noudača talbiĵu ileĵu, mut Širķuetu-ebuķen Alaq Nayaa kout-lue-ben ireesu: Yekin ireĵu? keeba. Širķuetu-ebuķen Čiŋķis-qağan-a ukulerun (??): “Tarğutai-Qiriltuğ-i bariĵu aisurun, ĵiči: tus qan-iyen uĵeet, ker ukuulkui? keeĵu, tebčin yadaĵu, talbiĵu ileĵu, Čiŋķis-qağan-a ķuču oksu. keen, ireba!” keeba. Teun-tur Čiŋķis-qağan uķulerun: “Qan-iyen Tarğutai-i ğardaĵu irekset boesu, tus qan-iyen ğardaqsat haran-i tan-i uruq-iyar mokoriuldekun bulee ta! Tus qaniyen tebčin yadaqsan setkil tano ĵob bi!” keen Nayaa-i soyürqaba.

§ 150. Teun-o qoina Čiŋķis-qağan-tur Kereidun ĵaqa-ķanbu, Tersut-te bukui-tur, nokočere ireba. Tere ireksen-tur, Merkit qatquldura ireesu, Čiŋķis-qağan, ĵaqa-ķanbu kiet qatquldu ičuaba. Tende Tumen-Tubeķan, olan Duŋqait, butarağsan Kereit irķen ber Čiŋķis-qağan-tur oroĵu ireuleai. — Kereidun Vaŋ-qan burun, urida Yesuķai-qaano čaq-tur, saibar, el alduqsan tur, Yesuķai-qan-lua anda keelduksen aĵuu. Anda keeldukui yosun ino: Vaŋ-qan ečiķeyüen Qurčaqus-Buiruq-qan-o deuneriyen alaqu-in tula ķur-qan abaqa-lua-ban bulqa bolulčaĵu, Qaraun-qabčal širquuldaĵu ĵaun ķuun ğarču Yesuķai-qan-tur ireesu, Yesuķai-qan imai oer-duriyen irekdeĵu, oesun čerik morilaĵu, ķur-qan-i Qašin-ĵuk huldeĵu, irķe-orğa ino Vaŋ-qan-na abču oķuksen-o tula anda bolulčaqu tere.

§ 151. Teun-o qoina Vaŋ-qan-no deu, Erke-Qara, Vaŋ-qan aqa-daan alaqdarun, buruutču otču, Naimano Inanča-qan-tur oroĵuui. Inanča-qan čeriut ileĵu, ĵilči Vaŋ-qan ğurban balaqat bitun yorčiĵu, Qara-Qitadun ķur-qan-tur oduqsan aĵuu. Tendeče, bulqa bolun, Uiğudun Taŋğudun balağat daariat, tabun imaat širķueleĵu saalduĵu, temeen-o čišun qanaĵu ideet, yadaĵu ķuseur-naur-a ireesu, Čiŋķis-qağan, uridu Yesuķai-qan-lua anda keelduksen yosuar, Taqai-Baatur, Sukeķai-ĵeun qoyar-i elči ileet, Keluren-o teriun-eče Čiŋķis-qağan oesun eserķu otču, olesču turuĵu ireba, keen, Vaŋ-qan-na qubčir-i qubčiĵu okču, ķureen dotora oroulĵu teĵieba. Tere ubul ĵerķeer nouuĵu, Čiŋķis-qağan Qubqaya-i ubulĵeba.

§ 152. Tende Vaŋ-qan-no deuner noyat kiet uķulerun: “Ene qan aqa bidan-o

Uķeu aburitu
Humeķai heliķe
Eburitču yabuyu!

Aqa deu-i baraba. Qara-Qitat-tur ba oroba-ķu, ulus ba ĵobaamu. Edoe euni-ker kikun bida? Erte udur keeesu, doloan nasutu-i Merkit irķen daouliĵu otču, qara alaq ešiķe daqu emusķeĵu, otču, Selaŋķe-in Buura-keer-e Merkidun aur nodube-ķu! Qurčaqus-Buiruq-qan, ečiķe ino, ĵiči Merkit irķe qaulĵu, kou-ben tende aburaĵu ireesu, basa, Tatarun Aĵe-qan harban ğurban nasuta-i, eke selte, basa daouliĵu otču, temeedi-yen adulaulun yabuqui tur, Aĵe-qan-o qoniči ubauat horquĵu irebe ĵe. Basa teuno qoina, Naiman-ača ayüĵu, buruutču, Sartaul-un ğaĵar-a, Čui-muren-e Qara-Qitadun ķur-qan-tur otba ĵe. Tende niķan hon ulu dausun ĵiči daiĵin ķodolĵu, Ui-ud-un Taŋ-ud-un ğaĵar-iyar bituĵu yaburun, yadaĵu, tabun imaat širķueleĵu saaĵu,

temeeno čišun qanaĵu ideĵu, qaqča čoqor qariun moritu yadaĵu, Temuĵin koun-tur ireesu, ğubčir-i qubčiĵu teĵiebe je. Edoe Temuĵin koun-tur ireesu, tein yabuqsan-iyen umartaĵu, humeķai heliķe eburitču yabumu. Ker kikun bida?" keelduba. Tein uķulelduksen uķes-i Altun-Ašuq Vaŋ-qan-a ailatqaĵuu. Altun-Ašuq uķulerun: "Bi ber ene eye-tur oroldulaa-ķu! ĵiči qanien, čimai, tebčin yadaba!" keeĵu, tande Vaŋ-qan ein uķuleldukset Elkutur, Qulbari, Arin-taiĵe tan deuneriyen noyadiyen bariulĵuui.Deuner-eče ĵaqa-ķanbu buruutču, Naiman-tur oroĵuu. Tedeni barias selte ķer-tur oroulĵu, Vaŋ-qan uķulerun: "Bida Ui-udun, Taŋ-udun ğaĵariyar aisuqui-tur, yau keelduleai?
Tano metu yau setkiķu bi?" keeet, niur-tur ano nilbuĵu, barias ano talbiulba. Qan-a ele nilbuqdaĵu, ķer-tur bukun haran buķudeer bosču nilbuĵui

§ 153. Tere ubul ubulĵeĵu, Noqai ĵil, namur ino, Čiŋķis-qağan Čaaan-Tatar (??), Alči-Tatar, Dutaut (Tatar), Aluqai-Tatar, tede Tatar-tur, Dalan-nemurķes bailduĵu qatqulduqui-in urida Čiŋķis-qağan ĵasaq uķuleldurun: šDaisun ķuu daruasu, olĵa-tur bu baiya! Darun baraasu, tere olĵa bidanoai bi ĵe, qubiyaldut ĵe bida! Nokor ķuun-e ičuaqdaasu, turun-o dobtuluqsan ğaĵar-duriyen ekeuruye. Turun-o dobtulğan-tur ese ekeeruksen ķuun-i mokoriuluye!" keen ĵasaqlalduba. Dalan-nemurķes qatqulduĵu, Tatar-i kodolķeba. Daruĵu, Ulqui-šiluķelĵit-te, ulus-tur ano neileulĵu, daouliba. Čağan-Tatar, Alei-Tatar, Dutaut-Tatar, Aluqai-Tatar erkit irķe tende muqutqaĵu, ĵasaq uķulelduksen uķes-tur (ulu ķurun) Altan, Qučar, Daritai ğurban uķes-tur ulu ķurun olĵa-tur baiĵuui. Uķes-tur ese ķurbe, keen, ĵebe Qubilai qoyar-i ileĵu, olĵalaqsat aduun yauke abuqsadi buķude-i abqaulba.

§ 154. Tatar-i muqutqaĵu daolin baraĵu, ulus irķen ano ker kikun? keen, Čiŋķis-qağan Yeke Eye uruq-iyar-iyan, ğaqča ķer-tur oroĵu, eyetulduba. Eyetuldurun: "Erde udur-eče Tatar-irķen

Ebuķes-ečiķes baraqsan bulee.
Ebuķes-ečiķes-un
Osuel osueĵu
Kisal kisaĵu,
Čiun-tur uliĵu
Qiduĵu alaĵu oķuya!
Ulittele qiduya,
Hüleksedi booliduya,
ĵuk-ĵuk qubiyalduya!"

keen, eye baralduĵu, ķerteče ğaruasu, Tatar-un Yeke-Čeren Belķutai-eče: Yambar eye eyetulduba? keen asaqĵuu. Belķutai uķulerun: "Tani buķude-i čiuntur uliĵu kiduĵa" keelduba, keeĵuu. Belķutai-in ene uķe-tur Yeke-Čeren
Tatar-duriyen tuŋqaq talbiĵu, qorqaqlaĵuu. Qorqaqsat Tatar-tur bidan-o čeriut eerekun bolun, maši sanšiĵuu. Qorqalaqsat Tatar-i ĵoboĵu ulutkan čiun-tur uliĵu qiduquitur, Tatar uķuleldurun: "ķuun tutun qančun-duriyen qituğai qančulaĵu, dere abun ukuye!" keelduĵu, basa maši-ķu sanšiĵuu, Tedui Tatar-i čiun-tur uliĵu qidun baraĵu, Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun: "Bida uruq-iyar-iyen Yeke Eye baralduqsan-i Belķutai-in ĵaaqu-in tula, bidan-o čeriut maši sanšiyaba. Eun-o qoina Yeke Eyetur Belķutai bu orotuğai! Eye baratala qadana bukuni ĵasatuğai! ĵasaat kereur-i qulağai qudal
uyileten-i ĵarğulatuğai. Eye baraasu, otoq uqsan-o qoina Belķutai Daritai qoyar tende orutuğai!" keen ĵarliq bolba.

§ 155. Tende Tatar-un Yeke-Čeren-o okin Yesuķan-qatun-i Čiŋķis-qağan tende abuba. Taalaqdarun, Yesuķan-qatun uķulerun: "Qağan soyürqaasu, nama-i ķuun-e bodada bolğaĵu asaramu. Nadača eķeči, Yesui neretei, nadača deere, qan ķuun-e ĵoqiqui aĵiai je. Sai ķureķan ķureķelen buliķi. Edoe maqa ene bodulqan-tur qaaqši ĵorčibi!" keebi. Ene uķe-tur Čiŋķis-qağan uķulerun: "Eķeči čino čimadača sain buksen boesu, eriuluye! Eķeči-en ireesu, ĵailaĵu okķuyu či?" keeba. Yesuķan-qatun uķulerun: "Qağan soyürqaasu, eķečien-ele uĵeesu, eķeči-deen ĵailasu!" keeba. Ene uķe-tur Čiŋķis-qağan ĵarliq tuŋqaaĵu eriuluesu, okteksen ķureķan-lue qantu hoailaĵu yabuqu-i bidan-o čeriut ĵolqaĵuui. Ere ino tudaaĵu, Yesui-qatun-i tende abčiraba. Yesuķan-qadun eķečien uĵeet, urida uķuleksen uķe-tur ķurun, bosču sauqsan saurin-duriyen saulĵu, mun oesun doro saubi. Yesuķan-qatun-o uķe-tur adali bolqaĵu (??), Čiŋķis-qağan oin-duriyen oroulĵu, Yesui-qatun-i abču, ĵerķe-tur saulba.

§ 156. Tatar-irķen-i daolin baraĵu, niķan udur Čiŋķis-qağan ğada sauĵu undalaldurun, Yesui-qatun Yesuķan-qatun ĵirin-o dunda sauĵu undalaldun bukui-tur, Yesui-qadun yekede seourelbei. Tende Čiŋķis-qağan dotoraan setkiĵu, Boorču Muqali tan noyadi uriĵu ireulĵu, uķulerun: "Ta ende-ele čiuluqsat haran buķudeer aimaq aimaq saitqun! Oereče busu aimağun ķuun-i oere boldeitketkun!" keen ĵarliq bolba. Tedui aimaq aimaqiyer-iyen baiasu, niķan ĵalaui sain ķurumele ķuun aimaudača oere baiba. "Či yaun ķuun bi?" keeesu, tere ķuun uķulerun: "Tatar-un Yeke-Čeren-o Yesui neretai okin okdeksen ķureķan ķuun bulee bi. Daisun-a daouliqdarun, ayüĵu buruutču yabuĵu, edoe amurliba je, keen, ireĵu, oloan haran dotora yau taniqdağu keeĵu yabulaa!" keeba. Ene uķe-i Čiŋķis-qağan-a očiesu, ĵarliq bolurun: "Mun-ķu daisu setkiĵu oorčaq bolĵu yabuĵu, edoe yau ķorure ireĵuu? Ino metus-i čiun-tur uliba! Yau saaramui? Nidun-o ečine ķetkun!" keeba. Tedui-ķu mokoriulba.

§ 157. Mun Noqai ĵil Čiŋķis-qağan ni Tatar-irķen tur morilaqsan-tur, Vaŋ-qan Merkit-irķen-tur morilaĵu, Toqtoa-beki-i Barquĵin-tokum ĵuk huldeĵu, Toqtoa-in yeke koun Toğus-beki-i alaĵu, Toqtoa-in Qutuqtai Čaarun
ĵirin okit ino qatut ino abču, Qutu, Čilaun qoyar koudi ino, irķe selte, daouliĵu, Čiŋķis-qağan-a yau ber ese okba.

§ 158. Teun-o qoina Čiŋķis-qağan Vaŋ-qan qoyar Naiman-o ķučuķudun Buiriq-qan-tur morilaĵu, Uluq-taq-un

Soqoq-usun-a bukui-tur, ķurču, Buiruq-qan baildun yadaĵu, Altai-daban ķodolba. Soqoq-usun-ača Buiruq-qan-ni nekeĵu. Altai dabaulun, Qumšiğir-un Uruŋķu huruu huldeĵu yabuqui-tur, Yedi-tubluq neretu, noyan ino, qaraul yabuĵu, bidan-o qaraul-a uldeķdeĵu, aula oede tutaaqu bolun, olan-niyan tasuraqdaĵu, tende bariqdalua. Uruŋķu huruu huldeet, Kišil-baši-naura ķuičeĵu, Buiruq-qan-ni tende muqutqaba.

§ 159. Tendeče Činķis-qağan Vaŋ-qan qoyar qariĵu aisuqui-tur, Naiman-o qatqulduqči, Kokseu-Sabraq, Baidaraq-belĵir-e čerik ĵasaĵu, qatqulduqu bolun aĵuu. Činķis-qağan Vaŋ-qan qoyar qatqulduya keen, čerik ĵasaĵu ķurču, ĵilda boldaĵu, manaqaru qatqulduya keen, ĵerķeer qonoba. Tende Vaŋ-qan baidal-duriyen ğalnout tuleulĵu, sueni boet Qara-seul oede ķodolĵuui.

§ 160. Tende ĵamuqa, Vaŋ-qan-lua qantu ķodolulčeĵu yaburun, Vaŋ-qan-na ĵamuqa uķulerun: “Temuĵin, anda mino, uridača Naiman-tur elčitu bulee. Edoe ese irebe.

Qan(a)-qan(a)!
Aqu qairuğana bi buyu ĵe.
Aĵiraqu bilduur —
Anda mino buyu!

Naiman-tur otčuui ĵe! Oroqu bolun qočorba!” keeĵuui. ĵamuqa-in tere uķe-tur Ubčiqtai ķurin-Baatur uķulerun: “ĵusuritču yekin tein šiliun aqa deu-yüen ulqin ĵiŋkun uķuleyu?” keeba.

§ 161. Činķis-qağan sueni mun tende qonoĵu, qatqulduya keen, manaqar erte udur ķeiulun, Vaŋ-qan-no baidaltur uĵeesu, uķai boldaĵu: “Ede či bidan-i tulešilen aĵuu!” keeet, tendeče Činķis-qağan ķodolĵu, Eder-Altai-in belĵiriyer ketulĵu, tere ķodolukseer ķodolĵu, Saari-keer baouba. Tendeče Činķis-qağan Qasar qoyar, Naiman-o tubuudi uqaĵu, haran-a ese toolai.

§ 162. Kokseu-Sabraq Vaŋ-qan-no qoinača nekeĵu, Saŋķumun eme-kou, irķe-orqa selte daouliĵu abču, Vaŋ-qan-no Teleķetu-amsar-a bukun ĵarimut irķe, aduun, idee daouliĵu abuat qariĵuui. Tere soor-tur Merkidun Toqtoa-in Qutu Čilaun qoyar kout tende burun, irķe-ben abuat qağačaĵu ečiķe-duriyen neilen Selaŋķe huruu ķodolĵuui.

§ 163. Kokseu-Sabraq-a daouliqdaĵu, Vaŋ-qan Činķis-qağan-tur elči ileĵuui. Elči ilerun: “Naiman-a irķe- orqo-ban, eme-kou-ben daouliqdaba bi. Koun-neče-iyen dorben küluudi čino quyüĵu ileba bi. Irķe-orqo mino (irķe-orko mino) aburaĵu oktuķai!” keeĵu ileĵuui. Činķis-qağan tende Boorču, Muqari, Boroqul, Čilaim-Baatur, ede dorben küluut-iyan čerik ĵasaĵu ileba. Ede dorben küluud-i ķurku-in urida, Hulaanqut-da, Saŋķun bailduqu bolun, morin-oan ğuya qaqdaĵu abdaqu bolĵu bukui-tur, ede dorben küluut ķurču aburaat, irķe-orqo (orko), eme-kou buķude-i aburaĵu okba. Tende Vaŋ-qan uķulerun: “Erde Sain Ečiķe-de ino, ene metu odun baraqsan ulusiyen aburaĵu oktelee. Edoe basa kounoen odun baraqsan ulus-i mino, dorben küluudiyen ireĵu (ileĵu), aburaĵu okteba. Hači qariulqu-i Teŋķeri Qaĵarun (??) Iheel medetuķai!” keeba.

§ 164. Basa Vaŋ-qan uķulerun: “Yesuķai-Baatur, anda mino, odun baraqsan ulus mino niķante aburaĵu okba. Temuĵin-koun basa oduqsan ulus mino aburaĵu okba. Ede ečiķe koun qoyar odun baraqsan ulus nada quriyaĵu oķurun, keno emune quriyaĵu oķun ĵobomui? Bi ber edoe otolba. Namai otolĵu undut-te ğaruasu, qaučitba bi. Qaučiĵu ğaldut-ta ğaruasu, qamuq ulus ken medeķu? Deu-ner mino aburi uķaiun bi. ğaqča koun mino uķai metu. Saŋğun ğaqča biyu. Temuĵin-koun-i Saŋğum-un aqa bolğaĵu, qoyar koutu bolĵu amusuğai” keeĵu, Činķis-qağan-lua Vaŋ-qan, Tuula-in Qara-tun-ne quriĵu, ečiķe kou keelduba. Ečiķe koun keeldukui yosun. Urida erte udur Yesuķai-qan ečiķe-lue Vaŋ-qan anda keelduksen yosuar ečiķe metu keeĵu, ečiķe koun keeldukui yosu teimu. Uķe uķuleldurun:

“Oloan dayisun-tur haulurun,
Qantu niķen-e hauluya!
Oroa ķoreķesun-tur abalarun,
Niken-e ķu qantu abalaya!”

keelduba. Basa Činķis-qağan Vaŋ-qan qoyar uķuleldurun: “Bida qoyar-i naidaĵu,

Sudutu moqay-a
Suedurteesu,
Suedurķen-tur bu oroya!
Suduer-amaar uķuleldu̧ju bušireya!
Araatu moğaya
Adarqaasu, (Atarqaqdaasu)
Adarqani ino bu abulčaya!
Amaar-keleer olulčaĵu bušireya!”

keen, tein uķe baralduĵu amaaralin alduba.

§ 165. Amaraq deere dabqur amaraq boluya, keen, Činķis-qağan setkiĵu, ĵoči-de Saŋķumun do-i, Čaurbeki-i,

ğuirun, Saŋķumun koun, Tusaqa-da, bidan-o Qoĵin-beki-i aralĵin oķuye, keen ğuiasu, tende Saŋķun ore-en yekeĵilen setkiĵu, uķulerun: “Bidan-o uruq an-dur oduasu, alaun-a baiĵu, eenekče qoimar qaraqu aĵuu. Ano uruq bidan-tur ireesu, qoimara sauĵU, alaun-a qaran aĵuu!” keen, oeriyen yekeĵilen setkiĵu, bidan-i doranĵilan uķuleĵu, Čaur-beki-i ulu oķun ese taalaĵuui. Tere uķe-tur Čiŋķis-qağan dotoraan Vaŋ-qan, Nilqa-Saŋķun qoyar-tur dura qočorčuu.

§ 166. Tein dura qočoruqsan-i ĵamuqa uqaĵu, ğaqai ĵil qabur, ĵamuqa, Altan, Qučar, Qardaqidai Ebuķeĵin Nobuqin, Süeķeetai-Tooril, Qačiun-beki, tede bolun, niķan eyeten bolĵu, nouĵu otču ĵeĵeer-undur-un ķerude, Berke-elet-te, Nilqa-Saŋķun-tur otču, ĵamuqa ulğin uķulerun: “Temuĵin, anda mino, Naiman-o Tayaŋ-qantur keletu elčitu buyu.

Aman ino
Ečiķe kou keeĵu amu.
Aburi ino
Oere buyu!

Iteķeĵu-u amui ta? Ese neŋdeesu, tan-a yau bolqu? Tamuĵin anda-tur morilaasu, bi kuedelen-eče oroldusu!” keeĵuui. Altan, Qučar qoyar uķulerun:
“Ba Hoelun-eke-in koun-i

Aqa-i —
Alaĵu
Deu-i —
Tebčiĵu oksuķai!”

keeĵuui. Ebuķe in Noyaqin Hartaat uķulerun:

šğar ino
ğardaĵu,
Kol ino
Koldeĵu oksuķai!”

keeĵuui. Tooril uķulerun: “Arķača otču Temuĵin-i ulus ino abuya! Ulusiyeŋ abdaasu, ulus uķaiu boluasu yekikun tede?” keeĵuui. Qačiun-beki uķulerun:
Nilqa-Saŋğun-koun, čima-i-yan setkiesu,—

Urtu-in — uĵuur-e,
ķun-o — hiraur-a —

ķurulčesu!” keeĵu;

§ 167. Ede uķes uķulekdeĵu, Nilqa-Saŋķun ečiķe-duriyen, Vaŋ-qan-tur tedeer uķes, Saiqan-Todee-niyer, uķuleĵu ileĵuui. Edeer uķes uķulekdeĵu, Vaŋ-qan uķulerun: “Koun-i mino Temuĵin-tur yekin tein setkin biyu ta? Eĵiye turuq imaar-i bolĵu boet, edoe koun-tur mino tein maoui setkiesu, Teŋķeri-de ulu taalaqdaqun bida! ĵamuqa yabudaq keletu bulee! ĵob-uu tab-uu uķulen buyu?” keen ese taalaĵu ileĵuui. Basa Saŋķun uķuleĵu ilerun: “Amatu, keletu ķuun uķulen boetele, yekin ulu buširekdeķu?” keen, ĵiči-ğuči uķuleĵu ileet, yadaĵu oesun beyen ķedun otču, uķulerun: “Bol, čima-i edui bukui čaq-tur, bidan-i yaunaber ulu bolğan buyu! Unen-ber qan ečiķe-yen čima-i

Čağaan-a čačaasu,
Qara-da qaqaasu,

Qurčaqus-Buiruq qan-ečiķe-in čino ĵoban edui quriyaĵu aqsan ulus-i čino man-a-uu medeulku? Kene-ber, yekin medeulku?” keeĵuui. Tere uķe-tur Vaŋ-qan uķulerun: “Čaqa-yan, kou-ben, ker tebčiku? Eĵie tuluq imaar-i bolĵu, maoui setkiesu ĵokiqu-yu? Teŋķeri-de ulu taalaqdaqun bida!” keeĵuui. Tere uķe-tur koun ino Nilqa-Saŋķun maouilaĵu euden oorču ğarčuu. ĵiči kounoen Saŋķumun duran qairalaĵu uriĵu ireulĵu, Vaŋ-qan uķulerun: “Teŋķeri-de mağa taalaqdaqun-o bida? koun-i ker tebčisu? keemui. Ta čidan-ele uiledutkun! Ta medetkun!” keeĵuui.

§ 168. Tendeče Saŋķun uķulerun: “Mut-lu bidan-o Čaur-beki-i ğuyui bulee. Edoe buulĵar idere iretkun, keen, udur bolĵaĵu, uriĵu ireulĵu, tende bariya keelduĵu, ĵe keen, eye baralduĵu: Čaur-beki-i oķuye, buulĵar idere uretkun! keen ileba. Uriqdaĵu, Čiŋķis-qağan harban haran aisurun, ĵaura Muŋliķ-ečiķe-in ķer-tur qonoasu, tende Muŋliq ečiķe uķulerun: Čaur-beki-i ğuyüasu, mut-lu bidan-i doranĵilaĵu ulu oķun bulee. Edoe ker buruuya buulĵar idere uriĵuu? Oed-iyen yekeĵilekun buruuya yekin oksu, keen uriqun buleai? ĵob-uu, tab-uu — setkil bi! Koun uqaĵu otdaqu? Qabur bolba, aduun bidan-o turuqat bi; aduuban teĵiye! keen šiltaĵu ileye! keeĵu, ulu odun, Buqatai, Qiratai qoyar-i buulĵar idetkun keeĵu, ileĵu, Čiŋķis-qağan Munlik-ečiķe-in ķer-teče qariba. Buqatai, Qiratai qoyar-i ķurqui-lue: Serakdeba bida; manaqar erte bučiĵu bariya!” 'keelduba.

§ 169. Tein bučiĵu bariya, keen, uķe barilduqsan-i Altan-o deu Yeke-Čeren ķer-tur-iyen ireĵu uķulerun: “Manaqar erte Temuĵin-i bariya!” keelduba. Ene uķe-i Temuĵin-e kelen ķurķen otqu ķuun-i yanbar-ele bolğaqdayu keeĵuui. Tein uķulekui-tur, eme ino Alaqit uķulerun: “Tere deleme uķe čino yaun bolumui? Haran ba unen miķeuĵei (unemšiķeuĵei).” keeĵuui. Tein kelelekui-tur, aduuči ino Badai sün ķurķere ireĵu, ene uķe-i sonosču qariba. Badai yorčiĵu, nokor aduuči Qišliq-a Čeren-o uķuleksen uķes ukuleĵuu. Qišliq uķulerun: “Bi basa otču uqasuğai!” keeĵu ķer-tur otčuui. Čeren-o koun, Narin-Keen, ğada sauĵu, sumudiyan hurun sauĵu, uķulerun: šDuqar bida yau keelduleai? Kele-ben abdaqun keno ama itqaqun?” keeĵuui. Tein keeet, Narin-Keen basa aduuči-daan Qišliq-a uķulerun:

“Merkidai Čaqaan-Aman, Čaqaan-keer, qoyar-i bariĵu abčira! Huyaĵu, sueni erte morilaqu (morilasu)!” keeĵuui. Qisliq yorčiĵu Badaya uķulerun: “Tuğarun kelen čino bolğaaba, maqat bolba! Edoe bida qoyar Temuĵin-e kelen ķurķen yorčiya!” keen uķe baralduĵu, Merkidai-Čaqaan, Aman-čaqaan Keer qoyari bariĵu ireĵu, huyaĵu, udeši boet qoš-duriyan niķan quriğaban alaĵu, iseri-iyeren bolğaĵu, Merkidai-Čaqaan, Aman-čaqaan-keer qoyar belen huyaqsad-i unoĵu, sueni-de yorčiĵu, Čiŋķis-qağan-tur sueni ķurču, ķer-un umereče Badai Qisliq qoyar uķulerun; Yeke-Čereno uķuleksen uķes, kouni ino Narin-Keen-no sumudiyan hurun sauĵu uķuleksen-i: “Merkidai-Čaqaan Aman-čaqaan Keer qoyar aqtas bariĵu huya!” keeksen uķes,—buķude-i uķuleĵu okba. Basa Badai Qisliq qoyar uķulerun: “Čiŋķis-qağan-ni, Soyurqaasu, ariyal uķai bui, bučiĵu bariya keen uķe baralduba!” keeba.

VI

§ 170. Tein uķulekdeĵu, Čiŋķis-qağan, Badai Qisliq qoyar-un uķes bušireĵu, sueni boet, derķedeun bukun iteķelten-e kelen kiet, koaŋķelen, yauke-ben ķeet, buruilan, sueni boet ķodolba. Maou-undur-un ķeru-er ķodolurun, ķeru-de Uryaŋqadai ĵelme-qoa-i iteķeĵu, qoina-an čaqduulsun bolqan, qaraulsun talbiĵu ķodolĵu; tere ķodolukseer manaqarši udur duli naran kelweriulun, Qara-qalĵit-elet ķurču uderin. bauba. Uderitču bukui-tur, Alčidai-in aqtas aduulaulsun Čiķitai-Yadir ĵuile-ĵuile noqoan-tur aqtas-iyan aduulan yabuqui-tur, qoinača Mao-undur-un eburier Hulaan-buraqat daarin aisuqui dain-o toosun-i uĵeĵu: dayin ķurba! keeĵu, aqtas-iyan huldeet, ireĵu-daiyn ķurba! —keekdeĵu uĵeesu: Mao-undur-un eburier Hulaan-buruqat daarin, toosun ğarğaĵu; Vaŋ-qan tere nekeĵu aisun aĵuui! keeĵu, tendeče
Čiŋķis-qağan toosun uĵeet, aqtasiyan bariuluat, ačaalaĵu morilaba. Tedui ese uĵeesu, ķenet buleai. Tere aisuqui-tur, ĵamuqa Vaŋ-qan-lua qantu aisulčaĵu aisun aĵuui. Tende Vaŋ-qan ĵamuqadača asaqčuu: “Temuĵin-koun-tur qatqulduqun-metus ket bi?” keen asaqčuu. ĵamuqa uķulerun: “Tende Uruut Maŋqut, keen, irķen ano bi. Tede irķen ino qatquldumui ĵe!

Tooriqui tutum—
Tob ĵoqiyu!
Derelķu-ķu tutum — (deķelķu-ķu tutum)
Dem ĵoqiyu!
Učuken-eče
Uldu-ĵida-tur
Daduqsan irķen!
Tede qaraqčiut-alaqčiut tuqtan bi,
Tede serelten irķen bi ĵe!”

keeĵuui. Tere uķe-tur Vaŋ-qan uķulerun: “Tein boesu, bida teden-tur ĵirkin-baatudiyan Qadağı tušiyaldun, ĵirkin baatudiyan dobtulğaya. ĵirkino ķeĵiķe Tumen-Tubeķen-o Ašiq-Širun-i dobtulğaya. Tubeķen-i ķeĵiķe Olon-Duŋqait-baatudi dobtulğaya. Duŋqaidun ķeĵiķe Vaŋ-qan-no Miŋğan Turqaud-i uduridun, Qori-Šilemun-taiĵe dobtultuğai! Miŋğan Turqaudun ķeĵiķe bida, Yeke ğol, dobtulai ĵe!” keeĵuui. Basa Vaŋ-qan uķulerun: “ĵamuqa-deu, bidan-o čerik či ĵasa!” keeĵuui. Tere uķe-tur ĵamuqa, ore boldeitču ğarču, nokodiyen uķulerun: šVaŋ-qan ene čerik-iyan nama-i ĵaša keemu! Anda-tur bi qatqulduqun yadan yabulaa! Vaŋ-qan dulet nadača činaru aĵuu. Čaqtu nokor biyu. Anda-tur kele orouluya. Anda qadaučituqai (??) !” keeĵu, ĵamuqa doloun Čiŋķis-qağan-tur kele oroulĵu uķuleĵu ilerun: šVaŋ-qan
nadača asaqba—Temuĵin-koun-tur qatqulduqun metus ket bi?—keen asaquasu, bi uķulerun: Uruut Maŋqudi tumubulan uķuleba bi. Mino uķetur mut ĵirķin-iyan tumbulaĵu (tumulaĵu, tumubulaĵu) maŋlailan ĵasalduba. ĵirķino ķeĵiķe Tumen-Tubeķen-o Ačiq-Širuni keelduba.Duŋqaidun ķeĵiķe Vaŋ-qan-no Miŋğan Turqaudun Noyan Qori-Šilemun-taiĵe-i keelduba. Teuno ķeĵiķe mun Vaŋqan-no Yeke ğol čerikiyer baisu keelduba. Basa Vaŋ-qan uķulerun: ĵamuqa deu, ene čerik či ĵaša! keen namai tušin ukulemui. Euber uqaasu, čaqtu nokor biyu. Čeriķiyen ĵasaldun yau čidaqun? Erte bi anda-tur qatquldun yadaĵu yabulua. Vaŋ-qan nadača činaru aĵuu. Anda, bu ayu, qadauĵi!” keeĵu ileĵuķu.

§ 171. Ene kele ireuluet, Čiŋķis-qağan uķulerun: “Uruudun ĵurčedai-ebin či yau keemu? Čimai maŋlailaya!” keeba. ĵurčede-i duŋqatqu-in urida Maŋqudun Quildar-Sečen uķulerun: “Anda-in emune bi qatquldusu! Mona qoina onečit koudi mino asaraqu-i anda medetuğai!” keeba. ĵurčedai uķulerun: “Čiŋķis-qaano emune ba Uruut Maŋqut maŋlailan qatquldusu!” keeĵuui. Tein keeet, ĵurčedai Quildar qoyar Uruut Maŋqudiyar-iyan Čiŋķis-qaano emune ĵasaĵu baiba. Baiquilua dain ĵirkin-i maŋlailaĵu ķurču ireba. Irekui-lue Uruut Maŋqut eserķu dobtulĵu, ĵirķin-i daruba. Daruĵu aisuqui-tur, Tumen-Tubeķen-o Ačiq-Širun dobtulba. Dobtulĵu, Ačiq-Sirun Quildar-i qatquĵu, — baoulĵu, Maŋqut Quildarun deere

ekeerčuui. ĵurčedai Uruudiyeryen dobtulĵu, Tumen-Tubeķen-i daruba.Daruĵu ķodolķeĵu aisuqui-tur, Oloan-Duŋqait eserķu dobtulba. ĵurčedai basa Duŋqaidi daruba. Daruĵu aisuqui-tur, Qori-Šilemun-taiĵe Miŋgan Turqaudiyar dobtulba. ĵurčedai basa Qori Čilemun-taiĵi ičuaĵu daruĵu aisuqui-tur, Vaŋ-qan-nača eye uķai-u Saŋķun eserķu dobtulqu bolun, aŋķesķe qačariyan qaqdaĵu Saŋğun mun tende unaĵuu. Saŋķumi unaqdaĵu, Kereit buķudeer Saŋķumun deere ekeerču baiba. Ani daruĵu, šiŋķekui naran quburi deere tašin bukui-tur, bidanoai ekeerču, Quildari unaqsan yaratu-i abuat, qariĵu Čiŋķis-qağan bidanoai Vaŋ-qan-ača qatqulduqsan ğaĵar-ača qağačaĵu, udeši-de ķodolĵu, qaqačan qonoba.

§ 172. Baiĵu qonoĵu, udur ķeiulun buķutkeesu, Oķodai, Boroqul, Boorču, ğurban uķai aĵuu. Čiŋķis-qağan uķulerun: “Okodai-lue iteķelten Boorču, Boroqul qoyar qočorčuu! Aĵu ber, ukuĵu ber yau qaqačaqum tede?” keeba. Bidanoai sueni-de aqtas-iyen bariĵu qonoĵu, Čiŋķis-qağan uķulerun: “Qoinača bidano nekeĵu ireesu, qatqulduya!” keen ĵasaĵu baiba. Udur ķeķeen bolğaĵu uĵeesu, qoinača niķan ķuun aisu. ķurču ireesu, Boorču aĵuu. Boorču ķurču ireuluet, Čiŋķis-qağan uķulerun: “Muŋke Teŋķeri medetuķai!” keeĵu, ebčeu-ben mokoeletba (mökörítba). Boorču uķulerun: šDobtulqui-tur, moriniyan unatala qaqdaĵu, yabuğan ķuyiĵu yabuqui-tur, mun Kereit Saŋķumun deere ekeer baiqui soor čolo-tur ačiatu morin ačiaban kelweriulĵu bain bukui-i ača ino hoqtolĵu iŋğirčaq-tur unoĵu ğarču, bidano qaqačaqu ğaruqsan mor mutkin yabuĵu olĵu edui ireba bi!” keeba.

§ 173. Basa qorumut atala basa niķan ķuun aisu. ķurču aisuqui-tur, doro ino kolien unĵilĵaĵu aisu. Uĵeesu, qaqča ķuun metu biyu. iren baraasu, Oķodai-in qoinača Boroqul sundulaĵu, amano ĵabaĵin-iyar čisum čuburiulĵu, ķurču ireba. Oķodai suĵiyasu-ban sumun-a tusdaĵu, čisun ino qaqdarun, Boroqul amaariyen šimiĵu, bokleksen čisun ĵabaĵiniyar-en čuburiulĵu ireba. Čiŋķis-qaqan uĵeesu, niduneče-en nilbusun čuburiulĵu, duran alĵaat šğal otor tuleuluet, qalaun daauluat, Oķodeye undan eriulĵu okekeulĵu, daisun ireesu qatqulduya” keeĵu buleai. Boroqul uķulerun: šDaisuno toosun čmaqši Mao-undurun eburiyer Hulaan-boluqat (buruqat) ĵuk toosun urtuda ğarču, činaqši yorčiba!” keeba. Boroqul tere uķe-tur ireesu, qatqulduqun buleai. šDain-a buruuilan ķodoldeesu, bida čeriķiyen ĵibšierču, qatquldut ĵe!” keeĵu ķodolba. ķodolurun, Ulqui-šiluķelĵit oede ķodoluet,Dalan-nemurķes oroba.

§ 174. Tende qoinača Qadaan-Daldurqan eme-koun-eče qağas irebe. Ireĵu Qadaan-Daldurqan Vaŋ-qan-o uķe keen uķulerun: šVaŋ-qan kou-ben Saŋķum-i učumaar aŋķesķe qačar unatala qağdaĵu, deere ino ekeerču, tende uķuleĵuui:

šHilu qatqutan metu-tur
Hilu qat(qu)ba!
Qalqutan metu-tur
Qalqun bolun,
Qairan kouno mino
Qačar-tur
Qadaasun qadaulba!

Kouno ami erusun dobtulduya! Keeesu, teun-tur Ačiq-Širun uķulerun:
Qan, qan! Butuķai!

Ečine buķu, kou erirun,
Elbiesun ĵalama kiĵu,
Abi-Babi! keen,
Erin ĵalbarimui bida,
Edun-torun-baraqsan,

kou Saŋķumi asaraya! Moŋğolun oloankin, ĵamuqa-lua, Altan, Qučar-lua bidan-tur bi! Temuĵin-lue daičiĵu ğaruqsan Moŋğol qaa otqun tede?

Morin unoa tan
Modun nemure ten

bolba tede! Ani ese ireesu, otču, — morino ĵuŋdaul metu qormailaĵu ačirat ĵe bida tedeer-i!” keeba. Ačiq-Širuno ene uķe-tur Vaŋ-qan uķulerun: “ĵe tein boesu, koun alĵauĵai! Kouni ulu deŋselķen asaratqun! keeet, qatqulduqsan ğaĵarača qarin ičuba”. Keeba.

§ 175. Tendeče Čiŋķis-qağan, Dalan-nemurķes-eče Qalqa huruu ķodolurun, too tooalalduba. Tooalaldubasu, qoyar miŋğaŋ ğurban ĵaut ĵirwaan ĵaut bolba. Niķan miŋğan ğurban ĵaut Čiŋķis-qağan Qalqa-in horoneĵi eteediyer nouuba. Niķan miŋğan ğurban ĵaut Qalqa-in doronoĵi eteediyer Uruut Maŋqut nouuba. Tein nouuĵu aisuqui-tur, ķunesun-e abalan yabuqui-tur, Quildar, yarasiyan anaai-uduuye, Čiŋqis-qağan itqaasu ulu bolun, ķoreesun-tur dobtulqu bolun, hukdereĵu nokčiba. Tende Čiŋķis-qağan Qalqa-in Ornau-in kelteķai qada-da yasun ino talbiulba.

§ 176. Qalqa-in Buyür-naur-tur čitququ huĵaur-a Terķe-Amelten-Uŋğirat bi, keen medeĵu, ĵurčede-i Uruudiyar ileba. Ilerun: “Uŋğirat-irķen erte udur-eče ĵein ĵisuer, okino oŋķeer... keeesu, elset ĵe! Mut bulqa ino keeesu, qatquldut ĵe bida!” keeĵu ilebesu, ĵurčedai-tur elsen oroĵuui. Elsen oroqdaĵu, Čiŋķis-qağan yau-ber ano ese kondeba.

§ 177. Tende Uŋğiradi orouluat, otču, Tuŋğe-ğoroqano doron-a baouĵu, Čiŋķis-qağan Arqai-Qasar-a Sukeķai-ĵeun qoyar-a daou bariulurun: “Tuŋķe-ğoroqano dorona baouba. Ebesun ber ino sain bolĵuui. Aqtas mano uyeleba.

Qaŋ-ečiķe-de mino uķule, keen, uķulerun: Qan-ečiķe mino! Yaun čimar-tur nama ayüulba či? Ayüulqu boesu, maoun koudiyen, maou berinediyen noirqaŋqan yekin ulu ayüulu(m) či?

Diŋ (deŋ) sauqui iseri boğunitqaĵu,
Deeķši ğarqui huni dolusķeĵu,
yekin tein ayüulba či? Qan-ečiķe mino
ğalĵirğu-yu ķuun-eQatquqdaba či?
Kondeleduku-yu ķuun-e
Kokiuldeba či?
Qan-ečiķe mino, bida qoyar yau ķeelduleai? ĵorqalqun-o Hulaa-nout Bolqaut-ta (Burqaut-ta) bida ese-u uķulelduluai?

Sudutu moğaya suedurteesu,
Suederķen-tur bu oroya!
Suduer amaar olulčaĵu bušireya!

Ese-u keelduleķai? Edoe, qan-ečiķe mino, suduer amaar-u olulčaĵu qaqačaba-či?

Araatu moğaya adartaasu,
Adarqan-tur bu oroya,
Amaar keleer olulčuĵu bušireya!
-ese-u keelduleķai? Edoe, qan-ečiķe mino, amaar keleer olulčaĵu aŋğičiraba či? Qan ečiķe mino! Bi

Čoen ber boesu,
Oloan-ni ulu eriulķu bulee.
Maoui-ber boesu,
Saini ulu eriulķu bulee bi.
Qoyar kiluķutai terķen
Nokoe kiluķu-ben ququraasu,
Huker ino ĵikdun yadayu.

Tere metu nokoe kiluķun činu bi ese-u aiuu?

Qoyar ķurdutai terķen
Nokoe ķurdu-ben ququraasu,
Nouun yadaĵu.

Tere metu nokoe ķurdun čino bi ese-u aĵuu? Erte udur keeesu Qurčaqus-Buiruq, qan-ečiķe-yüen, qoina dočin koudun aqa keeĵu, qan bolĵuu ĵe či. Qan bolun baraĵu, deuner-iyen Tai-Temur-taiĵe, Buqa-Temur qoyar-alaba ĵe či. Erke-Qara deu čino alaqdarun, ami-en qoroqču ğarču, Naimano Inanča-Bilķe-qan-tur buruutču oroĵuu ĵe. Deuner-iyen alaqči bolba keeĵu, ķurqan abağa čino čimadur morilaĵu ireesu, či ĵaun ķuun ami-en qoroqun buruutču, Selaŋķe huruu tutaaĵu, Qaraun-qabčal širğuidaba ĵe či. ĵiči tendeče ğarurun, Merkidun Toqtoa-da Huĵaur-Uĵin okiniyen niurqan okču. Qaraun-qabčal-ača ğarču, Yesuķai, qan-ečiķe-tur mino, ireesu, či tende uķulerun: ķur-qan abağa-dača ulus mino aburaĵu ok! keekdeĵu, Yesuķai qan-ečiķe mino čimada tein keen irekdeĵu Taičiud-ača Qunan, Baqaĵi qoyar-i
uduritču, ulus čino aburaĵu oksu, keen, čerik ĵasaĵu otču, ğurban-telesut-te bukun ķur-qani qorin ğučin ķuun-i Qašin ĵuk huldeĵu, ulus čino aburaĵu okba ĵe. Tendeče ireĵu Tuula-in Qara-tune qan-ečiķe mino Yesuķai-qan-lua anda bolulčaĵu, tende Vaŋ-qan ečiķe mino buširen uķulerun: Ene tusa-in čino hači uruqun uruqa čino hači qariulqu-i Deere Teŋķeri, ğaĵarun Iheel medetuķai! keen bušireksen aĵuu ĵe či. Teuno qoina Erke-Qara Naimano Inanča-Bilķe-qan-nača čeriut ğuyüĵu čima-tur morilaĵu ireesu, či ami-an qoroqan, ulusiyen ķeĵu ĵoeen ķuun tutaaĵu ğarču, Qara-Qitadun ķur-qan-tur! Čui-muren-e Sartaulun ğaĵara otba ĵe či. Niķan hoan ulu daousun, basa ķur-qan-nača daiĵiĵu ğarču, Ui-udun, Taŋ-udun ğaĵariyar yadaĵu aisurun, tabun imaat širķoleĵu saaĵu ideĵu, temeen-o čisun qanaĵu ideĵu, qaqča soqor qaliun moritu ireba ĵe či. Qan-ečiķe-in čimai tein yadaĵu aisu keen medeĵu, Yesuķai qan-ečiķe-lue mino anda keelduksen-o tula, setkiĵu, Toqai Sukeķai qoyar-i eserķu čino elči ileet, basa bi oesun Kelureno Burķi-erķi-deče uqtun yorčiĵu, ķuseur-naur-a ĵoluğalduba ĵe bida. Čimai yadaĵu ireba keen, qubčiri qubčiĵu čimada oķuet, uridu ečiķe-tur mino anda keeldukser yosuar Tuula-in Qara-tun-ne bida qoyarum ečiķe koun keelduksen yosun tere ulu-u bi? Tere ubul čimai ķuryeen dotora oroulĵu teĵieba ĵe. Ubul ubulĵeĵu, ĵasaĵu namur ino Merkit-irķeno Toqtoa-beki-tur morilaĵu, Qadiqliq-niruun-o Muruče-seul qatqulduĵu, Toqtoa-beki-i Barquĵin-toķum ĵuk huldeĵu, Merkit irķe daouliĵu, oloan aduu, ordo-ķer ano, tariyat ano buķude-i abču, qan-ečiķe-de okba ĵe bi.

Oleksen-i čino

Udur duli-de
Ese ķurķeba ĵe bi!
Turuqsan-i čino
Sara-in ĵarim-a
Ese ķurķeba ĵe bi!

Basa bida ķučuķurtai-Buiruq-qani Uluq-tağ-un Soqoq-usunača Altai dabaulun huldeĵu, Uruŋğu huruu oduat, Qičil-baši-naur-a muqutqaĵu abuai ĵe bida. Tendeče qariĵu aisuqui-tur, Naimano Kokseu-Sabraq Baidariq-belčire čeriudiyen ĵasaĵu bailduqui-tur, udeši ĵilda boldaĵu, manaqaru erde qatqulduya keen ĵasalduĵu qonoasu, qan ečiķe mino, či baidal-duriyan ğalnaut tuleulĵu suenide Qara-seul oede ķodolba ĵe či. Manağar erde uĵeesu, baidal-duriyan uķai boldarun, čimai ķodoldeĵu: ede-či bidan-i tulešilen aĵuu! keeĵu, bi ber ķodolĵu, Eder-Alta-in Belčiriyer ketulĵu, ireĵu, Saari-keer-e baouba ĵe. Tende Čimai Kokseu-Sabraq nekeĵu, Saŋķumun eme-kou irķe-orqa buķue-i abuat, qan-ečiķe-in čino Teleķetu-amasar-a bukun ĵarimut irķen aduun-ideen čino daoulĵu oduasu, Merkidun Toqtoa-in koun, Qudu Čilaun qoyar, irķe-orqa-bar-iyan čima-tur burun, tere soor-tur ečiķe-duriyen neilen Barğuĵun oroan, čima-dača dayiĵin ķodolĵuui ĵe. Tende, qan-ečiķe mino, či: Naimano Kokseu-Sabraq-a irķe-orqa-ban daouliqdaba bi. Koun mino, Dorben Küluudien okču ile! keeĵu ileesu, čino metu ulu setkin, tende bi Boorču, Muqali, Boroqul, Čilaun-Baatur, ede Dorben Küluudien, čeriut ĵasaĵu ileesu, ede Dorben Küluudun mino urida Hulaan-qut-da Saŋķun bailduqu bolun, morino-an ğuya qaqdaĵu aldaqu bolĵu bukui-tur, ede Dorben Küluut mino ķurču, Saŋķumi aburaat, eme-kou irķe-orqa selte bukude-i aburaĵu okuesu, tende qan-ečiķe mino buširen uķulerun: Kouno-en Temuĵin-e odun baraqsan irķe orqo-ban Dorben Küluudien ileĵu aburaĵu okteba! keeĵu bulee či. Edoe, qan-ečiķe mino yanbar čimar-tur mino čimatba či? Čimarun yosun-tur elčin ile. Ilerun, Qubariquri, Idurķen qoyar-i ile. Qoyari ese ileesu nokoĵi-i ile!" keeĵu ileesu;

§ 178. Ede uķes-tur Vaŋ-qan uķulerun: "Ai soiluq!

Kouneče-en qağačaquyu?
Tore-deče qağačaba!
Hiričeku-yu?
Uyile-deče hiričeba bi!"

keen, dura alĵaat uķulerun: "Edoe kou-ben uĵeĵu, maoui setkiesu, ene metu čisu-ban ğarğaqdasu!" keen, andaqaĵu šiķi quruunoan toli onubči qituqai-bar qatquĵu, čisun čiburiulĵu učuuķan daqtai-tur kiĵu: koun-e mino ok! keeĵu ileba.

§ 179. Basa Činķis-qağan ĵamuqa-anda-da uķule keen uķulerun: "Qan-ečiķe-deče mino uĵen yadaĵu qağačaulba či. Urida bosuqsan bidan-o qan-ečiķe-in Koko Čuŋ uuĵu bulee. Nada urida bosču uqdarun, naidaba ĵe či. Edoe qan-ečiķe-in Koko Čuŋ baratqun! Kedui ĵe qoroqun ta!" keeĵu ileba. Basa Činķis-qağan Altan Qučar qoyar-a uķule keen uķulerun: "Ta qoyar nama tebčiĵu ileu-u ķesu keeleai ta? ĵuqaĵuu ķesu keeleai ta? Qučar-i čima-i Nekun-taiĵe-in koun keeĵu bidanača: či qan bol! keeesu, ese bolba ĵe či. Altan-i čima-i: Qutula-qan-lu meden yabulua; ečiķe-yüen meden aqsaar — či qan bol! keeesu, ese ķu bolba ĵe či. Deere-eče Bartan-Baatur-un koun keeĵu Sača, Taiču qoyar-i: ta qat bolutqun! keeĵu yadaba ĵe bi! Tan-i qat bolutqun keeĵu yadaĵu, tan-a: či qan bol! keekdeĵu, meden yabuba ĵe bi. Tan-i qat boluqsan boesu, oloan dain-tur alğinči haulqaqdaasu, Teŋķeri-de iheekedesu, daisun ķuun-i daouliqui-tur,

Qačar ğoa oki qatun eme-i,
Qarqan sain aqta abčiraĵu,
Oķuai bulee ĵe bi.
Oroa ķoreesun-tur uturauldaasu,
Qada-in ķoreesun
Qa ino niketele šiqaĵu
Oķuai bulee ĵe bi.
ķun-no ķoreesu
ğuya ino niketele šiqaĵu
Oķuai bulee ĵe bi.
Keer-un ķoreesu
Keeli ino niketele šiqaĵu
Oķuai bulee ĵe bi.
Edoe qan-ečiķe-de mino
Saitur nokočeĵu oķutkun!
Uidaŋqa keekdeu ĵe ta.
Čautquri-in turuq-ele aĵuui—
Bu keelutkun!
ğurban mured-un teriun
Ken-e ber bu baoulutqun!"

keeĵu ileba.

§ 180. Basa Čiŋķis-qağan Tooril-deu-de uķule keen uķulerun! šDeu keeķu yosun. Tumbinai, Čaraqai-Liŋqu qoyar-un Oqda-bool-iyar bilaĵu ireba ĵe. Oqda-bool-un koun Subeķai-bool bulee. Subeķai-bool-un koun Kokoču-Qirsan bulee. Kokoču-Qirsan-o koun Yeķai-Qoantaqar bulee. Yeķai-Qoantaqarun koun-Tooril, či: Ken-o ulus-ut oksu, keen, ĵusuridun yabuyu či? Mino ulus Altan Qučar qoyar kene-ber ulu medeulkun buyu ĵe! Čima-i deu keeķu yosun:

Borqai-in mino
Bosoqa-in bool,
Elinčuķ-un mino
Eudeno enču bool!

keeĵu ileķui mino eimu."

§ 181. Basa Čiŋķis-qağan Saŋķun-anda-da uķule keen uķulerun:

šDeķeltu toreksen koun—
Bi aĵuu ĵe.
Ničuķun toreksen koun—
Či aĵuu ĵe".

"Qan-ečiķe bidan-o bida qoyar-i sačau asaraun bulee. ĵaura oroqdaquiača Saŋķun-anda nama naidaĵu huldeba ĵe či. Edoe qan-ečiķe-in bidan-o ĵuruķe ino ulu ĵoboan ude manaqari oroĵu ğarču serķueĵu yabu! Uyen-o setkil-iyen ulu talbin, qan-ečiķe-i amitu boetele qan bolsu keen, qan-ečiķe-in bidan-o setkil ĵoboaĵu bu alğasaul!" keeet: "Saŋķun-anda elči ile! Ilerun, Bilķe-beki Todoen qoyar-un nokod-i ile!" keeĵu ileba. "Nadur elčin ilerun, qan-ečiķe qoyar elčin ile! Saŋķun-anda qoyar-ķu elčin ile. ĵamuqa-anda qoyar ķu elčin ile. Altan qoyar-ķu elčin ile. Qučar qoyar-ķu elčin ile. Ačiq-Širun qoyar-ķu elčin ile. Qačiun qoyar-ķu elčin ile!" keen, Arqai-Qasar Sukeğai-ĵeun qoyari, edui uķes daou bariulĵu, ileba, Ede uķes ein uķulekdeĵu, Saŋķun uķulerun: "Keli qan-ečiķe keeķu bulee? Qiduači-ebuķen ese-u keeķu bulee? Nama keli anda keen bulee? Toqtoa-boe Sartaqčin qonino seul ĵubčiĵu yabuyu ese-u keeķu bulee? Edeer uķes-un arğas uqaqdaba. Qatqulduano teriut uķes bi. Bilķe-beki Todoen qoyar qatqulduqui tuq bosqatqun! Aqtas tarğulaulutqun, ariyal uķai bi ĵe!" keeba. Tedui Vaŋ-qan-nača Arqai-Qasar qariqui-tur, Sukeķai-ĵeuno eme-koun tende, Tooril-tur, aĵuu. Otqu ĵuruķe yadaĵu, Suķeķai-ĵeun Arqaiača qočorčuui. Arqai ireĵu, ede uķes Čiŋķis-qaqan-na uķuleba.

§ 182. Tedui Čiŋķis-qağan oduat, Balĵuna-naur baouba. Tende baouqui-tur Čoos-Čağan ğorulas ĵob tende učiralduba. Tende ğorulas ulu bulqan elsen ireba. Oŋğudun Alaquš-diqitquri-dača Asan Sartaqtai čağan temeetu miŋğan irķes tauĵu, Erķune-muren huruu buluğat keremun qudalduĵu abura aisurun, Balĵuna usulan oroqui-tur, učiraba.

§ 183. Čiŋķis-qağan mun Balĵuna usulan bukui-tur, Qasar, eme kou-ben Yeķu, Yesunķe, Tuqu tan ğurban koudiyen Vaŋ-qan-tur ķeĵu, čoen beyes nokod-iyer iyen ğarču, aqa-yüan keen Čiŋķis-qağan-i erin Qaraun-ĵiduno niruut kiğuriĵu, olun yadan, yadaĵu širi širbusun ideĵu yabuat, Balĵuna-da Čiŋķis-qağan-tur neileba. Qasari ireuluat, bayasču Čiŋķis-qağan Vaŋ-qan-tur elčin ileya keen eyetuĵu, ĵaouriedai Qariudar, Uryaŋqadai Čaqurqan qoyariyar uķuleĵu ilerun, qan-ečiķe-de Qasarun uķe keen uķuletkun, keen uķulerun: "Aqa-an qaraĵu,—qaraa ino ĵabqaba. Qaiĵu— hauluqa ino olun yadaba. Qailaĵu—daou-ban ese sonosdaba. Hot qaraĵu urbaŋ deretu bolĵu, kebtemu bi. Eme-koun mino qan-ečiķe-tur bi. Iteķenĵi ereen oluasu, qan ečiķe-tur otqu bi! keeĵu ileba", keen uķuletkun. Basa uķulerun: "Ba tan-i udaarin ķodolĵu, Kelureno Arğal-ķeoķi-de bolĵalduya! Ta tende iretkun!" keen bolĵalduĵu, tedui Qariudar, Čaqurqan qoyar-i ileet, ĵurčedai, Arqai qoyar-i alğinčilaĵu, Balĵuna-naurača Čiŋķis-qağan udaarin eusulčeĵu, ğarun morilaqsaar, Kelureno Arğal-ķouķi-de ķurba.

§ 184. Qariudar Čaqurqan qoyar Vaŋ-qan-tur ķurču, Qasarun uķe keen, endeče uķuleĵu ileksen uķes uķuleĵuui. Vaŋ-qan altan terme bosqaĵu, ķenet qurinlan aĵuui. Qariudar Čaqurqan qoyarun uķe-tur Vaŋ-qan uķulerun: "Tein boesu, Qasar iretuķai!" keeĵu "Iteķenĵi Iturķen-i ileye!" keen ilelduĵuui. Tedui ireet, bolĵal ğaĵar-a Arğal-ķouķi-de ķurķui-lue, barua yeke-i uĵeĵu, Iturķen-elčin qarin dutaaĵu, Qariudarun morin qurdun aĵuu. Qariudar ķuyičeĵu, bariqu ĵuruķe yadaĵu, uridaun-qoinaun ino hoqtoriqan yabuqui-tur, Čaqurqano morin udaan aĵuu. Qoinača sumun-o ķurkui uĵuur-a Iturķen-o altan emeeltu qara aqta-in ğuyaŋ huĵaur sautala qarbuĵuu. Tende Iturķen-i Qariudar, Čaqurqan qoyar bariĵu, Čiŋķis-qağan-tur abčiraba. Čiŋķis-qağan Iturken-tur ulu keleldun: "Qasar-tur abču odutqun! Qasar medetuķai!" keeba. Abču oduasu, Qasar Iturķen-tur ulu kelelеldun, mun tende čabčiĵu keba.

§ 185. Qariudar Čaqurqan qoyar Čiŋķis-qaqan-a uķulerun: šVaŋ-qan ķenet bi. Altan terme bosqaĵu qurinlamui. Oterlen iğulĵu, suenit duliličeĵu, neŋden bučiye!" keeba. Ene uķe-i ĵobšiyeĵu, ĵurčedai Arqai qoyar-i alğinčilaulĵu, suenit duliet ķurču, ĵeĵeer-undurun ĵer-qabčiqai-in amasara bukui-tur, bučiba. ğurban sueni, ğurban udut bulqaldarun, bučiĵu baibasu, ğutuar udur yadaĵu mut oroba. Vaŋ-qan Saŋķun qoyar-i ker-ber ğaruqsan-i ese medekdeba. Ene bulqalduqsan ĵirķin-o Qadaq-Baatur aĵuu. Qadaq-Baatur oroĵu ireĵu uķulerun: šğurban sueni, ğurban udut bulqaldurun, tus qaniyan uĵeet bariĵu ker alaulqu? keen tebčin yadaĵu, amiyan qoroqun kuŋķetuķai, keen, suoraulun bulqaldulua bi. Edoe ukuulduesu—ukusu! Čiŋķis-qağan-a soyürqaqdaasu — ķuču oksu!" keeba. Čiŋķis-qağan Qadaq-Baaturun uķe-i ĵobšiyeĵu, ĵarliq bolurun: "Tus qaniyan tebčin yadaĵu, amin qoroqun kuŋķetuķai, keen, bulqalduqu ere tere ulu-u-bi? Nokočekdeķu kuun bulee!" keeet, soyürqaĵu ulu ukuulun, "Quildarun amino tula,

Qadaq-Baatur-i ĵaun ĵirķin-i Quildarun eme-koun-e ino ķuču oktuķai! Noun-koun toreesu, Quildarun uruq-un uruq-a ķurtele daqaĵu, ķuču oktuķai! Okin-noun toreesu, ečiķe eke ano oerun duraar bu qudalatuğai! Quildarun eme-koun-o emune umere-en ĵarutuğai!" keen soürqan ĵarliq bolba. Quildar-Sečeno aman urida nekeksen-o tula, Čiŋķis-qağan soyürqaĵu ĵarliq bulurun: "Quildarun uruqun uruqa ķurtele, Quildarun tusa-in tula, onečidun abuliğa abun atuğai!" keen ĵarliq bolba.

VI

§ 186. Tedui Kereit-irķe doraitaulĵu, ĵuk-ĵuk qubiyaĵu talaulba. Suldudai Taqai-Baaturun tusa-in ino tula niķan ĵaun ĵirkin-i okba. Basa Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun, Vaŋ-qan-no deu ĵaqa-ķanbu ĵirin okit aĵuu. Eķečimet ino Ibaqa-beki-i Čiŋķis-qağan oesun aburun, doimet (dočimet, doimet) Sorqaqtani-beki-i Toluya okba. Tere šiltaaniyar ĵaqa-ķanbu-i: šimada qariyatan enču irķe ber tumdaa, nokoe qilğun bol!" keeĵu soyürqaĵu ese talaulba.

§ 187. Basa Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun: "Badai Qisliq qoyarun tusa-in ano tula, Vaŋ-qan-no altan terme sauqsaat, altan ķurue, ayağa-salba asaraqsat haran selte, Vaŋqoĵit Kereidi: kešikten ano boltuğai! Qorčilaulĵu, otokleulĵu, uruqun uruqa ķurtele darqalan ĵirqatqun!

Oloan dain-tur hauluasu
Olĵa oluasu,
Oluqsaar abutqun!"

keen ĵarliq bolba. Basa Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun: "Badai Qišliq qoyaran amin ĵaura tusa ķurķeksen-o tula, Muŋke Teŋķeri-de iheekdeĵu, Kereit-irķe doraidaulĵu, Undurun Oroan-tur ķurba ĵe. Monaqoina uruqun uruqa mino Oroan-tur sauĵu ene metu tusa ķurķeksed-i ulam-ulam uqatuğai!" keen ĵarliq bolba. Kereit-irķe daoulĵu, kene ber ese dutatala tuķeelduba. Tumen-tubeen-i tuķeelduĵu tuķetele abulčaba. Oloan Duŋqait oğuğa udur-e ulu ķurķen talaulba ĵe. Čisutu tonaq abuqči ĵirkin baatud-i ĵisuĵu qubiyaĵu ķurķeldun yadaba. Kereit irķe tedui qoruaĵu, tere ubul Abĵya-kodeķeri ubulĵeba.

§ 188. Vaŋ-qan Saŋķun qoyar beyes-iyen daičiĵu ğarču oduat, Didiq-saqal-un Nekun-usun-a Vaŋ-qan qaŋğaĵu oroqu bolun, Naiman-o qaraul Qorisu-beči-tur oroĵuui. Qorisu-beči Vaŋ-qan-ni bariĵu, "Bi Vaŋi-qan biyu!" keeesu, ulu tanin ese bušireĵu tende alaĵuu. Saŋķun Didiq-saqal-un Nekun-usun-a ulu oroan, ğadaun yorčiĵu, čül-tur (čöl) oroĵu usurğarun qulat hiluatuĵu baiqun-i, Sanķun baouĵu mariyaĵu, Saŋķumun nokor Kokoču-aqtači emetu Saŋķun-lue qurbaula aĵuu. Kokoču-aqtači aqta ino kotoluet, qarin qataraĵuui. Eme ino uķulerun:

"Altata-i emuskui-tur,
Antata-i idekui-tur,
Kokoču mino keeķu bulee!

Qaniyan Saŋķum-i yekin tein tebčiĵu ķeĵu odun biyu či?" keeĵu, eme ino baiĵu qočorčuu. Kokoču uķulerun: "Saŋķumi erelesu, keen, biyu ĵe či!" keeĵuui. Tere uķe-tur eme ino uķulerun: "Eme ķuun noqai niurtai keekdeei ĵe bi. Altan ĵan-taou ber ino ok! Usun ber utquĵu uutuqai! (??)" keeĵuui. Tendeče Kokoču-aqtači: "Altan-ĵan-taou ab!" keen qoinaqši oruat qataraĵuu. Tedui ireet, Čiŋķis-qağan-tur Kokoču-aqtači ireĵu: "Saŋķumi tein čöl-tur ķeĵu ireba bi!" keen, tende uķuleksen uķes-iyen buķude-i teķus uķuleĵu oķuesu, Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun, eme-i ino soyürqaĵu, mun Kokoču-aqtači-i: "Tus qaniyan ein tebčiĵu ireĵuui. Eimu ķuun edoe ken-tur nokočeesu iteķekdeķu?" Čabčiĵu ķeba.

§ 189. Naiman-o Tayaŋ-qan-no eke ķurbesu uķulerun: šVaŋ-qan erten-o otoķu yeke qan bulee. Teriu ino abčiratqun! Mun boesu taiya bida!" keeĵu, Qorisu-beči-tur elči ileĵu, teriu ino hoqtolĵu abčiraulĵu, taniĵu, čağan toloq deere talbiĵu berinediyen berileulĵu otokleulĵu quurdaulĵu, ayağa bariĵu taiĵuui. Tende teriun, tein taiqdarun, iniyeĵu iniyeba, keen, Tayaŋ-qan kemkeru ķečikileulĵuui. Tende Kokseu-Sabraq uķuleĵuu: "Ukuksen qan-ķuuno teriun ino ta-ķu hoqtolĵu abčirat, nokoete ta-ķu kemķerit yaun ĵoqiqui? Noqano bidano qučiqui daoun maoui bolbi. Inanča-Bilķe-qan uķulelee:

Eme ĵalaui,
Ere bi otolba.
Ene Tayaŋ-i
Elbesuer toreulelue. Ayi!
Torluq toreksen, koun mino
Torulmiši, oloan
Doromĵin maoui ulus mino
Asaraĵu barin čidaqu-yu?"

keelee. "Edoe noqano daoun idurekui qučal qučamui. Qatun-no bidano ķur-besu-in ĵasaq qurča bolbi. Qan mino, Torluq-Tayaŋ ĵoolen biyu či. Šibaou-laqu abalaqu qoyarača buši setkil erden uķai bi!" keekdeĵu, tende Tayaŋ-qan uķulerun: "Ene dorona ĵueeket Moŋğol bi keekdemui. Tede irķen otoķu yeke erteno Vaŋ-qan-ni qoriyariyan ayüulĵu daiĵiulĵu ukuulba.

Edoe mun qan bolsu, keen, aqun-o tede? Teŋķeri deere naran saran qoyar ķeryeten ķeķeen boltuğai, keen, naran sara qoyar bi je. ğaĵar deere qoyar qat ker bolqu bida? Otču, tede ket Moŋğol-i abčiraya!" keeĵuui. Teun-tur eke ino ķurbesu uķulerun: "Yekiuje(i)! Tedeer-i Moŋğol-irķen

Hunor maoutan,
Qubčasu baratutan

buleai! Aŋğida qolo buju butuķai! Šiliun berinet okidi ano maqa abčiraulju, qar-kol ano uqiyaulju, uniet qonidiyan maqa saaulqun ele!" keeĵuui. Teun-tur Tayaŋ-qan uķulerun: "Tein boesu, yautan aqun tede Moŋğol-tur otču, qor ino abčiraya! keeĵuui".

§ 190. Edeer uķes-tur Kokseu-Sabraq uķulerun: "Ayi! Yeke uķe uķulet ta! Ayi, Torluq-qan, ĵoqiquyu bi? Niutqun!" keeĵuui. Kokseu-Sabraq-a itqauluat burun, Torbidaš neretu elči Oŋğudun Alaquš-diqitquri-da uķuleju ilerun: "Ene dorona ĵueekan Moŋğol bi keekdemui. Či baraun ğar bol, bi endeče qansaĵi, tede-ket Moŋğolun qor ano abuya!" keeju ileĵuui. Tere uķe-tur Alaquš-diğitquri qariu uķulerun: "Baraun ğar bolun ulu čidaqu bi!" keeju ileet, Alaquš-diğitquri Yue-Qunan neretu elči-iyer-iyen Činķis-qağan-a uķuleju ilerun: "Naimano Tayaŋ-qan qor čino abura iremui. Nama-i: baraun ğar bol! keeju ileju, bi ese bolba. Edoe bi čimada sereulju ileba. Ireju, qoriyan abdauje či!" keeju ileĵuui. ĵob tende Činķis-qağan Temeen-keer-i abalaju, Tulkin-čeu-i qomorču bukui-tur, Alaquš-diğitquri-in ileksen Yue-Qunan-elči ene kelen ķurķen ireba. Ene kelen-tur, aba deere boet. kerkikun keelduesu, oloan ķuun uķulerun: "Aqtas bidano turuqat bi. Edoe yekikun bida?" keelduĵuui. Teun-tur Otčiğin Noyan uķulerun: "Aqtas turuqat bi, eimu uķes sonosču yekin sauqdaqu?" keeba. Basa Belķutai Noyan uķulerun:

"Amidui boetele
Nokor-e qor-iyan abdaasu,
Aqsan yaun tusa bi?"

"Toreksen ere-de ukuesu, taqi qor-numun-lua-ben, yasun-lua niķan-e kebteesu uluu sain bi? Naiman-irķen

Ulus yeke-tu
irķe olotu

keen yeke uķe uķulen aĵuu. Bida ene ano yeke uķe-tur šiqan(m) morilaju otču, ano qor abuasu berkeduu aĵuu? Oduasu, oloan aduun ano ĵoqsaju uluu qočoruuĵei? Ordo-ķer ano eureju uluu qočoruuĵei? Oloan ulus ano undur etuķet-tur qorura uluu ğaruuĵei? Mut ene eimu yeke uķe uķuleulju, ker sauqdaqu? Morilaya boet!" keeba.

§ 191. Belķutai-Noyano ene uķe-i ĵobšiyeju, Činķis-qağan aba baouat, Abĵiqa-koteķer-eče ķodolju, Qalqa-in Ornou-in Kelteķai-qada baouju, toaban toolalduju, miŋĵan tende miŋğalaju, Miŋğano-Noyan, ĵauno Noyan, Harbano Noyan tende tušiba. Čerbini tende-ķu tušiba. Dodai-čerbi, Doğolqu-čerbi, Oķele-čerbi, Tolun-čerbi, Süiketu-čerbi, Bučaran-Čerbi, ede ĵirwaan-čerbi tende tušiba. Miŋğan miŋğalan, ĵau ĵaulan, harban harbalan baraju, nayan kebteut, dalan turqaut tende kešikten ilğaju oroulurun, Miŋğad-un, ĵaud-un Noyad-un koud-i deuner-i utu duru-in ķuun-o koud-i deuner-i oroulurun, erdemten beyešil saitan ilğaju oroulba. Tende Arqai-Qasar-i soyürqaju, baatudi ilğaju miŋğalatuğai! Qatqulduan udur emune mino baiju qatquldutuğai! Oloan udur turqaq kešikten mino boltuğai! keen ĵarliq bolba. Dalan turqaudi Oķole-Čerbi aqalaju atuğai! Qudus-ğalčan-lua eyetulduju atqun!" keeba.

§ 192. Basa Činķis-qağan ĵarliq bolurun: "Qorčin, turqaut, kešikten, baourči, eudenči, aqtači udur kešik oroju, naran šiŋķeķu-in urida kebteul-e ĵailaju, aqtas-turiyan ğarun qonotuqai! (??) Kebteul sueni ķer horčin kebteķu-niyan kebteulju, euden-tur baiquniyan kešiklen baiultuqai! (??) Qorčin turqaut manaqari ino bidani šulen ideesu, kebteultur keleleju, qorčin turğaut baourčun eudečin mun-mun mor-duriyan yabutuğai, saurin-duriyan sautuğai! ğurban sueni, ğurban udur kešik uduriyan daousču, mun-ķu yosuar ğurban sueni qonolduju yeutķelduju sueni kebteul atuğai! Qorčin kebteju qonatuqai! (??)" Keen ĵarliq bolba. Tedui miŋğan miŋğalan baraju, čerbi tušiju, nayan kebteul dalan turğaut kešikten oroulju, Arqai-Qasar-a baatut ilğaju, Qalqa-in Ornou-in Kelteķai-qada-dača Naiman-irken-tur morilarun;

§ 193. Quluğana ĵil ĵaun-no teriun sara-in harban ĵirwaan udur hulaan terķel-e tuq sačuat morilarun, Keluren oede ĵebe Qubilai qoyar-i alğinĵilaju yabuat, Saari-keer-i ķuruesu, Kaŋqarqa-no teriut-e Naimano qaraul tende aĵuu. Bidano qaraul-a huldelduju, bidano qaraulača nikan šiŋqula morin maouqan emeltu-i Naimano qaraul-a abtaĵuui. Naimano qaraul tere morin abču uķuleldurun: "Moŋğolun aqtas turuqat aĵuu!" keelduĵuui. Bidanoai Saari-keer-i ķurču, tende toritču, ker kikun keelduesu, tende Dodai-čerbi Činķis-qağan-a duratqarun: "Bidan-lu ĵoen bi, ĵoen deere čileju ireba. Ein-ķu toritču, aqtasiyan čattala, ene Saari-keer-i delķen baouju, amitu-ele ķuun tutun ere-in tabun aŋğida ğalnout tuleju, ğaliyar oqĵatqaya! Naiman-irķen oloan keekdemui. Qan ano ķer-teče ese ğaruqsan taŋği keekdemui. ğal-iyar hulurikeultele (kulurikeultele), bidano aqtas ber čadumuje. Aqtasiyan čatqan, Naimano qaraul-i huldeet, daručaju, ğol-tur ano neileulun, tere samaoui-tur qatqulduasu bolqu-yu?" keen duratqaasu ene uķe-i ĵobsiyeju, Činķis-qağan ĵarliq bolurun: "Tein boet ğal-nout tuleulutkun!" keen, čeriut-te ĵasaq tuŋqaba. Tedui Saari-keeri delķen baouju, amitu-ele ķuun tabun aŋğida ğal-nout tuleulba. Sueni Naimano qaraul Qaŋqarqano teriun-eče sueni oloan ğal uĵeju: "Moŋğol-i ĵoekan ese-ķu keen buleai? Hod-

un-nača oloan ğaltan bi!" keen. Tayaŋ-qan-tur maouqan emeltu šiŋqulaqan morin okču ileet "Moŋğol-un čeriut Saari-keeri butetele baoulua. Udur-tur undur-un aqun-o? oloan ğaltan bi!" keeĵu ileĵuui.

§ 194. Qaraul-un ene kele ķurteĵu, Tayaŋ-qan Qaŋqai-in Qačir-usun-a aĵuui. Ene kele ķurķeuluet, ķučuluk-qan koun-duriyan keleleĵu ilerun: "Moŋğol-un aqtas turuqat aĵuui. Hod-un-nača oloan ğaltan! keemui. Moŋğol oloan aĵuui. Edoe bida

Qantudun baraasu,
Qağačaqui berke bolquno?
Qantudun baraasu,
Qara niduniyan
Kirmes ulu kikun tede.
Qačariyan qatquldaasu,
Qara čisun ğaruasu,
Qaltaril uķai,
Qataŋğin Moŋğol-tur
Qantuduasu bolqu-yu?

Moŋğol-un aqtas turuqat keekdemui. Bida ulusiyan Altai dabaulun, seķuulun ķodolĵu, čeriķiyen ĵibšierču, ani uduĵu yabuĵu, Altain olkes ķurtele noqai kerel kereĵu yabuĵu, bidano aqtas tarqut bi. Keeli seķuulun, Moŋğolun aqtas čanqardaulun, niur deere ano asqaya bida!" keeĵu ileĵuui. Tere uķe-tur ķučuluk-qan uķulerun: "Anaai in, eme Tayaŋ ĵiruķe yadarun ene uķes uķuleĵuui! Moŋğol-un oloan qaača ireĵuui? Moŋğol-un oluŋqin ĵamuqa-lua ende bidan-tur bi.

Kundu eme-in šeekui ğaĵar-a
Ese ğaruqsan,
ķurdun-o tuqul-un belĵiel-tur
Ese ķuruksen,
Eme Tayaŋ ĵiruķe yadarun
Ese-u ede uķes uķuleĵu ileĵuui?"

keen, elčin-eče ečiķe-yüen eberetele bertetele uķuleĵu ileĵuui. Ene uķe-tur Tayaŋ-qan oerien emečilekden uķulekdeĵu, Tayan-qan uķulerun:

"Kučutu, omoqtu ķučuluk
ķurulčekui alalduqui udur
Mağa ene omoğiyan bu talbituğai!

ķurulčan qantudun baraasu, qağačaqui mağa berke bi ĵe!" keeba. Tere uķe-tur Tayaŋ-qano doro medeķu Yeke Noyan Qorisu-beči uķulerun: Inanča-Bilķe-qan, ečiķe čino, sača nokor-e

Ere-in aru
Aqta-in ğarğan(m)

Ese uĵeululee! Edoe či manaqar erte boet yekin ĵiruķe yadamu či? Čimai ein ĵiruķe yadaqui-i medeksen boesu, qadun ber ķuun boesu, eke-i čino ķurbesu-i abčiraĵu, čerik ulu-u ĵasaulqu bulee? Čima qairan Kokseu-Sabraq-a otoldekui, yaun čeriķun bidano ĵasaq sulberķui bolbi. Moŋğolun čaq-ĵayaan bi ĵe ese bolbi. Ayi, Turluq Tayaŋ, yadaqu metu ele biyu či!" keeet qoriyan deleduet, buruu qataraba.

§ 195. Teun-tur Tayan-qan (??) qiliŋlaĵu uķulerun:

"Ukuku amin,
ĵoboqu beye —
Buķude nikan bi ĵe!

Tein boesu qatqulduya!" keeĵu, Qačir-usunača ķodolĵu, Tamir huruu yabuat, Orqon-i ketulĵu, Naqu-ķun-no doronaĵi qormai daarin, Čaqirmaut ķurču aisuqui-tur, Čiŋķis-qağano qaraul uĵeĵu: Naiman ķurču aisai! keen kelen ķurķeesu, ene kelen ķurķeuluet, Čiŋķis-qaqan ĵarliq bolurun:

"O1oan-nača—
Oloan,
ĵoen-neče —

ĵoen qor bolumu ĵe!”

keeet, eserķu ano morilaĵu, qarauli ano huldeet, čerik ĵasarun:

Qarağana yorčil yorčiĵu,
Naur baidua bailduĵu,
Šiuči qatquldua qatqulduya!

kelduba. Tein keeet, Činķis-qağan, oesun alğinĵilaĵu, Qasar-i ğol ĵasaulba. Otčiğin-Noyan-i kotot ĵasaulba. Naiman Čaqirmaudača ičuĵu, Naqu-ķun-no ebur aulain qormai qiĵin baiĵuui. Tedui Naimano qaraul-i bidano qaraul huldeet, Naqu-ķun-no ebur Yeke-Qol-tur ano neiletele huldeet ķurčuui. Tein huldeĵu ķurkui-i Tayaŋ-qan uĵeĵu, ĵamuqa tende Naiman-lua čerik morilaĵu irelduĵu, tende aĵuu. Tayaŋ-qan ĵamuqa-dača asaqčuui: “Tede yaut oloan qonit čina huldeĵu, qotoan-tur ķurtele huldeĵu, ireķu metu, ede haran tein huldeĵu aisai?” keen asaqba. ĵamuqa uķulerun: “Temuĵin-anda mino dorben noqaisi ķuun-no miqaar teĵiyeĵu, kiŋĵileĵu huyaĵu aqu bulee. Tede qaraul-i bidano huldeĵu aisuqun tede bi ĵe! Tede dorben noqais

Širemun maŋlaitan,Šiuči qošiutan,
Šibuķe keleten,
Temur oreten,
Uldu minaatan,
Šiuder-i ideĵu,
Kei unoĵu yabut tede!
Alalduqui udur
Harano miqa idet tede!
ķurulčeĵu udur
ķuun-o miqa
ķunesulet tede!

ķinĵi-beu multuldeĵu, odoe ese-u buqsaĵu aqsat bayasču tein šilemelĵen aisai tede!” keeĵuui. “Tede dorben noqais ket tede?” keeesu:

“ĵebe, Qubilai qoyar,
ĵelme, Subeetai qoyar, —

tede dorben bi!” keeĵuui. Tayaŋ-qan uķulerun: “Ele tede doromĵi-ača qolo baiya!” keeĵu, qoinaqši ihuriĵu, aula asan baiba. Teun-o qoinača duyalĵu tooriqaĵu aisuqun-i uĵeĵu, basa Tayaŋ-qan ĵamuqa-dača, asaqčuu: “Tede yaut

Erte talbiqsat unoğan,
Eke-yüen sün kokoĵu,
Eke-yüen horčin torolun
ķuyiķu unoqat metu,
Yekin tede tooriqan aisai tede?

keen asaqčuu. ĵamuqa uķulerun:

“Tede—

ĵidatu ere-i ĵiuĵu,
Čisutu tonoq tonoqčin,
Uldutu ere-i huldeĵu,
Unağaĵu alaĵu,
Ub tonoq abuqčin
Uruut, Maŋğut keekdet tede!
Edoe ese-u bayasču tede,
Duyalun aisai tede?”

keeĵuu. Tendeče Tayaŋ-qan uķulerun: “Ele tein boesu, tede doromĵi-ača qolo baiya!” keeĵu, basa qoinaqši aula abarin baiba. “Teuno qoinača aisu-qun oeseksen šibaoun metu šilemelčeĵu qušiuraĵu aisuqun ken biyu?” keen, Tayaŋ-qan ĵamuqa-dača asaqčuu. ĵamuqa uķulerun:

“Ene aisuqu — Temuĵin anda mino!
ķubčin beye ino
Širemuer širekdeksen,
Šibuķe-de qatququya čolo uķaiu.
Temuriyer dabtaqsan,
Tebene-de qatququya čolo uķaiu.
Temuĵin anda mino,
Oeseksen šibaoun metu,
Ein šilemelĵan aisu lu!

Naiman-nokot: “Moŋğoli uĵeesu, ešiķe-in ğodu huleulkui-eče buleai ta. Uĵektun!” keeba. Ene uķe-tur Tayaŋ-qan uķulerun: “Ele amusaari aula abarin baya!” keeĵu, aula abariĵu balĵu, basa Tayaŋ-qan ĵamuqa-dača asağurun: “Basa tere qoinača ĵuĵaana aisuqun ken biyu?” keen asaqba.
ĵamuqa uķulerun:

šHoelun-eke niķan kou-ben
ķuuno miqabar teĵiyeĵu bulee.
ğurban alda beyetu,
ğunaĵin bodo idešitu,
ğurban dabqur ğuyaq emusču,
ğurban buqa ĵitķuulĵu aisu ĵe.
Qortu ķuun-i
Qotola-i ĵalğiasu,
Qoolai-duriyan ulu tordayu.
ķubčin ere-i emķuesu,
Ore ulu ĵasayu.
Aurlaasu,
Aŋqua sumuban deliĵu talbiasu,
Aula alus bukun
Harban-qorin haran-i
Ulķetele qarbuyu,
Kerelduksen nokor-i
Keer ketus bukun-i
Keibur-sumu-ban deliĵu talbiasu,
Kelķitele-ulketele qarbuyu.Yeke-de deliĵu qarbuasu,Yesun ĵaut alda ğaĵara qarbuyu.Tatan deliĵu qarbuasu,Tabun ĵaut alda ğaĵara qarbuyu.ķuun ķuun-neče busu,ķurelķu-maŋğus toreksen,
ĵoči-Qasar keekdeyu!

Tere biyu ĵe!” keeĵuui. Tendeče Tayaŋ-qan uķulerun: “Ele tein boesu, aula-in undur temečeye! Deekši abaritqun!” keeĵu, aula abarin baiba. Basa Tayaŋ-qan ĵamuqa-dača asağurun: “Teuno qoinača aisuqun ken biyu?” keeĵuui. ĵamuqa uķulerun: “Tere —

Hoelun-eke-in nilqa-koun, Otčiğin!
Heliķetu keekdeyu.
Erte untaqči,
Oraya bosuqči,
Boruanača ber ulu qočoruyu,
Baidalača-ber (ulu) qočodayu!”

keeĵuui. Tayaŋ-qan uķulerun: “Tein boesu, aula-in horğil deere ğaruya!” keeĵuui.

§ 196. ĵamuqa Tayaŋ-qan-a ede uķes ein uķuleet, Naimanača qağačan bolteitču ğarču Činķis-qaqan-a kele oroulĵu ilerun, anda-da uķule, keen, uķuleĵu ilerun:
“Tayaŋ-qan—

Uķe-tur mino ukutkuĵu
Oede temečen urğuĵu ğarba.
Amaar alaqdaĵu ayüĵu,
Aula abarin ğarba.
Anda, qadauči! Mut

Aula-tur ğarba!

Ede eserķuleķu čirai uķaiun bi. Bi burun Naimanača qağačaba! Keeĵu ileĵuui. Čiŋķis-qağan, naran ĵilda boldaĵu Naqu-ķun-no aula-i buselķun baiĵu qonoba. Tere sueni Naiman buruulan ķodolkun bolun, Naqu deereče qulalču (qulğuĵu, qulğulčaĵu), deere deereen qutaqlalduĵu (qotağalalduĵu), yasu hüsu-ben kenkeru unalduĵu qunĵiu (quĵiula) baitala daručaĵu, ukulduĵuui. Manaqaši ino Tayaŋ-qan-i muqutqaĵu abuba. ķučuluk-qan oere aqsaar, ĵoen ķuun daiĵin kodolĵu ķuičekderun, Tamir-a ķureeleĵu, tere ķureen-duriyen bain yadaĵu, ķodolĵu tutaaĵu qarču (??) otba. Naiman-irķen-o ulus-i Altai-in olke-de muqutqaĵu quriyaba. ĵamuqa-lua aqsat ĵadarin, Qataqin, Salĵiut, Dorben, Taičiut, Uŋğirat kiet tende ķu oroba. Tayaŋ-un eke ķurbesu-i Čiŋķis-qağan abčiraulĵu uķulerun: “Či Moŋğolun hunir maoui keeĵu ese-u bulee? Edoe yekin irebe či?” keeĵu, Čiŋķis-qağan abulaa.

§ 197. Mun Quluğana ĵil namur Qara-dal huĵaur-a Merkidun Toqtoa-beki-lue Čiŋķis-qağan bailduĵu, Toqtoa-i ķodolķeĵu, Saari-keer-e irķe orqa ulus ino daouliba. Toqtoa Qudu Čilaun kout-lue-ben, ĵoen ķuun beyesiyen, tutaaĵu ğarba. Tedui Merkit-irķen daoliqdarun, Hoas-Merkidun Dair-Usun oki-en Qulan-qatun-i Čiŋķis-qağan-na uĵeulsu keen abču aisurun, ĵaura čeriut-te ĵetķukdeĵu, Baaridai Naya-Noyan-tur učiraĵu, Dair-Usun uķulerun: “Ene oki-en Čiŋķis- qağan-na uĵeulsu keen aisu bi!” keeĵuui. Tende Naya-Noyan uķulerun: “Okini čino bida qantu uĵeuluya!” keen torit--ķeĵuui. Toritķerun, Dair-Usuni: “Či qaqčaar oduasu, ĵaura čeriut samaoui čaq-tur čimaiber ulu aulqu, oki taki čino samaouraqu!” keeĵu, ğurban udur, ğurban süeni toritķeĵuui. Tendeče Qulan-qadun-lua Dair-Usuni abuat qantu Naya-Noyan Čiŋķis-qağan-tur ķurķeba. Tendeče Čiŋķis-qağan Naya-i; “Yekin todeeĵu aba či?” keen, maši qiliŋlaĵu: “Qataŋquya maraan asaqču, ĵasaq bolğaya!” keen asaqun bukui-tur, Qulan-qadun uķulerun: “Nayaa uķulelee: Čiŋķis-qağan-no Yeke Noyan biyu bi! Bida qantu oki čino qaqan na uĵeuluye! ĵaura čeriut samaouraqu! keen itqalua. Edoe Nayaa-dača busut čeriut-tur učiraasu, samaou-tur oroquyu aĵuu. Qai, ene Nayaa-tur učiraqui mano sain bolba. Edoe Nayaa-dača asaqtala, Qaqan soyürqaasu, Teŋķeri-in ĵayaar ečiķe eke toreuluksen mariyan-nača asağuasu...” keen očiulĵuui. Nayaa asaqdarun:

“Qağan-nača busu niur mino uķai bi ĵe!
Qari irķeno qačar ğoa oki qadun,
Qarğa(m) sain aqta učiraasu,
Qağan-noan ķu keeĵu amu ĵe bi!
Eun-eče busu setķil mino boesu,
Ukusu bi!”

keeĵuui. Čiŋķis-qağan Qulan-qadun-no očil ĵobšiyeĵu, mun udur-iyer boet bolğan soriasu, Qulan-qadun-no očil adali boldaĵu, Čiŋķis-qağan Qulan-Qadun-ni soyürqaĵu taalaba. Nayaa-in uķes adali boldaĵu ĵobšiyeĵu: “Unen uķetu aĵuu! keen, yeke uile tušisu!” keen soyürqaba.

VIII

§ 198. Merkid-irķen daoliĵu, Toqtoa-beki-in yeke koun Qudu-in qatut Tuğai Doreķene ĵirin-eče Doreķene-i tende Oķodai-qan-na okba. Merkidun ĵarimut ulus daiĵiĵu, taiqal qorğa qorğalaĵuui. Tende Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun, — Sorğan-šira-in koun Činbo-i noyalaĵu, ĵaoun ğarun čeriudiyer qorğalaqsad Merkidi eereulun ileba. Toqtoa, Qudu, Čilaun koudiyeriyen ĵoen beyes daičiĵu ğaruqsan-i Čiŋķis-qağan nekeĵu, Altai-in ebur-e ubulĵeĵu, Huker ĵil qabur Araiyar dabaĵu oduasu; Naimano ķučuluk-qan ulusiyan abqaulĵu, tere daiĵiĵu ğaruqsaar ĵoen ķuun Merkidun Toqtoa qoyar neileĵu, Erdiš-un Buqdurma huĵaura qantutču, čeriķiyen ĵasaĵu aĵuui. Čiŋķis-qağan ķurču bailduasu, Toqtoa tende šiba-in sumun-a tusdaĵu unaĵuu. Kout ino yasu ino barin yadaĵu, beye-i ino abču odun yadaĵu, teriu ino hoqtolĵu, abču yorčiĵuu. Tende Naiman Merkit bolun qantutču baildun yadaĵu, buruuilan ķodolurun, Erdiši kotulurun čubtusču oloanqi-yen usun-tur ukuulĵuui. ĵoen ğaruqsat Naiman Merkit Erdiši ketulun baraĵu, qağačan ķodolĵuui. Naimano ķučuluk-qan Ui-urtai Qarluudi daarin Sartaulun ğaĵar-a Čui-muren-e bukun Qara-Qitadun ķur-qan-tur neilen otčuui. Merkidun Toqtoa-in kout, Qudu, ğal, Čilaun teriuten Merkit Qaŋlin-i Qibčaud-i daarin yorčiĵuui. Tendeče Čiŋķis-qağan qariĵu, Araiyar dabaĵu, auruut-tur baouba. Činbo taiqal qorğalaqsat Merkidi muqutqaĵuui. Tende Merkidi Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun, — Qiduquni ano qiduulĵu, hüleksedi ano čeriutte talaulba. Basa urida oroqsan Merkit auruudača daiĵin bosču, auruut-tur bukun kotočin bidan-o teden-i daruĵuu. Tende Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun:
“Tuŋdaqa ba auluya! keelue; mut-ele daiĵin aĵuu!” keen, Merkidi ĵuk-ĵuk hulittele qubiyaulba.

§ 199. Mun Huker ĵil

Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun,
Subeetai-i, temur terķetu-i,
Toqtoa-in Qudu, ğal, Čilaun
Teriuten koudi ino
Nekeulun ilerun,
Subeete-i Čiŋķis-qağan

ĵarliq bolĵu, daou bariulurun;
“Toqtoa-in Qudu, ğal, Čilaun
Teriuten kout ino
Odun oqĵatču, qarin qarbulčaĵu,
Uğurğatu qulan, sumutu buqu
Bolĵu otba. Teden-i
ĵiurtu bolĵu nisčuTeŋķeri-tur ğaruasu,Či, Subeetai, šiŋqor bolĵu,
Nisču ulu-u bariuĵii?
Tarbağan bolĵu, qimusuariyan maltaĵu,
ğaĵar-tur oroasu,
Čalir bolĵu čoqiĵu eriĵu
Ulu-u ķuičeķu či?
ĵiğasu bolĵu tenķis-dalai-tur oroasu,
Či, Subeetai, ķolmi qubčiur bolĵu,
Šiuĵu-qubčiĵu ulu-u abqu či?
Basa undur dabaa daban,
Orķen muren ķetulun ileba čima-i.
ğaĵarun qola-i setkiĵu čeriķun ulaa
Turuai-uduuya qairala(t)qun!
ķunesu-ben baraai-uduuya qučiatqun?
Aqta turun baraasu
Qairalaasu ulu bolui.
ķunesun baran baraasu,
Qučaasu ulu bolui.
Mor-tur tano ķoreesun oloan bi ĵe.
Alus setkiĵu yabuqui-tur
Čeriķun ķuun-i ķoreesuntur
Bu haulqatqun!
Kem uķai bu abalatqun!
Čerikun ķuun-e ķunesun-e nemeesun
Oŋķeķu-en boltuğai, keen,
Abalabasu, kemleĵu abalatqun!
Kemten abadača aŋğida
Čeriķun ķuuno emeelun qudurğa
Bu qudurğalaul!
Qadaar ulu nemurķen,
Sudalbiĵu yabutuğai!
Tein ĵasalduĵu yabuasu,
Čeriķun ķuun haulun ker čidaqu?
Ein ĵasaqlaĵu boet,
ĵasaq dabaqsadi bariĵu nišituğai!
Bidano ĵarliq dabagsad-i,
Bidan-a taniqdaqun metus-i,
Bidan-a okču iletkun!
Bidan-a ulu taniqdaqun olon-i
Mun tende boet mokoriulutkun!
Muren-o činaun moseldukun,
Ta mun yosuar yabutqun!
Aula-in činaun alqasalduqun,
Ta aŋğida oere bu setkitkun!
Muŋke Tenķeri-de
ķuču auğa nemekdeĵu,
Toqtoa-in koudi
ğar-turiyan orouluasu,
Bidan-tur abčiratala yaun bi?
Tende ta ķetkun!”
ķeen ĵarliq bolba.
Subeetai-e basa
Čiŋķis-qağan uķulerun:

“Čima-i ayalaulurun,
Bi učuķan čaq-tur
ğurban Merkidun Uduit-ta
Burqan-qaldun-ni ğurbanta
Qučiulĵu ayüuldalaa bi.
Teimu ošiten irķen-i
Edoe basa aman kelen
Aldaĵu otčuui.
Urtu-in uĵuur-e
ķun-o hiruar-a
ķurulčetuķai!” keen,
Nekeulun uĵuulen,
Temur tereķe deletču,
Huker ĵil čauraulba.
“Bidan-i ečine-ber boesu,
ile metu; qolo-ber boesu,
Oira metu setkiĵu yabuasu,
Deere Teŋķeri-de ber
iheekdemui ĵe ta!”
Keen ĵarliq bolba.

§ 200. Naiman, Merkidi muqutqan baraasu, ĵamuqa Naiman-lua burun tende ulusiyan abdaasu, mun tabun nokottu oorčaq bolĵu, Taŋlu deere ğarču, uqulĵa alaĵu širaĵu iderun, tende ĵamuqa nokot-teen uğuleĵuu (??):
“Keno kout ene udur uqulĵa alaĵu ein idemu?” keeĵu, tere uqulĵa-in miqa iden bukui ĵaura tabun nokot ino ĵamuqa-i ğardaĵu bariĵu, Čiŋķis-qağan-tur abčiraĵuu. ĵamuqa nokot-teen bariĵu irekdeĵu: qağan-anda-da uķule:

“Qara keriye
Qaranbai noqosun
Bariqu bolba.
Qaraču bool
Qan-tur-iyan t
ğar ķurķeķu bolba.
Qağan-anda mino
Yau okdeķu?
Boro quladu
Borčin sono
Bariqu bolba.
Bool nekun
Bodun Eĵeniyen
Bosoĵu neŋdeĵu
Bariqu bolba.
Boqda anda mino
Yau okdeķu?”

Keen uķuleesu, ĵamuqa-in tere uķe-tur Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun: “Tus-qan-duriyen ğar ķurķeksen ķuun-i ker auldaqu? Teimun ķuun ken-tur nokočeķu? Tus qan-duriyan ğar ķurķekset haran-i uruq-a ano ķurtele mokoriulutkun!” keen ĵarliq bolba. Mun ĵamuqa-in, ile ima-i qardaqsan, haran-i mokoriulĵu okba. Čiŋķis-qağan ĵamuqa-da uķule keen uķulerun:

“Edoe bida qoyar qantutba. Nokočeya!
Oreele kilķun bolulčaĵu aasu,
Oermičilen qağačan setkimu či.
Edoe nikene qantu aĵu,
Umartaqsan-iyan duratqalduĵu,
Untaraqsan-iyan seriulčeĵu aya!
Oere ber aŋğida yabuasu,
Oiĵeitu qutuqtu anda mino bulee.
Unen ukuldukui udur
Ore-ĵiruķe-ben ebetķu bulee či.
Aŋğida ber oere yabuasu,

Alalduqui udurAnšiği ĵiruķe-ben ebetķu bulee či.
Keli keeesu:
Kereit-irķen-lue
Qara-qalĵit elet-te
Qatqalduqui-tur,
Vaŋ-qan-ečiķe-de
Uķulekset uķes-iyen sereulĵu
Ileksen tusa čino bi ĵe.
Basa Naiman-iriķen-i
Uķeer ukuulĵu,
Amaar alaĵu,
Ayüuluqsan-iyan
Adalitqatuğai! keeĵu
ķele ileksen čino
Tusa bolĵuui ĵe!" keen

201. uķuleesu,

ĵamuqa uķulerun:
"Erte udur, učuķet čaq-tur,
Qorqonaq-ĵubur-a
Qan-anda-lua anda keeldurun,
Ulu šiŋķeķui idee ideldulĵu,
Ulu umartaqu uķes uķuleldulĵu,
ķoanĵile-deen
Qaqaldaĵu aqdaĵuu ĵe.
Koandoled-e kokiuldeĵu,
ğalĵirğud-a qatquldaĵu,
Qağačan baraĵu,
ğadağatu uķes uķuleldulee, keen,
Qara niur-iyan,
Qauldaqui-ača
Qalidun yadan,
Qan-anda-iyan
Qalaun čirai uĵen yadaĵu
Yabuba ĵe bi.
Ulu umartaqu uķes
Uķuleldulee, keen,
Hulaan niur-iyanUbčikdekui-ečeUrtu setkiltu anda-iyanUnen čirai uĵen yadaĵuYabuba ĵe bi.Edoe qan-anda minoSoyurqaĵu nama-iNokočeye! keeĵuui Nokočekui čaq-turEse nokočeldube bi.
Edoe anda
Toğoriğai ulus-i
Tubšitkeba (či).
Qari tutum-i
Qantutqaba či.
Qan oro čimadur ĵoriba.
Deleķai edoe belen boluqsan-tur,
Nokočeĵu yaun tusa bolqu bi?
Munda anda-in qara sueni-no
ĵaoudun-tur čino oroqu bi!
ķeķeen udur-un setkil čino
ĵobaasu bi!
ĵaqa-in čino boesun,
ĵaqiŋ-un čino oruķesun bolqu bi!
Arbin emeķetu bulee bi.
Anda-ača alus-i setkiķu bolun
Alĵiyas boldaba bi.

Edoe ene torelki-tur anda ba qoyar-un urğuqui naran-nača šiŋķekui naran-tur ķurtele nere mino ķurbe ĵe. Anda sečen eketu

torulki küluk toreĵu, erdemuten deuneritu, Orluut nokodiyariyan dalan ğurban aqtasiyariyan bolĵu, anda-da hülekdeba ĵe. Bi burun, eke-ečiķe-deče učuķan qočorču, deuner uķai. Eme mino-domoqči. Iteķel uķaiyu nokottu. Taouber Teŋķeri-eče ĵayaatu anda-da hülekdeba ĵe.

Anda soyurqaasu
Nama-i otor nokčeesu,
Anda ĵiruķe-ben
Amumu ĵe či.
Anda soyrqaĵu, (??)Alaurun, čisu ulu ğarqanAlaul! Ukuĵu ķebteesu,
Oluk yasun mino
Undur Etuķen-tur
Euri turuq
Uruq-un uruq-a čino ķurtele
iheĵu oksu,
Hiruel(r) boluyu ĵe bi!
Huĵaur oere toruikitu bulee bi.
Huleu torulkitu anda-in suldere
Daruqdaba ĵe bi.
Uķuleksen uķes mino
Ulu umartan
Ude manaqar duratču
Uķuleldukun ta!
Edoe nama-i
Otorletuķai!

keen uķuleesu, edeer uķes-tur ino Čiŋķis-qağan uķulerun: "Anda mino aŋğida ber yabuĵu, bidan-tur aman duuren keleleĵu, amin-tur qor setkiķui ino ese sonosdaba ĵe. Surdaqu ķuun bulee. Mun ulu bolumui. Ukuuluya keeesu, tolķe-tur ulu oromui. Šiltaan uķai amin-tur qor kiesu, ulu ĵoqimui. Kundu mor-tu ķuun bi! Ene maqa šiltaan ino uķuletkun: Erte ĵoči-Darmala Taičar qoyarun aduuban deermedulčeksen-o tula, ĵamuqa-anda či buruuya bulqa koitču ireĵu, Dalan-balĵut-ta qatqulduĵu, ĵerene-qabčiqaya nama-i tende ese-u Ayüulaa či? Edoe nokočeya keeesu, ulu boluyu. Amin čino qairaasu, ese bolba či! keen uķuletkun. Edoe, čino uķe-ber, čisu ulu ğarğan nokčieĵu, yasu ino ile bu ķetkun, saitur baritqun!" keen ĵarliq bolba. ĵamuqa-i tende nokčieĵu, yasu ino bariulba.

§ 202. Tedui šisķai-tourğa-tu ulus-i šidurğutqaĵu, Bars ĵil, Onan-no teriun-e quriĵu, yesun koltu čağaan tuq baiuluat, Čiŋķis-qağan-na qan nere tende okba. Muqali-da ķo-van nere tende-ķu okba. ĵebe-i Naiman-o ķučuluk-qan-i nekeulun, tende-ķu ĵauraulba. Moŋğolĵin ulus-i ĵibšiyerun baraĵu, Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun: "Ulus bayiululčan yabulduqsat-ta miŋğan miŋğalaĵu, Miŋğadun Noyat tušiĵu, soyürqal uķe uķulesu!" keen ĵarliq bolba. Miŋqadun Noyat tušin nereidurun: l) Muŋlik-ečiķe; 2) Boorču; 3) Muqali-ķo-van; 4) Qorči; 5) Iluķai; 6) ĵurčedai; 7) Qunan; 8) Qubilai; 9) ĵelme; 10) Tuķe; 11) Deķai; 12) Toloan; 13) Oŋğur; 14) Čulğetai 15) Boroqul; 16) Šiki-Qutuqu; 17) ķuču; 18) Kokoču; 19) Qorğosun-Hüsun; 20) Quildar; 21) Šiluğai; 22) ĵetai; 23) Taqai; 24) Čağaan-qoa; 25) Alaq; 26) Sorqan-Šira; 27) Buluğan; 28) Qaračar; 29) Koko-Čos; 30) Süiketu; 31) Naya; 32) ĵuŋsu; 33) ķučuķur; 34) Bala; 35) Oronartai; 36) Dair; 37) Muķe; 38) Buĵir; 39) Muŋķuur; 40)Doloadai; 41) Boķen; 42) Qudus; 43) Maral; 44) ĵebke; 45) Yüruqan; 46) Koko; 47) ĵebe; 48) Udutai; 49) Bala-čerbi; 50) Kete; 51) Subeetai; 52) Muŋko; 53) Qalĵa; 54) Qurčaqus; 55) ķouki; 56) Badai; 57) Qišliq; 58) Ketai; 59) Čaurqai; 60) Uŋğiran; 61)Toqoan-Temur; 62) Meķetu; 63) Qadaan; 64) Moroqa; 65) Dori-Buqa; 66) Iduqadai; 67) Širaqul; 68) Daoun; 69) Tamači; 70) Qauran; 71) Alči; 72) Tobsaqa; 73) Tuŋquidai; 74) Tobuqa; 75) Aĵinai; 76) Tuideķer; 77)Sečaour; 78) ĵeder; 79) Olar-ķureķen; 80) Qiŋğiyadai; 81) Buğa-ķu-reķen; 82) Quril; 83) Ašiq-ķureķen; 84) Qadai-ķureķen; 85) Čiğu-ķureķen; 86) Alči-ķureķen; 87, 88, 89) ğurban Miŋğat-Ikires; 90) Oŋğudun Alaquš-diğitquri-ķurķen; 91, 92, 93, 94, 95) tabun Miŋğat-Oŋğut,-Hoai- irķen-neče aŋğida, Moŋğol ulus-un Miŋğadun Noyadi Čiŋķis-qağan-no nereidukset yeren tabun (95) Miŋğadun Noyat bolba.

§ 203. Kureket-lua niken-e. Basa Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun; "Ede nereidukset yeren tabun Miŋğadun Noyadi tušiet burun, tere dotora Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun: "Tusatan-a soyürqal oksu! "Boorču, Muqali teriuten Noyadi iretuķai!" keekui-tur, ķer dotora Šiqi-Qutuqu bulee. "Urira ot", keen Čiği-Qutuqu-da uķuleesu, Šiqi-Qutuqu uķulerun: "Boorču, Muqali tan

Ken-eče hüleu tusa kilee?
Ken-eče hüleu ķuču oķulee?

Soyürqal okdeķuya bi

Yaun dutau tusa ese bolulaa?

Yaun dutau ķuču ese oķulee bi?
Oleķaitai buķui-eče
Undur bosoqa-tur čino
Eriun-tur edui saqal urğutala osču,
Oere ese setkiba ĵe bi.
Ala-tur šiekte eče
Altan bosoqa-tur čino aĵu
Aman-tur saqal edui urğutala osču,
Alĵiyas ese ķetkiba ĵe bi.
Kol-duriyen kebteulĵu,
Koučilen osķeba ĵe nama-i;
Derķede-en kebteulĵu,
Deučilen osķeba ĵe namai!

Edoe nada yanbar soyürqal oķomu?" keeĵuui. Tere uķe-tur Čiŋķis-qağan Šiqi-Qutuqu-da uķulerun: "ĵirqoduar deu busu-u či? Oroču-deu-deen čimada soyürqal: Deuner-un qubiyar qubilaldu! Basa tusas-un čino tula, yesun aldal-tur bu aldatuğai!" keen ĵarliq bolba. Muŋke Teŋķeri-de iheekdeĵu, ķur-ulus-i ĵukleulĵu bukui-tur, či

Uĵeku-in nidun,
Sonosqu-in čikin

bolĵu, ķur-ulus-i Eke-de Bidan-o deuner kout-te qubi irķen-o nereer isiķai tuurqatan-i iričeulĵu, qabdasun eudeten-i qağačaulĵu, qubilaĵu ok! ķen-ber čino uķe buši bu bolğatuğai! keen ĵarliq bolba. Basa Šiqi-Qutuqu-i: ķur ulusun qulağai-i keseeĵu, qudal-i moqaaĵu, ukuuldekun yosutan-i ukuul, aldauldaqun yosutan-i aldaul! keen ķur Deere-in ĵarğu tušiba. Basa ķur-irķen-o qubi qubilaqsan-i, ĵarğu ĵarğulaqsan-i Koko Debter bičik bičiĵu, debterleĵu, uruqun uruqa ķurtele Šiqi-Qutuqu-in Natur (???) eyetulĵu yosulaĵu koko-bičik čağaan čaarsun tur debterleksen-i bu yeutketuķai! Yeutkekun haran aldaltan boltuğai! keen ĵarliq bolba. Šiqi-Qutuqu uķulerun: "Mino metu oroču-deu sačau deŋķečen qubi ker abqu? Soyürqaasu, široai yourqatu balaqasun-ača okķu-i qağan-no soyürqal medetuķai!" keen očiĵuu. Ene uķe-tur: "Oerun beye-ben či čaqlaba. Či mede!" keeba. Šiqi-Qutuqu oeriyen tein soürqaulun (??) baraĵu ğarču, Boorču Muqali-tan Noyadi uriĵu oroulĵun.

§ 204. Tende Čiŋķis-qağan ĵarliq bolĵu Muŋliķ-ečiķe-de uķulerun:

"Toreķu-lue
Torelduksen,
Osķu-lue
Osulčeksen,
Olĵeitu qutuqtu či!

Tusa iheel čino kedun ber aĵuu ĵe! Tere dotora: Vaŋ-qan ečiķe Saŋķun-anda qoyar nama-i arğadan uriqsan-tur, aisurun ĵaura Muŋlik-ečiķe-in ķer-tur qonoasu, či ese itqaasu,

Huirun bukui usun-tur
Hulalun bukui ğal-tur —

oroqdaai buleai ĵe! Tere tusa-i sai setkiĵu, uruqun uruqa ķurtele ker umartaqdaqu? Tere tusa setkiĵu, edoe sauri ene nou uĵaur-a saulĵu, hon-tur sara-tur sataĵu, okliķe soyürqal čimada oksu, mariyan asuqai! Uruqun uruqa ķurtele!" keen ĵarliq bolba.

§ 205. Basa Čiŋķis-qağan Boorču-da uķulerun: "Učuķan čaqtur širğa aqtatan naiman morit deermetteĵu, ĵaura ğurban qonoĵu, nekeĵu aisuqui-tur, ĵolğalduba ĵe". Či tende uķulerun: Muŋtaniĵu aisuqui nokor-tur nokočeldusu!" keen, ķertur ečiķe-duriyen ber kelen uķaiyu, ķou-ben saan arun, nanbuqa sauluğa-ban keer-e burķuĵu, mino oğotur qoaŋqor-i talbiulĵu, nada oroq-šiŋğula-i či oesun qurdun qubi-i unoĵu, aduu-ban eĵen uķai talbiĵu, yaaraĵu keereče buet nama-lua nokočeĵu, basa ğurban qonoq nekeĵu, širğa aqtatan-i deermeduksen ķureen-tur ķuruesu, ķureen-o qiĵiar-a baiqun-i deermedun huldeĵu dutaaĵu abčiraba ĵe. Bida qoyar. Ečiķe čino Naqu-Bayan aĵuu. Či, ğaqča koun ino, yau medeĵu nadur nokočeķu bulee? Setkil-un küluķiyer nokočeba ĵe či! Teuno qoina setkiĵu yabuĵu bi Belķutai-i
ileĵu nokočeya keeesu, či

Bokotur qoŋqor-i unoĵu,
Byro ormuķe-ben bokturču,

nokočen ireesu, ğurban Merkit bidan-tur ireĵu, Burqan-ni ğurbanta qučiulqui-tur, qučilduba ĵe či. Basa teuno qoina Tatar-

irķen-tur Dalan-nemurķes-te šitueelduĵu qonoasu, qura udur sueni urķulĵi ĵuserekui-tur, sueni nama-i noir atuğai, keen, nemurke-ben nemurukseer, mino deere qura ulu čuburiulun, sueni daustala baiĵu, oreele kolien qaqčan-da yeutkeĵu bulee či! Küluķun čino belķe aĵuu ĵe! Teuneče busu ali küluķi čino uķuleĵu dausqu? Boorču, Muqali qoyar

ĵob mino yabutala, ĵiķtuĵu,
Buruu-i mino baitala itqaĵu,

— ene Oroan-tur ķurķebe! Edoe burino deere sauri sauĵu, yesun aldal-tur bu aldatuğai! Boorču baraun ğar-un Altai dereleķun-o tumen medetukai! keen ĵarliq bolba.

§ 206. Basa Muqali-da Činǰis-qağan uķulerun: “Bida Qorqonaq-ĵubur-un Qutala-qan-no debseķu saqlar modun-a baouasu, Muqali-da Teŋķeri-in ĵaarin ĵaaqsan uķe tendeķ-un tula, bi tende ķuun-ğoa-i setkiĵu, Muqali-da uķe baralua. Teouber sauri deere sauĵu, Muqali-in uruqun uruqa ķurtele ķur-irķen-o ķo-vaŋ boltuqai! (??) Qaraun-ĵidun-i dereleķun-o tumen medetuķai!” keen ĵarliq bolba.

§.207. Činǰis-qağan Qorči-da uķulerun: ĵoaŋleĵu nama-i učuķan bukui-eče eĵie turuq

Noitan nošilduĵu
Koiten košilduĵu
Neŋdu qutuq bolĵ^u
Yabuba ĵe či!”

Qorči, tere čaq-tur uķulerun: “ĵoan ĵob boluasu, Teŋķeri-de setkil-tur ķurķekdeesu, nama ğučin emestu bolğa! keelee či. Edoe ĵob tula soyürqaĵu, ede oroqsat irķen-o sain eme-i, sain oki uĵeĵu, sooŋğuĵu ab!” keen ĵarliq bolba. Basa: “Qorči ğurban miŋğat Baarin-o deere, Toqai Ašiq qoyar-lua Adarğin-o Činos, Tooles, Teleŋķut bolun tume duurču, Qorči medeĵu, Erdiši qutus Hoai-in irķen-tur ķurtele nuntuq darqalan nuntuqlaĵu, Hoai-in irķen-i daruulun, Qorči tumen medetuķai!” keen ĵarliq bolba. “Qorči-dača eye uķaiyu, Hoai-in irķen ein tein bu yabutuğai. Eye uķeu yau saaraqdaqu?” keen ĵarliq bolba.

§ 208. Basa Činǰis-qağan ĵurčedaya uķulerun: “Erkin tusa čino Kereit-lua Qara-qalĵid-elet qatqulduqui-tur, heruĵu bukui-tur, Quildar-anda aman aldaba ĵe. Uile ino ĵurčedai či uiletbe ĵe! Uiledurun, ĵurčedai či dobtulĵu, ĵirkin-i, Tubeķen-i, Duŋqaid-i, Quri-Šilemun-i, miŋğan turğaud-i, erkit čeriudi buķude-i daruĵu, Yeke-Qol-tur ķurču, Saŋķumun eŋķesķe qačar učumağar qarbuqsan-o tula, Muŋke Teŋķeri-de euden ĵiloa neķekdeba ĵe. Saŋķum-i ese širqaqsan boesu, yanbar maqa bolqun buleai bida! ĵurčedai-i erkin yeke tusa tere bolba ĵe. Tere qağačaĵu, Qalqa huruu nouurun, ĵurčedai-i undur aula-in nemur-a metu setkiĵu yabuqu bulee bi. Tere otču, Balĵuna-naur usulara ķurba ĵe. ĵiči Balĵuna-naur-ača morilarun, ĵurčedai-i alğinčilaĵu, Kereit-tur morilaĵu, Teŋķeri ğaĵar-a ķuču nemekdeĵu, Kereit-irķe muqutqaĵu daouliba. Erkit ulus ončalduĵu, Naiman Merkit čirai-ban quğuraĵu, baildun yadaĵu busaŋqaqdaba ĵe. Merkit Naimani busaŋqui soortur, Kereidun ĵaqa-ķanbu ĵirin okiduen šiltaqiyar oerun qariyatan ulusiyaran tumtaq-a aqsan aĵuu ĵe. Nokoete daisun bolun, qağačaqsan-i ĵurčedai uduĵu, arğa-bar ĵaqa-ķanbu-i qağačan baraqsan-i ğartaĵu bariĵu butueĵuu ĵe. Tere ĵaqa-ķanbu-in ulus-i nokoete ulutkan talaba. ĵurčedai-in nokoe tusa ino ene bi ĵe!

Alaldaqui udur
Ami-iyan orekseno tula,
Ukuldukui udur
Olumulekseno tula,

Činǰis-qağan ibaqa-beki-i ĵurčedaye soyürqaĵu oķurun, ibaqa-da uķulerun: “Čima-i

Ulķe-čeeĵi čino uķeui,Uĵeskuleŋ tala maoui!

ese keebe ĵe bi. Ebur-tur, kol-tur oroqsan, ĵerķe-tur ĵerķelen baouqsan čima-i ĵurčedaye soyürqarun, Yeke Tore setkiĵu, ĵurčedai-in

Qatqulduan udur
Qalqa boluqsano,
Daisun ķuun-tur
Dalda boluqsano,
Qağačaqsan ulus
Qantutqaqsan-o,
Butaraqsan ulus
Bukutķelduksen

tusas-un ino, Tore setkiĵu čima-i okbe. Monoqoino, Mino uruq, Bidano oro sauĵu, ene metu tusa kiksen, Tore setkiĵu, Mino

uķe buši ulu bolğan, uruqun uruqa ķurtele Ibaqa-in oro bu tasultuğai!" keen ĵarliq bolba. Basa Činķis-qağan Ibaqa-da uķulerun: "ĵaqa-ķanbu, ečiķe čino, čimada qoyar ĵaut inĵes čimada Ašiq-Temur baourči, Alčiq baourči qoyar okču bulee. Edoe Uruut-irķen-tur či odurun, ķeriyes-iyen nada inĵes-eče-en Ašiq-Temur baourči-iyan nikan (??) ĵaun-i okču ot!" keeĵu abua. Basa Činķis-qağan ĵurčedei-e (??) uķulerun: "Ibaqa-iyen čimada okbe. Dorben miŋğat Uruudiyen či medeĵu ulu-u aqu či?" keen soyürqaĵu ĵarliq bolba.

IX

§ 209. Basa Činķis-qağan Qubilaya uķulerun:

"ķučutu-in—
ķuĵuun,
Boko-in —
Bokse daruĵu
Okbe ĵe či!

Ede Qubilai, ĵelme, ĵebe, Subeetai ta dorben noqasiyan setkiksen-tur ĵaoriulĵu ileeĵu,

ķur keeksen-tur
Euru kankeun,
ğar keeksen-tur
Qada qağalun,
Čaoķen čilaun čaourun,
Čeel usun-i nitulun
Aba ĵe ta!

Qubilai, ĵelme, ĵebe, Subeetai ta dorben noqas-iyan ĵoriqsan ğaĵar-a ileĵu, Boorču, Muqali, Boroqul, Čilaun-Baatur ede dorben Küluudiyen derķede-en asu, qatqulduan udur boluasu ĵurčedai Quildar qoyar-i Uruut Maŋqudiyaran urida-an baiuluasu, buķude setkiliyen amuqu bulee bi!" keeba. "Či, Qubilai, čeriķun uile buķude-i aqalaĵu ulu-u aqu? keen soyürqaĵu ĵarliq bolba. Basa Beduuno moĵirqaq-un tula bi maouilaĵu yabuĵu, miŋğan ese okbe. Či imada ĵob bi ĵe. Čima-lua Miŋğalaĵu eyetulduĵu yabuqdaqu!" keeba. Basa "Mono qoina Beduuni uqat ĵe bida!" keeba.

§ 210. Basa Činķis-qağan ķenikedai Qunan-a uķulerun: "Ta Boorči, Muqali teriuten Noyat-ta, Dodai, Doqolğu tan čerbin-e ene Qunan

Qara sueni
ķendu čino,
ķeķeen udur
Qara kerie bolĵu,
Nouukui-tur
Ese unĵiksen,
Unĵikui-tur
Ese nouuksen,
Bosu ķuun-lue
Buši niur
Ese ĵubčiksen,
Ošitu ķuun-lue
Oere niur
Ese ĵubčiksen,

Qunan, Koko-Čos qoyar-tur eyetuĵu uiletkun!" keen ĵarliq bolba. "Koudun Mino aqa ĵoči bi ĵe. Qunan, ķenikes-iyen teriuleĵu, ĵoči-in doro Tumeno Noyan boltuqai!" (??) keen ĵarliq bolba. "Qunan, Koko-Čos, Dekai, Usun-ebuķan (??), ede dorben

Uĵekseniyen
Ulu niun,
Sonosuqsan-iyen
Ulu qabčiqun bulee,

ede dorben bi ĵe".

§ 211. Basa Činķis-qağan ĵelme-de uķulerun: "ĵarčiudai ebuķen ķureķe-ben urču, ĵelme oleķai-teeče, Burqan-qaldun-ača baouĵu irerun, Onan-no Deliun-boldaq-a namai torekui-tur, buluğan nelke okču buleai.
Tere nočekseer

Bosoqa-in
Bool
Euden-o
Enču bolba ĵe.

ĵelme-in tusa ino oloan bi ĵe!

Torekui-lue
Torolduksen,
Oskui-lue (??)
Osulčeksen
Buluğan nelke huĵaurtu,
Olĵetu qutuqtu, ĵelme
Yesun aldal aldaasu,
Ereu bu orotuğai!"

keen, ĵarliq bolba.

§ 212. Basa Činķis-qağan Tolun-a uķulerun: "Ečiķe koun oere miŋğan ker medeķu bulee či. Ulus quriyaldun ečiķe-deče orole ĵiur bolun, ĵiktulduĵu ulus quriyalduqsan tula čerbi nere okba ĵe. Edoe oerun oluqsan ĵoeksen-iyer-iyen oerun miŋğan bolĵu Turuqan-tur eyetulduĵu aqu či!" keen ĵarliq bolba.

§ 213. Basa Činķis-qağan Oŋķur-baourči-da uķulerun: šğurban Toquraut, tabun Tarqut, Muŋketu Qiyano ķou či Oŋķur, Čaŋšiut, Bayaud-iyar,— ta Nadur nikan (??) ķureen bolĵu, či Oŋķur

Budan-dur
Ese tooriba ĵe či.
Bulqa-dur
Ese qağačaba ĵe či.
Noitan—
Nošilduĵu,
Koiten —
Košilduĵu,

yabuba ĵe či! Edoe yanbar soyürqal abqu či?" keeesu, Oŋķur uķulerun: "Soyürqal soonquuluasu, Bayaut aqa-deu mino

Qari-qari tutum-tur
Bura-tara bi!

Soyürqaasu, Bayaut aqa-deu-yan čiulğasuğai!" keeesu: "ĵe, tein! Bayaut aqa-deu-yan čiulğaĵu, či mede, miŋğan!" keen ĵarliq bolba. Basa Činķis-qağan ĵarliq bolurun: "Oŋķur, Boroul qoyar baraun ĵaoun eteet, ta qoyar baourčin ideen tuķeerun, baraun eteet baiqsan sauqsan-a ulu dutaulun, ĵaoun eteet ĵerķeleksen eseksen-e ulu dutaulun, ta qoyar tein tuķeeesu, mino qoolai ulu qučin, setkil amuyu. Onķur Boroul qoyar morilaĵu yabuĵu, idee oloan ķuun-e tuķeetkun!" keen ĵarliq bolba. "Sauri saurun, yeke tusurķe-in baraun ĵaoun eteet idee basaalaĵu sautqun! Tolun tan-lua tublen sautuğai!" keen, saurin ĵiaĵu okba.

§ 214. Basa Činķis-qağan Boroqul-a uķulerun: "Eke Mino Šiqi-Qutuqu, Boroqul, ķuču, Kokoču, ta dorben-ni irķeno nuntuk-ača

Koser-eče olĵu,
Kol-duriyen duruĵu,
Končilen asaraĵu teĵierun
ķuĵuun-eče tano tataĵu,
ķuun-lue sačau bolğaĵu,
Ekem-eče tano tataĵu,
Ere-lue sačau bolğaĵu,

kouduen mana nokor seuder bolğasu! keen teĵieba ĵe. Tan-i teĵieksen hači-ban eke-de maqa mino kedui hači tusa qariulba ta! Boroqul nadur nokočelduĵu,

Qurdun ayan-tur
Qura sueni qoosun

Ese qonoulba ǰe či.
Šituelelduǰu daisun-tur
Šulen uķai
Ese qonoulba ǰe či.

Basa ebuķes ečiķe-i baraqsat ošiten kišiten Totar-irķen-i doraidaulǰu, osuel osuen, kisal kisan, Tatar-irķen-i čiun-tur uliǰu, ulitkan qiduqui-tur, alaqdarun, Tatarun Qarğil-Šira ourčaq bolun ğarču, ǰiči yadaǰu olosču ireǰu, eke-tur ķer-te oroǰu; sai eriulsun biyu bi! keeǰu: Sai eriulsun boesu, tende sau! ķeekdeǰu, horeneǰi iseri-in alaun-a uǰuur-e sauǰu bukui-tur, Tolui tabun nasutu ğadanača oroǰu ireǰu, ǰiči ķuyiǰu ğarču odun bukui-i, Qarğil-Šira bosuat, kouken-i suu-duriyan qabčiǰu, ğarču yabuǰu aisurun, qituğai-ban tenteleǰu, ǰuqulun yabuqui-tur, Boroqul-un ķerķai Altani eķe-in ķer-tur dorona sauǰu bulee. Eke qailaǰu: Koun baraba! keekui-lue, Altani udaaraldun ķuyiǰu ğarulčaǰu, Qarğil-Šira-in qoinača ķuyičeǰu, šibilķer ino bariǰu nokoe ğariyariyan qituğai ǰuqulun bukui ğar ino bariǰu tataqui-lua, qituğai-ban aldaǰuui. ķer-un umer-e ǰetai, ǰelme qoyar muqular qara huker telen alaǰu bukui-tur, Altani-in daoun-tur ǰetai, ǰelme qoyar suke bariǰu nodurğasiyan hulaadaǰu ķuyiǰu ireǰu, Tatarun Qarğil-Šira-i suke-ber qituğai-ber mun tende alaǰuui. Altani, ǰetai ǰelme ğurban kouno amin aburaqsan ǰuldu temečelduesu, ǰetai ǰelme qoyar uķulerun: Mani uķai boesu, otor ķuyiǰu ķurču ese alaasu, Altani eme ķuun yekin bulee? Kouno amin qor ķurķeku bulee! ǰuldu manaai bi ǰe! keeba. Altani uķulerun: Mino daoun ese sonasuasu, ta ker irekun buleai? Nama-i ķuyiǰu ķuyičeǰu, sibilķer ino bariǰu, qituğai ǰuquluqsan ğar ino tataǰu, qituğai ese aldaqsan boesu, ǰetai, ǰelme qoyar-i ķurču iretele, kouno amin-tur ulu-u ķurķeķu bulee? keeba. Uķulen baraasu, ǰuldu Altani-in bolba. Boroqulun ķerķai Boroqul-tur nokoe kilķun bolun, Tolui-in amin-tur tusa bolba. Basa Boroqul Kereit-lua Qarqalǰit-elet qatqulduqui-tur, Oķodai suǰiasu-ban sumun-a tusdaasu, unaasu, Boroqul deere baoulduǰu, qaquqsan čisun ino amaariyan šimiǰu, sueni qonolduǰu, manağarši morin-tur unoulǰu saun yadaqu-i sundulaǰu, Oķodai-in qoinača teberiǰu, bekleksen čisun šimin-šimin amano ǰabaǰiyar hulaadaǰu, Oķodai-in amin esen ķurķeǰu ireǰu bulee. Eke-in Mino teǰien ǰobaqsan hači qoyar koudun Mino amin-tur tusa bolba ǰe. Boroqul Nadur nokočeǰu

Darbaan uriya-dača,
Daoun dem-eče

ese qoǰidaba ǰe. Boroqul yesun aldal aldaasu, bu aldatuğai!" keen ǰarliq bolba.

§ 215. Basa: "Okin uruğiyan soyürqal oķuya!" keeba.

§ 216. Basa Čiŋķis-qağan Usun-ebuķen-e uķulerun: "Usun, Qunan, KŁko-Čos, Deķai, ede dorben, uǰekseniyen sonosuqsan-iyan ulu niun-qabčin, ǰian aqun buleai. Moŋğolun Tore Noyan mor — beki bolqui yosun aǰuui. Baarin aqa-in uruq buleai. Beki mor bidan-o deere-eče. Beki Usun-ebuķen boltuğai! Beki erķuet

Čağan deel emusču,
Čağan aqta unoulǰu,
Sauri deere saulǰu, takiǰu,

basa hon sara sataǰu, tein atuğai!" keen ǰarliq bolba.

§ 217. Basa Čiŋķis-qağan uķulerun: "Quildar-anda qatqulduan-tur ami-yan oreǰu, aman neekseno tusa-in tula, uruqun uruqa ķurtele onočidun abliqa abun atuğai!" keen ǰarliq bolba.

§ 218. Basa Čiŋķis-qağan Čağan-ğoa-in koun Narin-Tooril-a uķulerun: "Ečiķe čino, Čağan-ğoa, Mino emune kičieǰu qatqulduqu bolun, Dalan-Balǰut-ta qatqulduqui-tur, ǰamuqa-da alaqdalua. Edoe Tooril ečiķe-yüen tusa onočidun abliqa abtuğai!" keekdeǰu, Tooril uķulerun: "Soyürqaasu Neķus, aqa deu mino, qari-tutun bara-tara bi. Soyürqaasu, Neķus, aqa deu-yüen čiulqasuğai!" keeesu, Čiŋķis-qağan ǰarliq bolurun: "Tein boesu, Neķus aqa deu-en čiulğaǰu, či uruqun uruqa ķurtele medeǰu uluu aqu?" keen ǰarliq bolba.

§ 219. Basa Čiŋķis-qağan Sorqan-Sira-da uķulerun: "Nama-i učuķan čaq-tur Taičiudun Tarğutai-Qiriltuq aqa deu-de naitaǰu bariasu, tende: aqa deu-deen naitaqdamu! keen, Sorqan-Šira Čilaun Činbo koudiyeriyen Qadaan-i okiniyan asaraulǰu niuǰu aǰuu. Nama-i talbiǰu ileba ǰe ta. Tere tusa sain-i tano setkiǰu,

Qara sueni—ǰaoudun-tur,
ķekeen udur—čeeǰi-tur,

setkiǰu yabuba ǰe bi! Ta ǰe Nadur Taičiud-ača udaan-a ireba ǰe! Edoe Bi tani soyürqaasu, yanbar soyürqal taalaqun ta?" keeba. Sorqan-Šira Čilaun, Činbo koudiyeriyen bolun uķulerun: "Soyürqaasu, nuntuq darqalasu! Merkidun ğaǰar Selaŋķe-i nuntuqlaǰu darqalasu. Basa busu soyürqal Čiŋķis-qağan medetuķai!" keeba. Teun-tur Čiŋķis-qağan uķulerun: "Merkidun ğaǰar Selaŋķe-i nuntuqlaǰu, nuntuq ba darqalatqun-ķu, uruqun uruqa ķurtele qorčilaulǰu, otokleulǰu darqalatqun! Yesun aldal-tur ereu-tur bu orotuğai!" keen ǰarliq bolba. Basa Čiŋķis-qağan Čilaun, Činbo qoyar-i soyürqarun: "Erte Čilaun, Činbo qoyar-un uķuleksen uķes setķiǰu, ker qandaqu ta? Čilaun Činbo, ta qoyar setkiliyen uķulekun boesu, dutaui-ban ğuiyun boesu, ǰaura ķuun-e bu keleletkun! Oerun beyesiyer, amaar Nadur ta oesut setkiksen-

iyen keleletkun! šDutau-yüan oesun quitqun!” keen ĵarliq bolba. Basa: “Sorqan-Sira (??), Badai, Qišliq ta darqat basa darqalarun,

Oloan daisun-tur haoulĵu,
Olĵa oluasu,
Oluqsaar abutqun!
Oroa ķoreesun-tur abalaasu,
Oluqsaar abutqun!”

keen ĵarliq bolba. “Sorqan-Šira keeesu, Taičiudun Todeķe-in haran aĵuui ĵe. Badai, Qišliq qoyar keeesu, Čeren-o aduučin aĵuui ĵe. Edoe Mino Turuq qorčilaulĵu, otokleulĵu darqalan ĵirqatqun!” keen ĵarliq bolba.

§ 220. Basa Čiŋķis-qağan Nayaa-da uķulerun: šŠirğotu-ebuķen Alaq Nayaa kout-lue-ben, tan-lua, Tarğutai-Qiriltuği Bidan-tur bariĵu aisurun, ĵaura Qutuqul-noud-a ķurču, tende Nayaa uķulerun: Tus qan-iyan ker tebčiĵu bariĵu odqun bida? keeĵu, tebčin yadaĵu talbiĵu ileĵu, Širğotu-ebuķen Alaq Nayaa kout-lue-ben ireĵu, tende Nayaa bilčiur uķulerun: Tus qaniyan Tarğutai-Qiriltuği ğartaĵu aisurun, ĵiči tebčin yadaĵu talbiĵu ileĵu, ba Čiŋķis-qağan-a ķuču oķure ireba. — Qaniyan ğartaĵu ireesu, tus qaniyan ğartaqsat haran monaqoina ķer iteķekdekun ede? Keekdekun keeĵuu. Qaniyan tebčin yadaba keeesu, tende tus qaniyan tebčin yadaqsan Yosu Yeke Tore-i. Setkiĵuui! keen uķe ino ĵobsieĵu, nikan uile-tur tusiya!” Edoe Boorču-da baraun ğar-un Tumen medetuķai, Muqali-da, ķo-vaŋ nere okču, ĵaoun
ğar-un Tumen medeulba. Edoe Nayaa Tub-un Tumen medetuķai!” keen ĵarliq bolba.

§ 221. Basa ĵebe Subeetai qoyar oerun oluqsat ĵoekseer iyen miŋğalatuğai! keebe.

§ 222. Basa Deķai-ğoniči-da bukdeur-i čiulğaĵu miŋğa medeulbe.

§ 223. Basa ķučuķur-moči-da irķe dutaqdaĵu endeče tendeče qubčiĵu, ĵadaran-ača Mulqalqu ĵuk-iyer nokočelue. “ķučuķur Mulqalqu qoyar niken-e miŋğalaĵu eyetulduĵu atqun!” keeba.

§ 224. Ulus baiululčaqsat ĵobolduqsad-i Miŋğadun Noyat bolğaĵu, miŋğa miŋğalaĵu, Miŋğadun, ĵaudun, Harbadun Noyat tušiĵu; tumeleĵu, Tumedun Noyat tušiĵu, Tumedun Miŋğadun Noyat-ta soyürqal oktekun metus soyürqal okču, soyürqal ĵarliq bolqun-a bolĵu; Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun: “Urida nayan kebteulsutu, dalan turqaq kešiktentu bulee. Edoe, Muŋke Teŋķeriyin ķučun-tur Teŋķeri ğaĵar-a ķuču aoğa nemekdeĵu, ķur-Ulus-i šidurğutqaĵu, ğaqča ĵilua-duriyan oroğuluqsan-tur, edoe Nadur Kešikten Turqaq miŋğat miŋğadača ilğaĵu oroulutqun, kebteul qorčin turqaq oroulurun, tumen duurķen oroulutqun!” keen ĵarliq bolba. Basa Čiŋķis-qağan kešikten ilğaĵu oroulqui ĵarliq miŋğat-miŋğat-ta tuŋqarun: “Bidan-tur kešikten oroulurun, Tumedun Miŋğadun ĵaudun Noyadun kout, duri-in ķuuno kout ororun, erdemutan šil said-i, Bidan-o derķede yabuqun metus-i oroultuğai! Miŋğadun Noyadun koudi oroulurun, harban nokottu nikan deu ino daqaulĵu iretuķai! ĵaudun Noyadun koudi oroulurun, tabun nokot tu nikan deu-i daqaulĵu iretuķai! Harbadun Noyadun koudi oroulurun, duri-in ķuun-o koudi oroulurun, ğurban nokottu nikan-ķu deu-i daqaulĵu, huĵaurača ulaa ķuču ĵasaĵu, iletuķai! Bidan-tur derķede yabuulqun-i bokelerun, Miŋğadun Noyadun kout-te harban nokot huĵaur Miŋğan ĵaun-ača qubčiĵu oktuķai! Ečiķe-en (??) oķuksen qubi kešik boesu ino, ğadiyar oluqsan ĵoeksen ere aqta kedui boesu ino, enču qubi-ača aŋğida, Bidano kanleksen kemiyer qubčiĵu, tein qubčiĵu ĵasaĵu oktuķai! ĵaudun Noyadun kout-te, duri-in ķuun-o kout-te, ğurban nokot mun-ķu yosuar ino, enču qubi-ača aŋğida,
mun tein qubčiĵu oktuķai!” keen ĵarliq bolba. “Miŋğadun, ĵaudun, Harbadun Noyat oloan ķuun Bidan-o ene ĵarliq ķurķeuluet, sonosuat burun, dabaqun haran aldaltan boltuğai! Bidan-tur kešik orouldaqun haran bultariĵu ulu bolqun haran, Bidano-derķede yabuqui-ban berkešieesu, busu-i oroulĵu, tere ķuun-i ereuleĵu, niduno ečine qolo ğaĵar-a ileya!” keen ĵarliq bolba. šDotona Bidano derķede yabuĵu surulčasu, keeĵu, Bidan-tur irekun haran-i bu itqatuğai!” keeba.

§ 225. Čiŋķis-qağan-no ĵarliq boluqsaar Miŋğad-ača ilğaĵu, ĵaudun harbadun Noyadun koudi mun-ķu ĵarliğiyar ilğaĵu, ğarğaĵu ileĵu urida nayan kebteul buleai, naiman ĵaut bolğaba. Naiman ĵaut deere miŋğa duurķetuķai! keeba. Kebteul-tur oroqun-i bu itqatuğai! keen ĵarliq bolba. Kebteul-i Yeke-Neurin aqalaĵu, miŋğa medeĵu atuqai! keen ĵarliq bolba. Urida dorben ĵaut qorčin ilğaba. Ilğaĵu, qorčin-i ĵelme-in koun Yesunte-e aqalaĵu, Tuķe-in koun Buķidai-lue eyetulduĵu atuğai! keeba. Turqaut-lua qorčin kešik kesik-tur oroldurun, Yesuntee nikan kešik qorčini aqalaĵu orotuğai! Buķidai nikan kešik qorčini aqalaĵu orotuqai (??). Qorqudaq nikan kešik qorčini aqalaĵu orotuğai. Lablaqa nikan kešik qorčini aqalaĵu ootuğai. Qor aqsaquya turqaudun kešik kešik qorčiniyan tein aqalaĵu oroultuğai. Qorčini miŋğan duurķeĵu, Yesuntee aqalaĵu atuğai! keen ĵarliq bolba.

§ 226. “Urida Oķole-čerbi-lue oroqsat turqaut deere miŋğan duurķeĵu, Boorču-in uruq-ača Oķole-čerbi medetuķai! keeba. Nikan miŋğan turqaud-i Muqali-in turuq-ača Buqa nikan miŋğan turqaud-i medetuķai! keeba. Iluķai-in uruq-ača Alčidai-i nikan miŋğan turqaud-i medetuķai! keeba. Nikan Miŋğan turqaud-i Dodai-čerbi medetuķai! Nikan miŋğan turqaud-i Doqolqu-čerbi medetuķai! keeba. Nikan miŋğan turqaud-i ĵurčedai-in uruq-ača Čanai medetuķai! Nikan miŋğan turqaud-i Alči-in uruq-ača Aqutai medetuķai! Nikan Miŋğan turqaud-i Arqai-Qasar, Nikan Miŋğan ilğaqsan baatud-i medeĵu, oloan udur turqaq boltuğai! Qatqulduan udur urida baiĵu, baatut boltuğai! keen ĵarliq bolba. Miŋğat miŋğadača ilğaĵu ilekset naiman miŋğat turqaut bolba. Kebteul qorčin-lua qoyar-ķu miŋğat bolba. Tumen kešikten bolba. Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun: “Bida-no čaada Tumen ķešikten-i bekeleĵu, Yeke ğol bolun atuğai!” keen ĵarliq bolba.

§ 227. Basa Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun; Turqaud-un dorben kešiudun otoķuleķun-i tuširun, Buqa nikan kešik kešikten-i medeĵu, kešikten-i ĵasaĵu orotuğai. Alčidai nikan kešik kešikten-i medeĵu, kešikten-i ĵasaĵu orotuğai. Dodai-čerbi

nikan kešik kešikten-i medeĵu, kešikten-i ĵasaĵu orotuğai. Doqolqu-čerbi nikan kešik kešikten-i medeĵu, kešikten-i ĵasaĵu orotuğai! keen dorben kešiudun Otoķus-i tušiĵu kešik oroqui ĵarliq tuŋqarun, kešik ororun, kešiķun Noyan oerturiyen kešiklekset kešikten-i buķutken kešik oroĵu, ğurban qonolduĵu yeutkeldutuķai. Kešiktu ķuun kešik hoaraasu, tere kešik hoaraqsan kešiktu-i ğurban beries suituqai (??). Mun kesiktu (??) basa nokoete kešik hoaraasu, doloan baries suituğai. Basa mun ķuun beye ğat ebečin uķai, kešiķun Noyat-tur eye uķeu, basa mun kešiktu ğurbanta
kešik hoaraasu, ğučin doloan beries soyuet, Bidan-tur yabuqui-ban berkešien aĵuu. Ečine qolo ğaĵar-a ileya! keen ĵarliq bolba. Kešiudun Otoķus ğutaar ğutaar kešik-tur ene ĵarliq kešikten-i sonosqatqun. Ese sonosqaasu, kešiudun Otoķus aldaltan boltuğai. ĵarliq sonosuat burun, dabaasu, ĵarliq-un yosuar kešik hoaraasu, kešikten aldaltan boltuğai! keen ĵarliq bolbai. Kešiudun Otoķus aqalaqdaba ele, keen, sačaun oroqsat Mino kesikten-i, Nadača eye uķai, bu hončidutqun! ĵasaq koandeesu, Nada ĵiatqun. Mokoriulkun yosutan boesu. Bida mokoriulu ĵe. Nišiqdaqun yosutan boesu, kebteulĵu nišit ĵe. Aqalaba ele, keeĵu, sačaun kešikten-i Mino oerun ğar kol ķurķeĵu beriedeesu, berie-in qarin berie-ķu, nodurğa-in qarin nodurğa-ķu qariultuğai!” keeba.

§ 228. Basa Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun: šğadanadus Miŋğadun Noyadača, Mino kešiktu deere bi ĵe. ğadanadus ĵaoudun, Harbadun Noyadača, Mino kešiktu-in kotočin deere bi ĵe. Mino kešikten-tur ğadanadus Miŋğaliut sačaun bolĵu deŋķečen Mino kešiktu-tur kerelduesu, Miŋğaliudai ķuun-i ereuleya!” keen ĵarliq bolba.

§ 229. Basa Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun, kešik kešiudun Noyat-ta ĵarliq tuŋqarun: Qorčin turqaut kešik oroĵu, udur-un yabudal ĵuk ĵuk mor mor-turiyen yabuĵu, narano ğaltaya kebteule ĵailaĵu, ğadana ğarču qonotuğai. Bidan-tur sueni kebteul qonon atuqai! Qorčin qor, baourčin ayağasaba kebteule taulĵu ottuqai (??). ğadana qonoqsat qorčin turqaut baourčin Bidan-i šilen idetele, kiluetur sauĵu, kebteul-tur kelečileĵu; šilen iden baraasu, qorčin qor-tur, turqaq saurin-turien, baourčin ayağa-saba-durian taaraldutuğai. Kešik kešik oroqun mun mun yosuar ene qauli-bar tein kituķai! keen ĵarliq bolba. Naran šiŋķeksen-o qoina, Ordo-in qoinaun uridaun ketuķelĵen yabuqu ķuun-i bariĵu, kebteul bariĵu, manaqari kebteul uķes ino asaqtuğai! Kebteul kešik yeutkeldurun, belķe ano taulĵu oroĵu iretuķai. Yeutkeĵu ğarqun kebteul taulĵu-ķu ğarču ottuğai! keeba. Kebteul sueni Ordo horčin ķebteĵu, euden daruĵu baiqsat kebteul sueni oroqun haran-i ekit ano dalbaru murus ano bautala čabčiĵu oorutqun! Yaaral keleten haran sueni ireesu, kebteul-tur keleleĵu, ķer-un umereče kebteul-lue qantu baiĵu keleleultuķai! keeba. Kebteul-eče deere sauri ken-ber bu sautuğai. Kebteul-eče kelen uķai ken-ber bu orotuğai. Kebteulun deķeun ken-ber bu yabutuğai. Kebteulun ĵaqaun bu yabutuğai. Kebteulun toa bu asaqtuğai. Kebteulun deķeun yabuqun haran-i kebteul barituğai. ĵagaun yabuqun haran-i kobteul barituğai. Toa asağuqsan ķuun-i kebteul tere ķuun-i tere-ķu udur-un unoqsan aqta, emeeltu qadartu, emusuksen qubčasun selte kebteul abtuğai! keen ĵarliq bolba. Elĵiķedai iteķeltu boetele, ĵilda kebteulun deķeun yabuqu bolun kebteule ker bariqdalaa?

X

§ 230. Čiŋķis-qağan uķulerun:

“Euletai sueni
Eruķetai ķer mino
Eeren kebteĵu,
Eruk nota untaulĵu,
Ene oroan-tur ķurķeksen,
Etoķus kebteul mino!
Hodutai sueni
Ordo ķer mino
Horčin kebteĵu,
Oroan dotora ese oqĵatqaqsan,
Olĵeitan kebteul mino,
Untur oroan-tur ķurķeba.
Šilĵirin bukui boroan-a,
Šilķutķan bukui ĵuen-e,
Čitqun buqui qura-da,
Šiltesutai ķer mino horčin,
ĵirin ulu kin baiĵu,
ĵiruķe amuuluqsan,
Čin setkilten kebteul mino,
ĵirqalaŋ oroan-tur ķurķebe,
Ibulun bukui daisun dotora
Irķetai ķer mino horčin
Hirmes (!!) ulu kin
Itqaĵu baiqsat
Iteķelten kebteul mino!
Uilsun qor

Ubis-kikui-tur,
Udal-uķai baidaltan,
Uriyarqun kebteul mino!
Qutan qor
Qubis-kikui-tur,Qoĵit ese baiqsat,
Qurdun yabudaltan kebteul mino!
Olĵeiten kebteul mino,
Otoķus kebteul keetkun!
Oķole-čerbi-lue
Oroqsat dalan turqağ-i
Yekes turqaut keetkun!
Arqai-in baatud-i
Otoķus baatut keetkun!
Yesuntee Buķidai tan qorčin-i
Yekes qorčin keetkun!”

keen ĵarliq bolba.

§ 231. Yeren tabun miŋğadača mino beye čaada enčulen ilğaĵu ilekset tumen enču kešikten-i mino mona qoina oro sauqsan kout uruqun uruqa mino ede kesikten-i ķeries metu setkiĵu ulu ķemuriulun saitur asaratqun!
Ede tumen kešikten-i mino neŋduut qutuq keeĵu uluu aqduai? keeba.

§ 232. Basa Čiŋķis-qağan uķulerun: Ordo-in čerbin okid-i, ķerun kout, temeečin-i, hukerčin-i kebteul basaalaĵu, Ordo-in ķer terķen-i asaratuqai (??). Tuq, ķuurķe, doro ĵida kebteul asaratuğai. Ayağa-saba kebteul-ķu asaratuqai (??). Bidano undan ideeni kebteul daruğalatuqai (??). Otkan ber miqan ideen-i kebteul daruğalaĵu bolğatuğai. Undan ideen-i qor qomsa boluasu, daruğalaqsat kebteul-eče eriya! keeba. Qorčin undan ideen tuķeerun daruğalaqsat kebteul-eče eye uķai bu tuķeetuķai. Idee tuķeerun, urida kebteul-eče teriulen tuķeetuķai! keeba. Ordo ķer-tur oroqu ğarqu-i kebteul ĵasatuğai! Euden-tur kebteulun eudečin ķer čaada baituğai! Kebteul-eče qoyar oroĵu yeke Tusurķe barin atuğai! Kebteul-eče Nuntuučin yabuĵu, Ordo ķer baoultuğai! keeba. Bidani šibaoulaqui abalaqui-tur, kebteul Bidan-lua šibaoulaldun yabutuğai! Terķen-tur ĵarimudiyan čaqlaĵu talbituğai! keeba.

§ 233. Basa Čiŋķis-qağan uķulerun: Bidano Beye čerik ese ğaruasu, kebteul Bidanača aŋğida čerik bu ğartuğai! keeba. Ein keeuluet, ĵarlik (??) dabaĵu kebteuli naidaĵu čerik ğarğaqun čerik medeķu čerbin aldaltan boltuqai (??)! ķeen (??) ĵarliq bolba. Kebteulun čerik ker ulu ğarğaqdamui? keemui ĵe ta. Kebteul-lu Mino Altan Amin saqimui. Šibaoulan, abalan yabuqui-tur ĵoboldumui. Ordo qadağalauldaĵu noukui-tur, oruktur terķe asaramui. Mino Beye saqiĵu qonoqu qilbar-u bi? ķer-terķen Yeke Auruq noukui-tur asaraqui qilbar-u bi? Tein dabqur qaqas qaqas yabudaltan keeĵu, Bidanača aŋğida oere čerik bu yabutuğai! keekui teimu bi ĵe! keeĵuui.

§ 234. Basa ĵarliq bolurun: Šiķi-Qutuqu-lua ĵarğu kebteul-eče ĵarğu sonosulčatuğai! keeba. Kebteul-eče qor, numu, quyaq, ĵebe asaraĵu tuķeeldutuķai. Aqtas-ača ačaraĵu hoošin ačiĵu yabutuğai! keeba. ķebteul-eče čerbin-lue aurasu tuķeeldutuķai. Qorčin turqaudun nuntuq ĵiarun, Yesuntee Bukidai tan qorčin Alčidai, Oķole, Aqutai tan turqaut Ordo-in baraun eteet yabutuğai! keeba. Buqa, Dodai-čerbi, Doqolqu-čerbi, Čanai tan turqaut Ordo-in ĵaoun eteet yabutuğai! keeba. Arqai-in baatut Ordo-in urida yabutuqai (??)! keeba. Kebteul Ordo ķer terķe asaraat, Ordo-in derķede ĵaoun eteet yabutuğai! keeba. Burin kešikten turqaudi Ordo horčin Ordo-in ķer-un koud-i, aduučin, qoničin, temeečin, hukerčin-i Ordo darun Dodai-čerbi uqaĵu atuğai! keen tušiba. šDodai-čerbi darun aĵu, Ordo-in qoinača

Qoq ideĵu,
Qomaul tuleĵu,

yabutuğai!” keen ĵarliq bolba.

§ 235. Qubilai-Noyan-i Qarluut-tur čauraulba. Qarluud-un Arslan-qan Qubilai-tur elsen ireĵuui. Qubilai-Noyan Arslan-qan-i abuat ireĵu Čiŋķis-qağan-tur aulĵaulba. Ese bulqaba, keen, Čiŋķis-qağan Arslan-i soyürqaĵu, oki oķuye, keen, ĵarliq bolba.

§ 236. Subeetai-Baatur, temur terķetu, Merkidun Toqtoa-in Qutu, Čilaun teriuten koud-i ino neken čauraĵu, Čui-muren-e ķuyičeĵu muqutqaĵu ireba.

§ 237. ĵebe Naimano ķučuluk-qan-i nekeĵu, Sariq-ğun-a ķuyičeĵu muqutqaĵu irebe.

§ 238. Uiudun Iduut Čiŋķis-qağan-tur elčin ileĵuu. Atqiraq, Darbai qoyar elčin-iyer očiĵu ilerun:

“Eulen arilĵu,
Eke naran uĵeksen metu.
Molsun arilĵu,
Muren usun oluqsan metu.

Čiŋķis-qağano nere aldar sonosču, maši bayasba.—

Čiŋķis-qağan soyürqaasu,

Altan buse-in qorği-dača,
Al deel hurtesun-eče

oluasu, dabtuar koun čino bolĵu, ķuču oksu," keen očiĵu ileĵuui. Tere uķe-tur Čiŋķis-qağan soyürqaĵu, qariu uķuleĵu ilerun: "Oki ber oķuya, dabtuar koun boltuğai! Altan muŋķu, subut, tanas, načit, dardas, torğat abuat, Iduut iretuķai!" keeĵu ileesu, Iduut, soyürqaqdaba keen bayasču, altan, muŋķu, subut, tanas, torğot, načit, dardas, aurasun abuat, Iduut ireĵu, Čiŋķis-qağan-tur aulĵaba. Čiŋķis-qağan Iduudi soyürqaĵu, Alaltun-i okbe.

§ 239. Taulai ĵil ĵoči-i, baraun ğar-un čeriudiyer, Hoi-in irķen-tur morilaulba. Buqa ğaĵarčilaĵu otba. Oiradun Quduqa-beki tumen Oiradun urida elsen oroĵu irebe. Ireĵu, ĵoči-i uduridutču tumen Oirat-duriyan ğaĵarčilaĵu Šiqšit-tur oroulba. ĵoči Oirat, Buriyat, Barqun, Ursut, Qabqanas, Qaŋqas, Tubas-i orouluat, tumen Kirķisut-tur ķuruesu, Kirķisudun Noyat Edi, Inal, Aldier, Ole-bek-diķin Kirķisudun Noyat elsen oroĵu, čağaa-nout šiŋqot, čağaa-nout aqtas, qaranout buluqat abuat ireĵu, ĵoči-da aulčaba. Šibir, Kesdiin, Bait, Tuqas, Teŋlek, Toeles, Tas, Baĵiqidača inaqši Hoai-in irķen-i ĵoči oroulĵu, Kirķisud-un Tumedun, Miŋğad-un Noyad-i Hoai-in irķeno Noyad-i abuat ireĵu, Čiŋķis-qağan-tur čağaanout šiŋqodiyar, čağaanout aqtasiyar qara-nout buluqadiyar aulĵaulba. Oiradun Quduqa-beki-i uqtun urida elsen tumen Oiradiyan uduridun ireba, keen, soyürqaĵu, koun-e ino Inalči-da Čečeiķen-i okba. Inalči-in aqa Torelči-da ĵoči-in oki Holui-qan-i okba. Alaqa-beki-i Oŋğut-da okbe. Čiŋķis-qağan ĵoči-i soyürqaĵu uķulerun: "Koudun Mino aqa či ķerteče sai ğarčou, mor saitu oduqsan ğaĵar-a ere aqta-i ulu širqan ulu ĵobaan, olĵeitu Hoai-in irķe-i oroulĵu irebe či. Irķe čimada oksu!" keen ĵarliq bolba.

§ 240. Basa Boroqul-Noyan-i Qori-Tumat irķen-tur čauraulba. Tumat-irķeno Noyan Daiduqul-Soqor-i ukuesu, eme ino Botoqui-Tarğun Tumat-irķen-i medeĵu aĵuu. Boroqul Noyan ķurču, ğurban haran yeke čeriķeče urida yabura otču ude ĵilda uqamsar berke hoai-tur orumiyar yabuqun bolun, qaraula ano qoinaun dermetteĵu, horum booĵu, Boroqul-Noyan-i bariĵu alaĵuui. Tumat Boroqul-i alaĵuui, keen medeĵu, Čiŋķis-qağan maši kiliŋlaĵu, oesun morilan tuurbiasu, Boorču, Muqali qoyar Čiŋķis-qaan-i baitala itqaba. ĵiči Dorbetai Dorbo-Doqšin-i tuširun: Čerik qataŋquya ĵasaĵu, Muŋke Teŋķeri-i ĵalbariĵu, Tumat-irķen-i oroulun sori! keen ĵarliq bolba. Dorbo čerik ĵasarun, urida čerik-un yabuqu qaraulun saqiqu mor horum subes-tur hoqtorğui erbeķelĵeulĵu, hulaan buqa-in yabuqsan moriyer čeriut-tur ĵasaqlarun, čeriķun tootu ķuun ĵiruķe yadaasu, nišiquya ere-tur harban musut urķeulĵu, suke, uqali, kirue, šiuči, ere-in ĵer-ĵebsek ĵasaulĵu, hulaan buqa-in yabuqsan moriyer mortur baiqsan modut hoqtočin, čabčiulĵu, kiruedeulĵu, mor bolğaĵu, aula deere ğaruasu, Tumat irķeno eruķe deereče ķenet qurinlan sauqui-tur daouliba.

§ 241. Urida Qorči-Noyan Quduqa-beki qoyar Tumat-ta bariqdaĵu Botoqui-Tarğun-tur tende aĵuu. Qorči-in bariqdaqu yosun. Tumat-irķeno okit qoastan ğučin emes abtuğai, keen ĵarliq boluqsan-tur, Tumat-irķeno okit abqu, keen odqu bolun, urida elsekset irķen ĵiči bulqa bolĵu, Qorči-Noyan-i bariĵuui. Qorči Tumat-da bariqdaĵuu, keen Čiŋķis-qağan medeĵu, Hoai-in irķeno yabudal Quduqa medemuĵe! keeĵu, ileesu, Quduqa-beki basa bariqdaĵuu. Tumat-irķen-i oroulun baraasu, Boroqul-un yasuno tula ĵaun Tumad-i okba. Qorči ğučin okidi abuba. Quduqa-beki-de Botoqui-Tarğun-i okba.

§ 242. Čiŋķis-qağan ĵarliq bolĵu, eke-de, kout-te, deuner-e irķe qubiyaĵu oķuye! keen oķurun, ulus quriyaan ĵobaqsat Eke buyu ĵe, Koudun Mino aqa ĵoči bi ĵe, Deuner-un Mino nilqa Otčiğin bi ĵe! keeĵu, eke-de Otčiğino qubi kiet tumen irķe okbe. Eke čimatču ese duŋqotba. ĵoči-de yesun miŋğat irķe okba. Čaadaya naiman miŋğat irķe okba. Okodaya tabun miŋğat irķe okba. Toluya tabun miŋğat irķe okba. Qasar-a dorben miŋğat irķe okba. Alčidaya qoyar miŋqat (??) irķe okba. Belķutaya nikan miŋğan tabun ĵaut irke (??) okba. Daaritai Kereit-lua bolulčaba, keen, niduno ečine ečitķeya! keebesu, Boorču, Muqali, Šiği-Qutuqu ğurban uķulerun:

"Oerun ğaliyan
Suenoeķu metu!
Oerun ķeriyen
Ebdeķu metu!

Sain Ečiķe-in Čino ķeries ğaqča abağa Čino qočorču amu. Ker tebčiķu ino? Ese uqaqsan-tur butuğai! Sain Ečiķe-in Čino Nilqa Nuntuq huni butaraulčaĵu atuğai!" Keekdeĵu, qabar-ača huni kaŋšitala qaqas kelelekdeĵu: "ĵe, teli!" keen, Sain Ečiķe-i setkiĵu, Boorču, Muqali, Siği-Qutuqu ğurban-o kelen-tur amurliba ĵe.

§ 243. "Bi Eke-de, Otčiğin-a tumen irķe okču, Noyad-ača ķuču, Kokoču, ĵuŋsai, Qorqasun dorben-i tušiba. ĵoči-da Qunan Muŋkeur, Kete ğurban-i tušiba. Čaadai-tur Qaračar, Muŋke, Idoqudai ğurban-i tušiba", Basa Čiŋķis-qağan uķulerun: "Čaadai kečeu biyu, narin aburitu biyu! Koko-Čos ude manaqar derķede aĵu, setkikseniyen kelelen atuqai!" keen ĵarliq bolba. Oķodai-tur Iluķe Deķai qoyar-i tušiba. Tolui-tur ĵedai, Bala qoyar-i tušiba. Qasar-tur ĵebke-i tušiba. Alčidai-tur Čaurqai-i tušiba.

§ 244. Qoanqotadai Muŋlik-ečiķe-in kout doloan buleai.Doloano dundadu Kokoču Teb-Teŋķeri bulee. Tede doloan Qoanqotan Qasar-i omereĵu ĵančiĵuui. Qasar, doloan Qoandotan-a omereĵu ĵančiqdaa, keen, Čiŋķis-qaan-a soķoduesu, Čiŋķis-qağan busut-tur kiliŋlaĵu aqui-dunda keleleķu bolun, Čiŋķis-qağan kiliŋ-duriyen Qasar-i uķulerun: "Amitu-da ulu ilaqdaqu-ača bulee či! Ker ilaqdaa či?" keekdeĵu, Qasar nilbusu aldaat bosču yorčiĵu, Qasar mauilaĵu, ğurban udur ese irebe. Tende Teb-Teŋķeri Čiŋķis-qaan-a uķulerun: "Muŋke Teŋķeri-in ĵarliq qan ĵaarit uķulemu: Nikante Temuĵin ulus barituğai! keemu. Nikante Qasari keemu. Qasar-i ese neŋdeesu, medee uķai bi ĵe!" keekdeĵu, Čiŋķis-qağan mun sueni

morilaĵu, Qasari barira oduasu, Kuču Kokoču qoyar Qasari barira otba, keen ekede ĵaaĵuu. Eke medeet, sueni boet udaaran čağaan temeen kolĵu, qarautai terķetai sueni-de dulin yorčiĵu, naran urğuqui-lua ķuruesu, Čiŋķis-qağan Qasarun qančut huyaĵu, maqalai buse ino abču, uķe ino asaqun bukui-tur eke-de ķurteĵu, Čiŋķis-qağan ķeyekču(?) eke-deče emieba. Eke aurlaĵu ķurču, terķeneče baouat, eke oesun Qasarun huyaqsat qančut dalĵu (tailĵu) talbiat, maqalai buse ino Qasar-a okču, eke kiliŋlaĵu auriyan darun yadan, ĵabilan sauĵu, qoyar kokodiyen ğarğaĵu, qoyar ebuduk deķeun bisariulĵu uķulerun:
“Uĵebe yu? Kokoen kokan tano ene bi! Ede qadalun daun, qarbisuan qaĵaqsat, kui-iyen tasuluqsat! Qasar yekibe? Temuĵin ene nikan koko mino baraqu bulee. Qačiun, Otčiğin qoyaula bolĵu nikan koko ulu baraqu bulee. Qasar burun, buri kokot mino baraĵu, čeeĵi mino aui boltala
amurliulĵu, čeeĵi aui bolğaqu bulee. Teuber erdentu Temuĵin mino — čeeĵi erdentu. Qasar mino — qabu ķuču erdentu tula,

Qarbučaĵu ğaruqsan-i
Qarbuĵu oroulqu bulee.
Oqĵatču ğaruqsan-i
Hontosaĵu oroulqu bulee.

Eloe, daisun ķuun-i muqutqaba keeĵu, Qasar-i uĵen yadamui ta!” keeba. Eke-i amurliulun baraĵu, Čiŋķis-qağan uķulerun:
“Eke-i qiliŋlaqdaĵu,

Ayun ba ayuba,
Hičen ba hičeba bi!”

keeĵu: Ičuya bida! keeĵu ičuba. Eke-de ulu medeulun, ečineun Qasar-un irķe ino abču, Qasar-a miŸğan dorben ĵaut irķe okba. Eke medeĵu, tere setkil-tur otor dotoleksen yosun teimu. ĵalairtai ĵebke tende qulaĵiĵu Barğuĵin oroan buruutba.

§ 245. Teuno qoina yesun keleten irķen Teb-TeŸķeri-tur quriĵu, Čiŋķis-qağano kilue-deče oloan Teb-Teŋķeri-tur quriqun bolba. Tein quriqui-tur, Temuķe-Otčiğino qariyatan irķen Teb-Teŋķeri-tur otčuui. Otčiğin-Noyan oduqsan irķe-ben ğuira Soqor neretu elči-en ileĵuui. Teb-Teŋķeri Soqor elči-de uķulerun: “Otčiğin ta ĵirin elčiten bolĵuui! keeĵu, Soqor elčin ino ašiğiĵu, yabuqan, emeel ino urķeĵu qariulĵuui. Otčiğin Soqor elčin ačiğiĵu (??) yabuğan ilekdeĵu, manaqarši Otčiğin oesun Teb-Teŋķeri-tur otču uķulerun: “Soqor elči-en ileesu, ašiğiĵu yabuğan ileĵuui. Edoe bi irķe-ben ğuira ireba!” keekdeĵu, doloan Qoaŋqotan Otčiğin-i endeče tendeče qaaĵu: “Soqor elčin-iyen ileķu čino ĵob bi?” keeĵu, bariqu-ača tusqu-ača kikderun ayüĵu, Otčiğin-Noyan uķulerun: “Elči ileķu minoai buruu!” keeĵuui. Doloan
Qoaŋqotan uķulerun: “Buruu boesu, namančilan soķot!” keeĵu Teb-Teŋķeri-in qoinača soķetķeĵuui. Irķe-ben ba ese okteĵu, Otčiğin manaqarši erte Čiŋķis-qağan-i bosuai-uduu-e oroan dotora bukui-tur oroĵu, uilaat soķetču uķulerun: “Yesun keleten irķen Teb-Teŋķeri-tur čiuldaĵu, nada qariyatan irķe-ben Teb-Teŋķeri-deče ğuyüra Soqor neretu elči ilelue. Soqor elči-i mino ašiğiĵu yabuğan emeel urķeĵu ilekdeĵu, bi oesun ğuyüra oduasu, doloan Qoaŋqotan-a endeče tendeče qaaĵu namančilaulĵu, Teb-Teŋķeri-in qoinača soķetkeuldeba!” keeet uilaba. Čiŋķis-qağan-i duŋqaduai uduu-e, Borte-uĵin oroan dotora oŋdeiĵu sauĵu, koanĵile-iyen ĵaqa-bar ebčeu-ben tuitču, Otčiğin-o uilaqu-i uĵeĵu, nilbusu aldaat uķulerun: “Yekikset Qoaŋqotan tede! Očiķen Qasar-i omoreĵu ĵančiĵuķu buleai. Edoe basa ene Otčiğin-i yekin qoinačaan soķetķemui? Yanbar yosun bolumu? Bel ode čiķot narat metus deuner-i čino ein oisulaldumui! Unen-ber mona qoina—

Neule metu beye čino
Nekus-oduasu,
Netkel metu ulus čino
Ken-e medeulkun tede?
Tulu(ğa) metu beye čino
Tulbas-oduasu,
Tüel metu ulus čino
Ken-e medeulkun tede?

Čiķot narat metu deuner-i čino ein üsutkun haran, mino ğurban-dorben učuķet maoun mandutula mino, yau medeulkun tede? Yekikset Qoaŋqotan buleai? Tede deuner-iyen teden-e tein kiulĵu ker uĵeĵu amu či?” keeet. Borte-uĵin nilbusun aldaba. Borte-uĵino ene uķe-tur Čiŋķis-qağan Otčiğin-a uķulerun: “Teb-Teŋķeri edoe ireķu. Čidaqui-ača kerba uiletduesu či mede!” keeba. Teun-tur Otčiğin bosuat, nilbusuan arčiat ğarču, ğurban bokos-i beletču baiba. Qurumut atala Muŋlik-ečiķe doloan kout-lue-ben ireĵu, doloan buri oroĵu, Teb-Teŋķeri tusurķe-in baraun eteet sauqui-lua, Otčiğin Teb-Teŋķeri-in ĵaqa ino bariĵu: “Očiķen udur nama-i namančilan bulee či. Sorilduya!” keeĵu, ĵaqa ino bariĵu, euden ĵuk ireba. Teb-Teŋķeri Otčiğino eserķu ĵaqa bariĵu barilduba. Teb-Teŋķeri-in maqalai, barilduqui-tur ğolu(m)ta teriun-e unaba. Muŋlik-ečiķe maqalai ino abču hunosču ebur-turiyen talbiba. Čiŋķis-qağan uķulerun: šğarču boko ķuču temečeldutkun!” Otčiğin Teb-Teŋķeri-i čirču ğarurun, eude bosoqa ĵaura, urida beleduksen ğurban bokos eserķu Teb-Teŋķeri-i bariat čirču qarču (??), niruu ino ququlĵu, ĵaoun eteķedun terķedun uĵuur-e oorču; Otčiğin oroĵu uķulerun:
“Teb-Teŋķeri nama-i namančilan bulee. Sorilduya keeesu, ulu bolun arğalaĵu kebtemu. Čaqtu nokor aĵuu!” keeesu,

MuŸlik-ečiķe uqaĵu, nilbusu aldaat uķulerun:

šDair Etuķen-i
DaŸlasun-o tedui bukui-eče,
Dalai muren-i
Qoroqon-o tedui bukui-eče

nokočeba bi!" keekui-lue ĵirğoan. QoaŸqotan kout ino euden bosoĵu, ğolumta toorin baiĵu, qančudiyan šimaliğaqdarun, Čiŋķis-qağan, ķerelĵu šiqaqdaĵu: "ĵaila, ğaruya!" keeet ğarqu-lua, Čiŋķis-qaan-i horčin qorčin turqaut toorin baiba. Teb-Teŋķeri-i terķedun uĵuur-e niruu ququlĵu ooruqsan-i Čiŋķis-qağan uĵeĵu qoituul-ača nikan boro qošiliq abčiraulĵu, Teb-Teŋķeri-in deere ino talbiulĵu: "Kolķe oroulutqun, nouya!" keeĵu, tendeče nouuba.

§ 246. Teb-i talbiqsan qošiliqun eruķe tul(k)iĵu, euden daruĵu hara saqiuluasu, ğutuar sueni, udur šira-da, ķer-un eruķe neeĵu beye selte ğarčuu. Bolğaasu mağat teb ino tende bolğaqdaba. Čiŋķis-qağan uķulerun: "Teb-Teŋķeri deunertur mino ğar kol ķurķeksen-o tula, deuner-un mino ĵaura oro uķai ulğuğu (ĵiŋķuķu ¬ yeŋķeķu)-in tula Teŋķeri-de ese taalaqdaĵu, ami-yan beye selte abču otba ĵe!" keeba. Čiŋķis-qağan Muŋlik-ečiķe-i tende duŋqadurun: "Kouduen aburi ulu itqan, deŋķečen setkikun bolun, Teb-Teŋķeri-in teriun-tur ķurba ta! Tano teimu aburi uqaqsan boesu ĵamuqa, Altan, Qučar tan-o bolğaqdaqun buleai ta!" keeĵu, Muŋlik-ečiķe-i duŋqatču, duŋqadun baraĵu, ĵiči:

"Manaqaru uķuleksen-i
Udeĵi hudaruasu;
Ude-in uķuleksen-i
Manaqar hudaruasu,
Hičele maqa keekdeķu-ele!

Urida uķe baraqdalua. ĵe, teli!" keen soyürqaĵu ĵiči ĵaliraba: "Alus aburiyan tataqsan boesu, Muŋlik-ečiķe-in uruq-tur ken deŋķečekun buleai!" keeba. Teb-Teŋķeri uķai bolğaat, Qoaŋqotan čirai ĵibturaĵuui ĵe.

XI

§ 247. Teuno qoina Čiŋķis-qağan Qonin ĵil Qitat-irķen-tur morilaba. Fu-ĵou-i abču Huneķen daba-ar dabaĵu, Süan-de-fu-i abču, ĵebe ķuiķunek-Baatur qoyar-i maŋlai ileba. Čabčiyal ķurču, Čabčiyal dabaan-i bekilekdeĵu, tende ĵebe uķulerun: "Ani uduĵu ķodolķeĵu ireulun tende soriya!" keeĵu qariba. Qariqdaĵu Qitad-un čeriut nekeya! keen ĵolke aula butetele nekeĵu aiši, Süandefu-in qošiun-a ķurču, ĵebe qoinaqši hurban tataĵu dobtulĵu sundurču aisuqun dain-i daruba. Čiŋķis-qağan ğol čerik daručaĵu, Qitad-i ķodolķeĵu. Qara-Qitadun, ĵurčedun ĵuino erekun omoqun čeriudi daruĵu, Čabčiyal-a ķurtele hunĵiu baitala qiduĵu, Čabčiyalun qaalğa ĵebe abču dabaat, buliĵu dabaĵu, Čiŋķis-qağan Šira-dek-tur baouba. ĵuŋdu-i eereĵu qotot-qotot balağat-tur čeriut ileĵu eereulba. ĵebe-i Duŋčaŋ balağasun eereulun ileba, Duŋčaŋ balağasun-tur ķurču eereĵu, abun yadaĵu qariĵu ĵirğoan qonoq ğaĵar-a ķurču, ķenetķeĵu ĵiči qarin tataat, ğar kotoltan sueni duliķeĵu, ķenet bukui-tur ķurču,Duŋčaŋ balağasu abuai.

§ 248. ĵebe Duŋčaŋ balğasun-i abču qariĵu ireĵu, Čuakis-qağan-tur neileba.Dĵuŋdu-i eerekderun, Altan-qano Yeke Noyan Vaŋğin-čiŋsaŋ Altan-qana duratqarun: "Teŋķeri Qaĵarun (??) ĵayaan čaq, Yeke Oro yeutķekui čaq-uu ķurba? Moŋğol maši ķučuteye ireĵu, bidano erekun omoqun Qara-Qitadun ĵurčedun, ĵuino erkit čeriudi bureltele qiduĵuui. Iteķeltu Čabčiyal-i ber buliĵu abčuui. Edoe bida basa čeriut ĵasaĵu ğarğaasu, basa Moŋğol-a daruqdaasu qalaar balağat balağat-duriyan butaraqun tede. ĵiči bidan-a qurauluasu ulu bolun, bidan-tur daisun bolĵu, ulu nokočekun tede. Altan-qan soyürqaasu Moŋğolun qan-tur edoet-tur elsen eyetuye! Eye-tur oroĵu Moŋğoli ičuasu, ičuqaqsan-o qoina basa busu setkil bida tende eyetuldut ĵe. Moŋğolun ba ere aqta ğaĵar heušieĵu kolčirķemui, keekdemui. Qana ino oki oķuya, altan-muŋķun aurasut-et čerik ķuun-e kundute ğarğaĵu oķuya! Ene eye-tur mano oroqu uluu-i ķer medeku?" Keen duratqaasu, Altan-qan Vaŋğin-čiŋsaŋun ene uķe ĵobšieĵu: Ein boet boltuğai! keen elsen, Čiŋķis-qağan-a ķuŋĵu neretai oki ğarğaĵu, altan-muŋğun aurasun et tabar čeriķun ķuune ķučune medeulun daaqui-ača ĵuŋdu-ača ğarğaĵu, Čiŋķis-qağan-tur Vaŋğiŋ-čiŋsaŋ ķurķeĵu ileba. Elsen ilekdeĵu Čiŋķis-qağan eye-tur ano oroĵu qotat qotat-tur eeret baouqsat čeriudi qariulĵu ičuba. Vaŋğiŋ-čiŋsaŋ Moĵou-Fuĵou neretu qošiun-a ķurtele Čiŋķis-qağan-i hudeĵu qariba. Aursun-et bidano čeriut daaqui-ača ačiĵu kibuudiyar ačia-ban tataĵu yabuba.

§ 249. Tore morilaqsaar Qašin-irķen-tur yorčiba, ĵoriĵu ķuruasu, Qašin-irķeno Burqan elsen: Baraun ğar čino bolĵu, ķuču oksu keen, Čaqa neretai oki Čiŋķis-qaan-a ğarğaĵu okba. Basa Burqan uķulerun: "Čiŋķis-qaano nere aldar sonosču ayüĵu alaai ba. Edoe Suldertu Beye Čino ķurču irekdeĵu, Sulder-eče ayüba. Ayüĵu, ba, Taŋğut-irķen, baraun ğar Čino bolĵu ķuču oksu!" keeba. "ķuču oķurun,

Nunĵi nuntuqtan,
Noduksen balğasutan

bi ĵe. Nokočeĵu,

Qurdun aya ayalaqui-tur,
Qurča bulqa bulqalduqui-tur,
Qurdun aya-tur
ķuyičen ĵe yadamui ĵe,
Qurča bulqa-tur
Bulqaldun ĵe yadamui ĵe ba!

Čiŋķis-qaan-a, soyürqaasu, ba Taŋu-irķen

Undur deresun nemurete osķeĵu
Oloan temeet ğarğaĵu
Qa bolğaĵu oksu!
Ormeķe nekeĵu, aurasun bolķaĵu oksu!
Oorqu šibaoun surğaĵu quraulĵu
Saidi ino ķurķeulun asuğai!"

keen očibo. Uķuleĵu uķe-duriyen ķurun, Taŋut irķen-ečeen temeet qubčiĵu, taoun yadatala abčiraĵu okba.

§ 250. Čiŋķis-qağan tere morilaqsan-tur Qitat-irķen-o Altan-qaan-i elseulĵu, oloan aursun abču, Qašin-irķeno Burqan-ni elseulĵu, oloan temeet abču, Čiŋķis-qağan Qonin ĵil tere morilaqsan-tur Qitat-irķeno Aqutai neretu Altan-qan-i elseulĵu, Taķut-irķen-o Ilaqu-Burqan-ni elseulĵu qariĵu, Saari-keer baouba.

§ 251. Basa teuno qoina ĵao-ğoan-tur elsen ilekset ĵubqan teriuten oloan elčiniyan Qitat-irķeno Altan-qaan-a ĵetķukdeĵu, Čiŋķis-qağan Noqai ĵil Qitat-irķen-tur basa morilaba. "Elsen baraĵu, ĵao-ğoan-tur ilekset elčin-i yekin ĵetkun buleai?" keen morilarun, Čiŋķis-qağan Tuŋğoan amasar ĵoriĵu, ĵebe-i Čabčiyaliyar bolğaba. Čiŋķis-qaan-i Tuŋğoan amasariyar bolba keen Altan-qan medeĵu, Ile, Qada, Hobeķetur-i ğurban-i čeriut medeulĵu, čerik bokleĵu, Hulaan-deķilen-i maŋlailan ĵasaĵu, Tuŋğoan amasar-i temečen dabaa bu dabaulutqun! keen, Ile, Qada, Hobeķetur ğurban-i čeriut qurduilan ileĵuui. Tuŋğoan amasar-i ķuruesu, Qitadun čeriut qaĵar (??) keen daaĵu ireba. Čiŋķis-qaqan (??) Ile, Qada, Hobeķetur ğurban-lua bailduĵu, Ile, Qada-i ķodolķeba. Tolui Čuğu-ķurikęn qoyar koandelen-eče dobtulĵu, Hulaan-deķeleni ičuaĵu ķurču, Ile Qada-i ķodolķeĵu daruĵu, Qitad-i hunĵiu baitala qiduba. Qitat čeriudiyen qiduĵu baraqdaba! keen Altan-qan medeĵu, ĵuŋdu-dača ğarču buruudun, Nan-ķiŋ balağasu oroĵuui. Hulekset čeriut ano turuĵu ukurun, oer ĵaura ķuun-o miqa idelduĵuui. Tolui, Čuğu-ķurikęn qoyar saitur uiletbe! keen, Čiŋķis-qaqan (??) Tolui Čuğu ķurikęn qoyar-i maši soyürqaba.

§ 252. Čiŋķis-qağan Qosivu-i baouat, ĵuŋdu-in Šira-keer baouba. ĵebe Čabčiyal-un qalğa ebdeĵu, Čabčiyal-i bariqsat čeriudi ķodolķeĵu, ireĵu Čiŋķis-qağan-tur neilebe. Altan-qan ĵundu-dača ğarurun, ĵuŋdu dotora Qada-i Liu-šou bolğan tušiĵu oduqsan aĵuu. Čiŋķis-qağan ĵuŋdu-in altan-muŋķun et aurasun yauke ino toolaulurun, Oŋķur-baourči, Arqai-Qasar, Šiği-Qutuqu ğurban-i ileba. Ede ğurban-i aisai keen, Qada eserķu uqtun, altatai hartai aursu bariat, ĵuŋdu dotoroča (??) ğarču eserķu ireba. Qada-da Šiği-Qutuqu uķulerun: "Urida ene ĵuŋdu-in et, mun ĵundu Altan-qanoai aĵuu ĵe. Edoe ĵuŋdu Čiŋķis-qağanoai bi ĵe. Čiŋķis-qaano et aurasu ečineun yekin qulaqču abčiraĵu oķumu či? Bi ulu abqu!" keeĵu, Šiği-Qutuqu ese abua, Oŋķur-baourči Arqai qoyar abuba. Ede ğurban ĵuŋdu-in yauke toolaĵu ireba. Tende Čiŋķis-qağan Oŋķur, Arqai, Qutuqu qurban-ača (??): Qada yau okba? keen asaqba. Šiği-Qutuqu uķulerun: "Altatai hartai aurasu abčiraĵu oķulue. Bi uķulerun: Urida ene ĵuŋdu Altan-qaanoai aĵuu ĵe. Edoe Čiŋķis-qaanoai bolba ĵe. Či, Qada, Čiŋķis-qaanoai bolba ĵe. Či, Qada, Čiŋķis-qaano et ečineun qulaqču yekin oķumu či? keeĵu, bi ese abuba. Oŋķur Alqai qoyar oķuksed-i ino abulaa!" keeba. Čiŋķis-qağan tende Oŋķur Arqai qoyar-i maši duŋqatba. Šiği-Qutuqu-i: "Yeke Yosu setkiĵuui či!" keen maši soyürqaĵu:

"Uĵeku-in mino nidun,
Sonosqu-in mino čikin

bolĵu uluu aqu či?" keen ĵarliq bolba.

§ 253. Altan-qan Nan-ķiŋ oroĵu oerien elsen murķuĵu, Teŋķeri neretu kou-ben ĵaun nokottu-i Čiŋķis-qağan-tur boltuğai keen ileĵu, imada elsekdeĵu, Čiŋķis-qağan ičuya keen Čabčiyal-iyar tende ičurun, Qasar-i ĵaoun ğarun čeriudiyer dalai ķiĵin ilerun, Bei-ķiŋ balağasun-i elseulĵu, činana ĵurčedun Fuqano-i daarin otču, Fuqano bulqa setkiesu qaulutqun! Elseesu ino, ğiĵiar balaqat ano daarin Ula Nau muret ķiĵin otču, Taour-muren oede dabaĵu, Yeke Auruq-tur neilen iretkun! keeĵu ileba. Qasar-lua Noyadača ĵurčedai, Alči, Tolun-čerbi ğurban-i ilelduba. Qasar Beiķiŋ balağasun oroulĵu, ĵurčedun Fuqano-i elseulĵu, mor-e bukun balaqasun-i orouluat, Qasar Taour-muren oede ireĵu, Auruq-tur baouĵu ireba.

§ 254. Teuno qoina Čiŋķis-qağan Sartaul-irķen-e Uquna teriuten ĵaun elčiniyen ĵetķuĵu alaqdaĵu, Čiŋķis-qağan uķulerun: "Altan arğamĵiyan Sartaul-irķen-e ker tasuldan buleai?" keen; Uquna terinten ĵaun elčin-iyen osuel osuen, kisal kisan, Sartaul-irķen-tur morilaya! keen, morilaquitur, tende Yesui-qatun Čiŋķis-qaan-a duratqan očirun: "Qağan

Undur dabaa dabaan,
Orķen muret ķetulun
Urtu čaur čaurun,
Oloan ulus-ien
ĵibšiyerun setkiba.

Toreksen ele amitan-tur muŋke uķai aĵuu!

Neul-e metu Beye čino
Neķus-oduasu,
Netkel metu ulus-iyan
Ken-e ķemu?
Tulu metu Beye čino
Tulbas-oduasu,
Tuyal metu Ulus-iyan
Ken-e ķemu?

Toreksen dorben küluut kouduen ken-i ino keemu? Kout-te, deuner-e, oloan qaračus-a, mana ber maoun-a uqaĵu aquya duratqaqsan bolba. ĵarliq medetukei (??)!" Keen očiesu, Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun: "Qadun ber ķuun boesu, Yesuyin (!!) uķe ĵob-eče ĵob! Ket ber, deuner, kout, ta ber Boorču Muqali tan ese duratqaba! Bi ber

Uridus-i ulu udaaraqui-ača
Umartaĵu aĵuu.
Uķuleŋ-e ulu erustekui-eče
Untaraĵu aĵuu!"

keeet; "Koudun mino aqa ĵoči bi ĵe. Yau keemu? Či kelele!" keeba. ĵoči-i duŋqatqu-in urida Čaadai uķulerun "ĵoči-i: kelele! keerun, ĵoči-yuu tušin uķulemui? Ene Merkidai čuloul ĵaura ker medeulkun bida?" keekui-lua ĵoči bosuat, Čaadai-in ĵaqatur tusču, uķulerun: "Qan Ečiķe-de busu ese keekdelue či! Namai-i ker ilğamui? Yanbar erdemiyer hüleu či? ğaqča kečaouberiyen mağa hüleu-ele či! Hontusaĵu čimada ğartaasu, hereķai-en hoqtolĵu oorusuqai! (??) Abalduĵu čimada ilaqdaasu, unaqsan ğaĵar-ača bu bossuqai! (??) Qan-ečiķe-in ĵarliq medetuķai!" keeba. ĵoči, Čaadai qoyar ĵaqača barilduĵu bain bukui-tur, ĵoči-in ğarača Boorču tataĵu, Čaadai-in ğarača Muqali tataĵu bukui-tur, Čiŋķis-qağan sin (sem) saun bi. Tende Koko-Čos ĵaoun eteet baiĵu uķulerun: "Čaadai, yekin yaarayu či? Qan-ečiķe čino koudun dotora čimadača ereĵu bulee! Tani toreķu-in urida

Hodutai Teŋķeri
Horčiĵu bulee.
Oloan ulus bulqa bulee.
Oroan-duriyen ulu oroan
Olĵalaldun bulee.
Korisutai Etuķen
Korbeĵu bulee.
ķur ulus bulqa bulee.
Koanĵile-deen ulu ķebten,
Koruleldun bulee.
Teimu čaq-tur
ķuseĵu ese yabuba ĵe.
ķurulčekui-tur bolba ĵe.
Buruutču ese yabuba,
Bulqalduqui-tur bolba ĵe.
Amaraĵu ese yabuba ĵe,
Alalduqui-tur bolba ĵe.
Boqda Qadun, Eke-yüen,
Tosun duran qoroulĵu,
Sün ĵuruķen eedeulĵu
Uķulemui či!
Buleen-eče bulet
Mun keeli-deče
Eseu toreleai ta?

Qalaun-ača qalat
Qaqča qaqunaq-ača
Eseu ğarulaa ta?
ĵurķeneče toreksen Eke-yüen
Čimatqaasu,
Činar ino ĵekirču,
ĵalirauluasu ulu boli!
Keeli-deče toreksen Eke-yüen
ķemuliuluasu,
ķenoer ino
ķesķeesu ulu boli!
Qan-ečiķe tano
Qamuq ulus-i bayiulurun,
Qara teriu-ben qantuqalaĵu,
Qara čisu-ban nanbuqalaĵu,
Qara nidun-ben hirmes ulu kin
Qabtaqai čiki-ben dere tur ulu talbin.
Qanču-ban dereleĵu,
Qormai-ban debusču,
Šilusuniyan undalaĵu,
Siķi-en qonaqlaĵu;
Maŋlai-in kolesun —
Ula-tur ķurtele,
Ula-in kolesun,
Maŋlai-tur ğartala,
Olomlen kičien yabuqui-čaq-tur,
Eke tano qantubar ĵoboldurun:
Horaitala boqtalaĵu,
Hooĵitala buseleĵu,
Niitaitala boqtalaĵu,
Niduratala buseleĵu,
Taniyan osķerun:
ĵalqiqui ĵaura
ĵarim-iyan okču;
Qoolai-iyan qučiĵu,
Qotolai-iyan okču,
Qoosun yabuqui buleai.
Eķem-eče tano tataĵu
Ere-lue sačaun
Ken-e (ker) bolğaqu?
ķuĵuun-eče tano tataĵu,
ķuun-lue sačaun
Ken-e (ker) bolğaqu? keeĵu,
Bui tano arilğaĵu,
Burbi tano erķuulĵu,
Ere-in eķem-tur,
Aqta-in ğarqan-tur (??)
ķurķeĵu, edoe tanoan
Sai uĵesu! keen,
Setkiĵu eseu amui?
Boqta Qatun bidano
Naran metu ķeķeen,
Naur metu delķer setkiltu bulee!”

keeba.

§ 255. Tendeče Čiŋķis-qağan uķulerun: “ĵoči-i yekin tein keemui ta? Koud-un Mino aqa ĵoči ulu-u bi? Qoina tein bu keetkun!” keen ĵarliq bolba. Ene uķe-tur Čaadai mučilĵeĵu uķulerun: “ĵoči-in ķučutu-i erdemun qariu ulu uķulen,

Amaar alaqsan
Ačiasu ulu boli,

Uķeer ukuuluksen
Ubčiesu ulu boli!
Koudun aqa
ĵoči ba qoyar bi ĵe.
Qan-ečiķe-de
Qolbaran ķuču oksu!
Daldariqsan-iyan
Dalbaru čabčildusu!
Qoĵidaqsan-iyan, borbiniyan
Qiŋğuru čabčildusu!
Oķodai-lu oruk bi,
Oķodai-i keelduye!
Oķodai Qan-ečiķe derķede aĵu,
Baraa Yeke Maqalain
Baoliya taniuluasu bolu ĵe!"

keeba. Ene uķe-tur Čiŋķis-qağan uķulerun: "ĵoči yau keemu? Kelele!" keeba. ĵoči uķulerun:

"Čaadai-lu uķuleba!
Čaadai ba qoyar
Qolbaaran ķuču oksu!
Oķodai-i keelduye!"

keeba. Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun:

"Qolbaaratala yaun bi?
Otoķen Eke ani bi,
Muret-usut oloan bi!
Salğu(m) šitu nuntuq aut kin
Qari daruulun salğaya! keeet,
ĵoči, Čaadai qoyar
Uķes-tur-iyen ķurulčetkun,
irķen-e bu inieulutkun,
Haran-a bu qabqariulutqun!
Erte Altan Qučar qoyar
Ene metu uķe baralduĵu,
ĵiči uķes-tur-iyen
Ulu ķurķu-in tula,
Ker kikdeluai?
Yanbar bolğaqdaluai?
Edoe Altan Qučar
Qoyar-un uruud-ača
Tan-lua salğalduya.
Teden-i uĵeĵu,
Yau osoldaqun ta?"

Keet "Oķodai, yau keemu? Kelele!" keeba. Oķodai uķulerun:

"Qağan ečee soyürqaĵu,
Uķule keekdeesu,
Yan-ban uķuleķu bi?
Ulu čidaqu keen ker uķuleķu?
Čidaqui bar qataučisuqai-ķu! (??)
Keemuĵe. Monaqoina maqa
Uruq-tur mino:
Olaŋ-tur qučiasu
Huker-e ulu idekdeķu,
Oukun-tur qučiasu,
Noqaya ulu idekdeķu toreesu,

Qandağai ketus
Qulağana sores aldaquyu-u?
Edui-yuen lu keemu!
Busu yau uķuleķu bi?”

keeba, Ene uķe-tur Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun: “Oķodai eimun uķes uķuleķu boesu bolu ĵe!” keeba. Basa: “Tolui, yau keemu? Kelele!” keeba. Tolui uķulerun: “Bi

Qağan-Ečiķe-in nereiduksen
Aqayüan derķede aĵu,
Umartaqsan-i duratqaĵu,
Untaraqsan-i seriulĵu,
ĵe-in nokor, ĵeerde-in minaa bolĵu,
ĵe-deče ulu qoĵidan,
ĵerķe-deče ulu čolaitan,
Urtu čaur čauraĵu,
Oqor bolqa bolqaĵu oksu!”

keen uķuleesu, Čiŋķis-qağan ĵobšien ĵarliq bolurun:

“Qasar-un uruq
Nikan-nien medeul!
Alčidain uruq
Nikan-nien medeul!
Otčiğin-no uruq
Nikan-nien medeul!
Belķutai-in uruq
Nikenien medeul!
Tein setkiĵu, Mino uruği
Niken-i medeulĵu,
Mino ĵarliq busu ulu bolğan
Ese hutaruasu,
Ulu endekun,
Ulu aldaqun ta!
Oķodai-in uruği:
Olaŋ-tur qučiasu
Huker-e ulu idekdeķu,
Oukun-tur qučiasu,
Noqaya nin idekdeķ toreesu,
Mino uruq-tur niken-ou
Sain ulu toreķu aĵuu?”

keen ĵarliq bolba.

§ 256. Čiŋķis-qağan morilarun, Taŋuut-irķeno Burqan-tur elčin ilerun: “Baraun ğar čino bolsu, keeluai či! Sartaul-irķeni altan arğamĵi-ben tasuldaĵu, olulčan morilaba bi. Baraun ğar bolun morila!” keeĵu ileesu, Burqan-ni duŋqaduai uduuya urida Aša-ķanbu uķulerun: “ķuču yadan boetele Qan boltala yaun?” keeĵu, čerik ulu nemen, yeke uķe uķuleĵu ileĵuui. Tende Čiŋķis-qağan uķulerun: “Aša-ķanbu-de ker ein uķulekden buleai?” keen: “Arğača an-dur boet kelbes-ĵoriĵu ireesu, yau berketu buleai? Oere maqa ķuun-tur ĵoriĵu bukui-tur, ĵe teli! Muŋke Teŋķeri-de iheekdeesu Altan ĵiloa batuda tataĵu ireesu, tende mağa boltuğai, teli!” keeĵu;

§ 257. Taolai ĵil Sartaul-irķen-tur Araiyar daban morilarun, Čiŋķis-qağan qatun-ača Qulan-qatun-i abun ayalarun, deuner-eče Otčiğin-Noyan-i Yeke Auruq-tur tušiĵu morilaba. ĵebe-i maŋlai ileba. ĵebe-in ķeĵiķe Subeetai-i ileba.—Subeetai-in ķeĵiķe Toqučar-i ileba. Ede ğurbani ilerun: šğadaun otču, Sultano činana qarču, bidani ķurķeulun qansatqun!” keeĵu ileba. ĵebe, tere otču, Qan-Melik-ķun balağat daariĵu, ulu koanden, ğadaun nokčiĵuu. Teuno qoinača Subeetai, mun yosuar ulu koanden nokčiĵuu. Teuno qoinača Toqučar, Qan-Melikun qiĵiar balağat qauliĵu, tariyaĵini ino dauliĵuui. Qan-Melik, balağadiyan qauldaa, keen, daiĵm ķodoliĵu, ĵalaldin-Soltan, Qan-Melik qoyar Čiŋķis-qaano eserķu morilaĵuui. Čiŋķis-qaano urida Šiği-Qutuqu maŋlai yabuĵuui. Šiği-Qutuqu-lua bailduĵu, ĵalaldin-
Soltan Qan-Melik qoyar Šiği-Qutuqu-i daruĵu, Čiŋķis-qağan-tur ķurtele daruĵu aisuqui-tur, ĵebe, Subeetai Toqučar ğurban ĵalaldin-Soltan Qan-Melik qoyarun qoinača oroĵu, ĵiči ani daruĵu qiduat, Buqar, Semisķyab, Otarar balağasun-tur ani ulu neileulun daruĵu Šin-muren-e ķurtele huldeĵu yabugdarun, Šin-muren-tur čub-tusču oroqun bolun, oloan Sartauliyan tende

Šin-muren-tur süeba ǰe. ǰalaldin-Soltan Qan-Melik qoyar amiyan qoroğun Šin-muren oede tutaaba. Čiŋķis-qağan Šin-muren oede yorčiǰu Batkesen-i daoliǰu otču, Eke-ğoroğan ķeun-ğoroqan ķurču Baruan-keeri baouǰu, ǰaliyartai Bala-i ǰalaldin-Soltan Qan-Melik qoyari nekeulun ileǰu, ǰebe Subeetai qoyari maši soyürqaǰu: “ǰebe, či ǰirqoadai neretu bulee. Taičuudača ireǰu ǰebe bolba ǰe či! Toqučari Qan-Melikun qiǰaar balağat oerun duraar
qaulǰu, Qan-Meliki daiǰiulba, ǰasaq bolğan mokoriuluya!” keen baraǰu, ǰiči ulu mokoriulun maši duŋqatču, čerik medeķu-eče ereulǰu baoulba.

§ 258. Tedui Čiŋķis-qağan Baruan-keer-eče qariǰu, ǰoči, Čaadai, Oķodai ğurban koudi baraun ğarun čeriudiyer Amui-muren ketulǰu, Uruŋķeči balağasu baoutqun! keen ilebe. Tolui-i Ilu Isebur teriuten oloan balağat baoutqun! keen ilebe. Čiŋķis-qağan oesun Otarar balağasu baouba. ǰoči, Čaadai Oķodai ğurban kout očiǰu ilerun: “Čeriut mano buķutba. Uruŋķeči balağasu ķurba. Kenoen uķeer yabuqun ba?” keen očiǰu ileesu, Čiŋķis-qağan ǰarliq bolurun: “Oķodai-yüen uķeer yabutqun!” keeǰu ileba.

§ 259. Tedui Čiŋķis-qağan Otarar balağasu oroulǰu, Otarar balağasunača ķodolǰu, Semisķyab balağasu baouba. Semisķyab-balağasun-ača ķodolǰu, Buqar balağasu baouba. Tende Čiŋķis-qağan Bala-i ķuličen Altan-qoroqono niriun Soltano ǰusalaŋ ǰusaǰu, Tolui-tur elčin ileba: šHoan qalaun bolba. Busut čeriut baout ǰe. Či Bidan-tur neile!” keeǰu ileesu, Tolui Ilu, Isebur tan balağat abču, Sisten balağasu ebdeǰu, Čuq-čeren balaqasu (??) ebden bukui-tur, elčin ene kelen ķurķeesu, Tolui Čuq-čeren balağasu ebdeet, qarin baouǰu ireet, Čiŋķis-qağan-tur neileba.

§ 260. ǰoči Čaadai Oķodai ğurban kout Oruŋķeči balağasu oroulǰu, ğurbaula balağat irķen qubiyalduǰu, Čiŋķis-qaana qubi ese ğarğaǰu. Ede ğurban kout baouǰu ireesu, Čiŋķis-qağan ǰoči Čaadai Oķodai ğurban koudi čimatču, ğurban udur ese aulǰaulba. Tende Boorču, Muqali, Šiği-Qutuqu ğurban očirun: “Očin-melǰen aqsat — Sartaul-irķeno Soltani — doroitdaulǰu balağat irķe ano abuai bida! Qubiyaǰu abdaqu Oruŋķeči balağasun, qubiyalduǰu abqun kout — buķude Čiŋķis-qaanoai bi. Teŋķeri ğaǰar-a ķuču nemekdeǰu, Sartaul-irķeni edui doroitdauluqsan-tur, ba oloan, ere aqta Čino, bayasču mağaiǰu amui! Qaan yekin ein kiliŋlaǰu amu? Kout buruuyan uqaǰu ayüba ǰe. Qoiči-yüan surtuğai! Kout aburiyan alğasauǰei! Soyürqaasu aulǰauluasu bolquyu?” keen očiesu, Čiŋķis-qağan ǰaliraǰu, ǰoči
Čaadai Oķodai ğurban koudi aulǰaulǰu, duŸqodurun:

Otoķus uķes
Orkitču,
Qaučin uķes
Qadarču,
Baiqsan ğaǰar-a
Baqta(n) aldatala,
MaŸlai-in kolesun
Arčin yadatala,

badarkiǰu, čimaliyar sueyuer duulğan bukui-dur, QoaŸqai-qorči, QoaŸtaqar-qorči, Sormağan-qorči, ede ğurban qorčin, Čiŋķis-qaana očirun: “Boro šibaoun baoliya-tur sai oroqu metu kout; sai edui ayalan surun bukui-tur, koudi šintalun, mene metu yekin ein dunğodumu? Kout ayüǰu setkiliyen alğasauǰei! Naran šiŋķeķu-eče urğuqu-da ķurtele dain irķen bi. Mani, Tobodut noqodiyan tukirču ileesu, dain-irķeni ba, Teŋķeri Qaǰar-a (??) ķuču
nemekdeǰu, altan-munķu, aurasun-tabar, irķen-orğan Čimada abčirasuğai! Ali irķen keeesu, ene horone Baqtat irķeno Qaliba-Soltan keeķu bi keemui. Teun-tur ba ayalasuğai!” keen očiesu, Qağan sooraǰu, ede uķes-tur ǰaliraǰu, Čiŋķis-qağan ǰobšiyeǰu, ǰarliq bolurun, Qoaŋqai, Qoaŋtaqar, Sormağan ğurban qorčini soyürqaǰu, Adarqidai-Qoaŋqai, Doluŋğirdai-Qoaŋtaqar qoyari: “Mino derķede atuğai!” Oteķedai-Čormaqani Baqtat-irķentur Qalibo-Soltan-tur ayalaulba.

§ 261. Basa Hindus-irķen Baqtat-irķen qoyarun ǰaura Aru maru madasari irķeno Abtu balağasun-tur Dorbetai Dorbo-Doqšini ayalaulba.

§ 262. Basa Subeetai-Baaturi: umereši—Kaŋlin, Kibčaut, Baǰiğit, Orosut, Maǰarat, Asut, Sasut, Serkesut, Kešimir, Bolar, Lalat—ede harban nikan aimaq qarin irķen-tur ķurtele, Idil ǰayaq usutan muret ketulun, Kiwamen kermen balağasun-tur ķurtele — Subeetai-Baaturi ayalaulba.

§ 263. Basa Sartaul-irķeni abun baraǰu, Čiŋķis-qağan ǰarliq bolurun: Balaqat balaqat-tur Daruğačin talbiǰu, Uruŋķeči balağasun-ača Yalawači Masqut nereten ečiķe kout, qoyar Qurumši oboqtan Sartaul ireǰu, balağasun-o Yosu-dore Čiŋķis-qaana uķuleǰu, Yosun-tur adali meden kelelekdeǰu, koudi ino Masqut Qurumši-i, bidano Daruğas-lua. Buqar, Semisķen Uruŋķeči, Udan, Kisqar, Uriyaŋ, ğuseŋdaril teriuten balaqadi medeulun tušiǰu ečiķe-i ino Yalawači-i abčiraǰu, Qitadun ǰuŋdu balağasu medeulun abčiraba. Sartaqtai ķuun-neče Yalawači Masqut qoyarun balağasuno Tore-yosun čidaqu-in tula, Qitat-irķeni medeulun Daruğas-lua tušiba.

§ 264. Sartaul-irķen-tur doloan hoat yabuǰu, tende ǰalairtai Bala-i ķuličeǰu bukui-tur, Bala Šin-mureni ketulǰu, ǰalaldin-Soltan Qan-Melik qoyari Hindusun ğaǰar-a ķurtele nekeǰu, ǰalaldin-Soltan Qan-Melik qoyari
ǰabqaǰu, Hindusun qiǰiar irķen-i daoliat, oloan temeet, oloan serkes-i abuat, ireǰuui. Tende Čiŋķis-qağan qariǰu, ǰaura Erdiši ǰusaǰu, doloduar hoan Taqiya ǰil namur Qara-tunna Ordos-tur baouba.

265. Tere ubul ubulǰeǰu, Taŋut-irķen-tur morilaya keen šini toa toulaǰu, Noqai ǰil namur Čiŋķis-qağan Taŋut irķen-tur morilaba. Qadun-dača Yesui-qadun-ni abču otba. ǰaura ubul Arbuqa-in oloan quladi abalaasu Čiŋķis-qağan ǰosotu-boro-i unoǰu bulee. Qulat daariǰu ireesu, ǰosotu-boro urķuǰu, Čiŋķis-qaan-ni morinača unaasu, mariyaban maši ebetču Čoorqat baouba. Tere sueni qonoasu, manaqar Yesui-qadun uķulerun: “Kout, Noyat kelelеldutkun! Qağan sueni mariya qalaun qonoba!” keeba. Tende Kout Noyat quraasu, Qoaŋqotadai Tolun-čerbi duratqan uķulerun:
"Taŋut-irķen

Noduksen balağasutan
Nunǰi unntuq tan bi!
Noduksen balağasu-ban
Uurču ulu otqun tede!
Nunǰi nuntuğ-iyan keǰu
Ulu otqun tede!

Bida ičuǰu, Qağan-no maraa seriuduesu, basa ǰiči morilat ǰe bida!” keeesu, burin Kout Noyat ene uķe ǰobšieǰu, Čiŋķis-qaan-a očiesu, Čiŋķis-qağan uķulerun: “Taŋut-irķen Bidan-i: ǰuruķe yadaǰu qariba! keekun. Bida elčin
mağa ileǰu, elčini mun ene Čoorqat-ta sobilaǰu, uķe ano uqaǰu ičuasu bolu ǰe!” keeǰu, tende elčin-e dau bariulǰu ilerun: “Nidoni Burqan či uķulerun: Ba, Taŋut-irķen baraun ğar Čino bolsu! keelue. Čimada tein keekdeǰu
Sartaul-irķene eyeduriyen ese oroqdaǰu, morilasu! Keen ğuyüǰu ileesu, či Burqan, uķe-duriyen ulu ķurun, čerik ba ulu oķun, uķeer daariǰu ileǰu bulee. Oere ǰoriqsan-tur, qoina olulčasu! keen, Sartaul-irķen-tur morilaǰu, Muŋke Teŋķeri-de iheekdeesu, Sartaul-irķeni ǰuk-tur oroulǰu, edoe ireesu, Burqan-tur uķe olulčasu, keen aisai!” keeǰu ileesu, Burqan uķulerun: šDaariqu uķe bi ese uķulelue!” keeǰuui. Aša-ķanbu uķulerun: šDaariqu uķes bi uķulelua. Edoe ber boesu, ta Moŋğol qatquldua surču qatquldusu! keeesu, bi burun Alašai-nuntuq-tu

Terme ķer-tu,
Temeen ačiya-tu

biyu. Alašai ǰoriǰu, nadur iretkun! Tende qatqulduya! Altan-muŋķun, aurasun-tabar kerektu boesu, Eriqaya Eriǰeu-i ǰoritqun!” keeǰu ileǰuui. Ene uķe-i Čiŋķis-qaana ķurķeesu, Čiŋķis-qaqan (??) mariya qalaun arun, uķulerun: “ǰe, teli! Eimu yeke uķuleulǰu, ker ičuqdaqui? Ukurun yeke uķe-tur šiqan yabuya!” keeǰu: “Muŋke Teŋķeri, Či mede!” keen, Čiŋķis-qağan Alašai ǰoriǰu ķurču, Aša-ķanbu-lue qatquldu ǰu, Aša-ķanbu-i daruǰu, Alašai deere qorqalaulǰu, Aša-ķanbu-i abču

Terme ķer-tu,
Temeen ačiya-tu

irķeni ino hunesuer keistele talaulba.

“Erekun omoqun
Ere bin sait
Taŋudi qiduǰu,
Eimun-teimun Taŋudi
Čeriut ķuun-e
Bariqsaar-oluqsaar abutqun!”

keen ǰarliq bolba.
§ 266. Čiŋķis-qağan časutu deere ǰusaǰu, Aša-ķanbu-lue aulalaqsat daiǰiqsat

Terme ķer-ten
Temeen ačiya tan

Taŋudi, čeriut ileǰu onoqsaar ulittele talaulba. Tendeče Boorču, Muqali qoyar-a soyürqarun: “ķučun-e medetele abtuqai! (??)” keen ǰarliq bolba. Basa Čiŋķis-qağan ǰarliq bolurun: “Boorču Muqali qoyar-a soyürqal oķurun,
ğitat (??) irķen-eče ese oķulee!” keen: “Qitat-irķeno ǰuin-i, ta qoyar

Sačau qubiyalduǰu abutqun!
Sait Koudi ano
Šibaou-ban bariulǰu,
Daqaulǰu yabutqun!

Sait okidi ano
Oskeĵu, emes-iyen
Qormai ĵasaulutqun!

Qitat-irķeno Altan-qan-no iteķelten inaut — Moŋğolun ebuķes-ečiķes-i baraqsan Qara-Qitat ĵuin-irķen aĵuui ĵe. Edoe Mino iteķelten inaut — Boorču Muqali, ta qoyar biyu ĵe!" keen ĵarliq bolba.

§ 267. Čiŋķis-qağan časutu-ača ķodolĵu Uraqai-balağasu baouĵu; Uraqai-balğasunača ķodolĵu, Dormeķai-balağasu ebden bukui-tur, Burqan Čiŋķis-qağana aulĵara ireba. Tende Burqan aulĵarun altan sumes teriulen altan-muŋķun, ayağa-saba yesun yesut; kout-okit yesun yesut; aqtas temeet yesun yesut; eldebiyer yesun yesut ĵisuleĵu aulĵaqui-tur, Burqani euden buteun-a aulĵaulba. Tere aulĵaqui-tur, Čiŋķis-qağan dotore dura bulqaba. ğutaar udur Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun; Iluqu-Burqan-a Šidurğu nere okču Iluqu-Burqan Šidurğu-i irekdeĵu, tende Čiŋķis-qağan: Iluqu-i nokčietkun! keen, Tolun-Čerbi-i: ğardaĵu nokčietuķai! keen ĵarliq bolba. Tende Tolun-Čerbi: Iluqu-i ğardaĵu buteeba! keen očiesu, Čiŋķis-qağan ĵarliq bolurun: "Taŋut-irķen-tur uķe olulčan aisuqui-tur, ĵaura Arbuqa-in qulat abalaasu, ebeeduksen mariya Mino anatuğai! keen, amin beye Mino qairalaĵu, uķe duratqaqsan Tolun bi ĵe. Nokor ķuuno qoroan uķe-tur ileĵu, Muŋke Teŋķeri-de ķuču nemekdeĵu, ğar-turiyan oroulĵu, ošien abuai ĵe Bida! Iluqu-in ene abču ireksen nouuķu qarši, ayağa-saba selte, Tolun abtuğai!" ĵarliq bolba.

§ 268 Taŋut-irķeni daouliĵu, Iluqu-Burqani Šidurğu bolğaĵu, ima-i buteeĵu: "Taŋut-irķeno eke ečiķe-i uruqun uruqa ķurtele muquli-musquli-i uķai bolğan, idee idekui ĵaura: Muquli-musquli uķai! keen ukuulun ečitkan kelelen atqun!" keen ĵarliq bolba. Taŋut-irķen uķe uķuleĵu, uķe-tur ulu ķurķu-in tula, Taŋut-irķen-tur Čiŋķis-qağan nokoete ayalaĵu, Taŋut-irķeni muqutqaĵu ireĵu, ğaqai ĵil Čiŋķis-qağan Teŋķeri-tur qarba. Qaruqsan-a (??) Yesui-qadun-na Taŋut-irķen-eče maši okba.

§ 269. Quluğana ĵil Čaadai, Batu teriuten Baraun Qarun Kout: Otčiğin-Noyan, Yeķu, Yesuŋķe turiuten ĵaoun ğarun Kout; Tolui teriuten ğol Kout; Okit, ķureķet, Tumedun Miŋğadun Noyat burin bolğaĵu, Kelureno Kodeu-aral-a ķuriyer quriĵu, Čiŋķis-qağan-a nereiduksen mun ĵarliğiyar, Oķodai-qağan-ni qan orķuba. Čaadai aqa Oķodai-qaqan-ni (??) deuyüen qan erķuĵu, Čiŋķis-qağan Ečiķe-yüen Altan Amin saqin aqsat kebteul, qorčin, naiman miŋğat turqaut, Qan-Ečiķe-in mino Beye čaada yabun aqsat enču tumen kešikten ino Čaadai-aqa Tolui qoyar Oķodai-qan-u qan taoulba. ğolun Ulus-i mun yosuar taoulba.

§ 270. Oķodai-qağan oriyan qan erķuulĵu, dotora yabuqun tumen kešikteni, Qolun Ulusi oer-duriyan bolqaulun baraĵu; urida Čaadai aqa-tur eyetuĵu, Čiŋķis-qağan Ečiķe-yüen dorqut talbiqsat irķeno, Baqtat-irķeno, Qalibo-Soltan-tur ayalaqsan Čormaqan-qorči-in ķeĵiķe Oqotur Muŋķetu qoyari ayalaulba. Basa urida Subeetai-Baaturi Kaŋlin, Kibčaut, Baĵiğit, Orusut, Asut, Sesut, Maĵar, Kešimir, Serķesut, Bular, ķeret-irķen-tur ķurtele, Adil ĵayaq usutan muret ketulun, Meketmen, Kermen, Keibe teriuten balaqat-tur (??) ayalaqsan Subeetai-Baatur tede irķene berkeldukdeĵu, Subeetai-in ķeĵiķe Batu, Buri, Muŋķe teriuten oloan Koudi morilaulba. Ede ayalaqsat burin Koudi Batu aqalatuğai! keen ĵarliq bolba. Qol-ača ğaruqsadi ķuyük aqalatuğai! keen ĵarliq bolba. Ede ayalaquni ulus medekun Kout kouduen-ķu yeke kou ayalaultuğai. Ulus ba ulu medekun Kout, Tumedun, Miŋğadun, ĵaudun, Harbadun Noyat, oloan ķuun ken ber boesu, kouduen aqa-i ayaultuğai! Okit, ķureķet mun yosuar kouduen-ķu aqa-i ayaultuğai! keen ĵarliq boluat, basa Oķodai-qağan uķulerun: "Ene ba koudun aqa-i ayalaulqu yosun Čaadai-aqa-ača bolĵuu ĵe. Čaadai-aqa uķuleĵu ilerun: Subeetai-in ķeĵiķe Kouduen aqa Buri-i ayalaulumu." Koudun aqa ayalaasu, čerik arbin ğarqu. Čerik oloan boluasu, čirai deere ķučutee yabuyu, Činadu daisun ķuun oloan qarin bi. Tere uĵuur-e— kečeun irķen tede: qiliŋlaasu, oerun mese-duriyen ukukun irķen tede! Meses qurčatan, keekdemui!" keeĵu ileĵuui. Oķodai-qağan uķulerun: "Tere uķe-tur Bidano ber Čaadai-aqa-in kičianķu ķučuer Koudun aqa-i ğarqaya! keen ĵuk-ĵuk duŋqaaĵu, Batu, Buri. ķuyuk, Muŋķe teriuten Koudi ayalaulqui yosun eimu bi ĵe".

§ 271. Basa Oķodai-qağan Čaadai-aqa-tur eyetuĵu ilerun: "Čiŋķis-qağan Ečiķe-yüen belen-tur sauba. Yanbar erdem-yer sauba? keen uķulekdeķu-yu bi? Čaadai-aqa-i ĵobšieesu, Qaqan-Ečiķe (??) Bidano Qitat-irķeno Altan-qağan-ni dorqut talbilua. Edoe bi Qitat-irķen-tur morilasu!" keen eyetuĵu ileesu, Čaadai-aqa ĵobšieĵu: "Yau alĵaqu (aldaqu)? Auruqtur sain ķuun tušiĵu, morilatqun! Bi endeče čeriut ğarğaĵu ilesu!" keeĵu ileĵuui. Yekes-Ordos-tur Oldaqar-qorči-i tušiĵu;

§ 272. Taolai ĵil Oķodai-qağan Qitat-irķen-tur morilaĵu, ĵebe-i maŋlai ileba. Tedui Qitadun čeriudi daruĵu hunĵiu baitala qiduat, Čabčiyali dabaaĵu, ĵuk-ĵuk qotot balağat ano oereulun čeriut yabuulĵu, Oķodai-qağan ebetčin ķurteĵu aman kelen ĵabqan alĵaqdarun, boes boes tolķečin-e tolķeleuluesu, Qitat-irķeno ğaĵar Usuno Eĵet Qat irķen-orqo-ban daouliqdarun, balağat qotodiyan ebdekderun, turķune adalamui, Irķen-orqo, altan-muŋķun, aduusun, ideen ĵolia okķuya! keen abitlaasu, ulu talbiran dulet turķune adalamui. Uruğ-un ķuun-eče bolqu-yu? keen abitlaasu, Qağan niduniyen neeĵu, usun ğuyüĵu uuĵu: Yaun bolbi? keen asaqtaĵu, boes očirun "Qitat-irķeno ğaĵar Usuno Eĵet Qat, ğaĵar usuniyen ebdekderun, irķen-orqo-ban daouliqdarun, turķune adalamui. Busu yaun ber ĵo1ia oķuya keen abitlaasu, dulet turķun-e ĵiurmedemui. Uruqun ķuuneče bolqu-yu? keeesu, talbiramui. Edoe ĵarliq medemu ĵe!" keen očiesu, ĵarliq bolurun: šDerķede Koudeče ken bi?" keeesu, Tolui-Koun derķede bulee. Uķulerun:

"Sutu Čiŋķis-qağan
Ečiķe bidano,
Deere aqa-nar
Doro deu-ner beetele

Qağan-aqa-i čima-i
Aqta metu sooŋğuĵu,
Irķe metu biliĵu,
Yeke Oro-ban
Beye-tur Čino ĵiğuĵu,
Oloan ulus-i Deere Čino
Ačiĵu okba ĵe!
Nama-i burun,
Qağan-aqa-in derķede aĵu,
Umartaqsan-i duratqaĵu,
Untaraqsan-i seriulĵu,
Yabu! keekdelue.
Edoe Qağan-aqayan
Čima-i aldaasu bi,
Keno umartaqsani duratqaqu?
Keno untaraqsani seriulķu?
Unen-ber Qağan-aqa mino
ĵob ese boluasu,
Oloan Moŋğol ulus
Onečirekun,
Qitat irķen
Kibkaŋkun!
Qağan-aqa-yüen
Orun-a bi bolsu!
Tulu-in niruun —
Bi tulbalba,
Kileme-in. niruun—
Bi kiŋķulba!
Ile-i—bi ilaqba,
ğada-i—bi qatquba!
Niur ğoa,
Niruun urtu —
Bi-ķu bi ĵe!
Boes arbatqun,
ĵuķerutkun!”

keeĵu, boes ĵuķereesu, ĵuķerken usu Tolui-Koun uuba. Qoran sauĵu uķulerun: “Soqtaba bi! Soqtaqu-i mino serķutele onečit-učuķet, deuneriyen, belbisun beriyen berude oin-a ķurtele asaraqu-i Qağan-aqa meietuķai! Ali ber uķe-ben uķulelee bi, soqtaba!” keeet ğarču otču ĵob ese boluqsan yosun teimu.

§ 273. Tedui Altan-qan-ni muqutqaĵu, seuse nere okĵu, altan-muŋķun, altatai hartu aurasun tabar, alašas seuses-i ano daouliĵu, Alğinči Tanmačin talbiĵu, Naŋğiŋ, ĵuŋdu ĵuk ĵuk-tur balağasun-tur Daruğačin talbiĵu, tubšin tukel qariĵu, Qara-qorum-a baouba.

§ 274. Čormaqan-qorči Baqatat-irķen-i elseulĵuui. Tere ğaĵar sain, et sain keekdemui, keen medeĵu, Oķodai-qağan ĵarliq bolurun: “Čormaqan-qorči-i mun tende Tanma sauĵu: šira altan; širamal; altatan naqut; načidut dardas; subut; tanas; ķuĵuķu urtus kol undur tobičaut; ķuriŋ eleut; daus-i; kičidut; ačiana qačidut; laosasut—hoan-tur ķurķeulĵu ilen atqun!” keeba. — Subeetai-Baaturun ķeĵiķe aylaqsat: Batu, Buri, ķuyük, Muŋke, teriuten oloan Kout — Kaŋlin, Kibčaudi, Baĵiğidi oroulĵu; Eĵil, ĵayaq, Meķet-balağasu ebdeĵu, Orusudi qiduĵu, uluttele talaba. Asut, Sesut, Bolerman, Kerman-Kiwa teriuten balaqadun (??) irķeni daouliĵu elseulĵu, Daruqačin, Tanmačin-i talbiĵu qariba. Urida ĵurčes Solonqas-tur ayalaqsan ĵalairtai-qorči-in ķeĵiķe Yesuder-qorčini ayalaulba. Tanma sautuğai! keen ĵarliq bolba.

§ 275. Batu Kibčaqčin ayan deereče Oķodai-qağan-na ečineče očiĵu ilerun: “Muŋke Teŋķeri-in ķučun-tur Qağan-abağa-in Su-tur Meķet-balağasun ebdeĵu, Orusut-irķeni daouliĵu, harban nikan qarin irķeni ĵuk-tur oroulĵu, Altan ĵilua ičun tataĵu, salulčaqui qurin qurinlaya keelduĵu, yeke čačar bosqaĵu qurinlaqui-tur, bi ede bukun Koudun aqaqan boluqsan bolĵu, nikan-qoyar ayaqa otok urida uuba, keen, nadur Buri ķuyük qoyar maouilaĵu, qurin ulu qurinlan morilaqdaba. Morilaĵu, Buri uķulerun: Batu sača boet bolĵu, urida ker uuqun bulee?

Saqaltan emeķet
Sačaun bolĵu,
Osüķei-er turiĵu,
Olmii-er ķečikilikui!”

keeĵuui. ķuyük uķulerun: “Tede qortan emeķedi ebčeu tano ĵorqaldaya-či bida! Tedeeri! keeĵuui. Elĵiķidai-in Koun Harğasun uķulerun: Modun seul ĵubčiya, tedeni! keeĵuui. Ba burun: Busu Heliķetu bulqa irķen-tur morilauldaĵu, ĵob-u tob-u bolqu bolba? keeĵu bukui-tur, Buri ķuyük qoyar-a ein keekdeet, eye uķai tarqaqdaba. Edoe Qağan-Abağa medetuķai!” keen očiĵu ileĵuui.

§ 276. Batu-in ene uķe-tur, Qağan maši kiliŋlaĵu, ķuyüki ulu aulĵaulun uķulerun: “Ene dormeķai keno uķes-tur dolusķuĵu aqa ķuune aman duuren uķuleyu? Qaqča ondeķen huutuķai! Mun aqa ķuuno ebčeun-tur daisurqan aĵuu!

Alğinči talbiĵu,
Harban quruud-un
Kimul ino qautala
Aulas metu balaqat-tur (??)
Abariuluya!
Tanma talbiĵu,
Tabun quruud-un
Kimul ino tamutala
Dabtamal qataŋğu balağat-tur
Abariuluya!

Či, beter maoui dormeķai Harğasun, keni aŋķešiķeĵu Bidano uruq-tur aman duuran yeke uķe uķulen bulee? ķuyük Harğasun qoyari qantu ileye! Harğasuni mokoriuldeķu bulee! Alaqčilaba — keekun ta! Buri-i burun keeesu, Batu-da uķule: Čaadai-aqa-da uķuleĵu iletuķai — Čaadai-aqa medetuķai!” keeba.

§ 277. Koud-eče Maŋkai, Noyadača, Alčidai, Qoaŋqortai-ĵaŋqi teriuten Noyat duratqan očirun: “Čiŋķis-qaqan (??)Ečiķe-in Čino ĵarliq:

Keer-un uile —Keer-e ķu noyalaqu bulee.
ķer-un uile
ķer-tur ķu noyalaqu bulee.

Qağan-m soyürqaasu, Qağan ķuyük-tur kiliŋlaĵu amu. Keer-un uile biyu. Batu-da tušiĵu ileesu bolqu-yu?” keen očiesu, ene uķe-i Qağan ĵobšiyen ĵaliraĵu, ķuyüki auĵaulĵu sueyui-er uķe duŋğodurun: “Ayalaĵu odurun ĵaura

Boksetu ķuuno—
Bokse ino ese huledeba
Keekdemu či.
Čirikun harano —
Čirai ququlĵu otba
Keeudemu či

Orusut-irķeni tere čino aur kiliŋ-dur, ayüĵu oraqdaqsani bolğan aqu-yu či? Orusut-irķeni ğaqčaar orouluqsan metu setkiĵu, omoq dura bariĵu, Aqa ķuun-tur daisurqan aisu či! Čiŋķis-qağan Ečiķe-in Bidano ĵarliq-tur bi:

Oloan-ayüuli
ķun-uķuuli.

Keeķu ese-u bulee? ğaqčaar tuniqsan metu, Subeetai Buĵek qoyarun qalqa-da yabuĵu oloar buriyer qansaĵu, Orusut Kibčaudi oroulĵu, nikan-qoyar Orusut Kibčaudi olĵu, ešiķe-in šira oluai-ĵoeai-eduuye eremšiĵu, nikante ķer-teče ğarču, yauber ğaqčaar tuniqsan metu, uķe daou urisču ireĵu(u) či? Maŋķai, Alčidai, Qoaŋqortai-ĵaŋği tan-a

Dekdeksen ĵuruķen-i
Derķe nokor bolĵu
Todeeĵu(u).
Debulkui toqoan-i
Deleķai šinağa bolĵu
Amurliuldaĵu(u).

ĵe, teli! Keer-un uile — Batu-i keeleai. ķuyük, Harğasun qoyar-i Batu medetuķai!” keeĵu ileba. “Buri-i Čaadai-aqa medetuķai!” keeba.

§ 278. Basa Oķodai-qağan ĵarliq bolurun: “Čiŋķis-qağan Ečiķe-tur Mino yabuqsat kebteul, qorčin, turqaut, burin kešikteno yabudal tuŋqun duulğaqui ĵarliq tuŋqaarun, Qağan-Ečiķe-in ĵarlq-iyar (??) urida ker yabuqun

buleai, edoe mun yosuar yabutuğai! keen ĵarliq bolurun: qorčin, turqaut uridu yosuar udur mor mor-duriyen yabuĵu, narataya kebteul ĵailaĵu, ğadana qonotuğai! keen ĵarliq bolba. Sueni Bidan-tur ķer-un horčin kebteul muğurituğai! Naran šiŋķekseno qoina, sueni yabuqun haran ķebteul bariĵu qonotuğai. Oloan tarqaqsano qoina, qonoqsat kebteul-eče busut dotoqši ĵoričen oroqun harani bariqsat kebteul ekit ano dalbaru čabčiĵu oortuğai! Sueni yaaral keletu ķuun ireesu, kebteul-tur keleleĵu, ķer-un umere-če kebteul-lue qantu baiĵu kelelеldutuķai! Ordo-ķer-tur oroqu ğarqu-i Qoaŋqortai, Širaqan tan ĵasaut kebteul-lue qantu ĵasatuğai! Elĵiķidai iteķeltu boetele, ĵilda kebteulun deķeun yabuqu bolun kebteul-a bariqdalaa! keen ĵarliq busu ulu bolqaqu (??) kebteul iteķeltu bi ĵe! keen ĵarliq bolĵu, kebteulun toa bu asaqtuğai, kebteulun saurin deķeun bu yabutuğai, kebteulun ĵaqaun bu yabutuğai, kebteulun deķeun yabuqun, ĵaqaun yabuqun harani kebteul barituğai! Kebteulun toa asaqqu ķuun-no tere udurun unoqsan aqta emeeltu-qadaartu-i, emusuksen qubčasun selte, kebteul abtuğai! Kebteulun saurino kenber deere bu sautuğai! Kebteul tuq keurķe
doro ĵida ayağa-saba asaratuğai! Undan-ideeni otkan miqa kebteul daruğalatuqai! (??) keen ĵarliq bolba. — Ordo ķer terķen asaratuğai! Bidano Beye čerik ese ğaruasu, Bidanača aŋğida oere kebteul čerik bu ğartuğai! Bidani šibaoulaqui abalaqui-tur, ĵarimudiyan Ordo ķer terķen-tur čaqlaĵu talbiĵu, Bidan-lua ĵarin kebteul yabutuğai! Kebteul-eče Nuntuučin yabuĵu Ordo baoultuğai! Euden čaada kebteul Eudečin bayituğai! Burin kebteul Qadaan miŋğa medetuķai!” keen ĵarliq bolba.— Basa kebteulun kešik kešiķun Noyat tuširun Qadaan Bulqadar qoyar nikan kešik bolĵu eyetulduĵu, nikan kešik oroĵu, Ordo-in baraun ĵaoun eteet qaqas sauĵu, ĵasatuğai. Amal Čanar, qoyar eyetulduĵu, nikan kešik bolĵu, kešik oroĵu, Ordo-in baraun ĵaoun eteet qaqas sauĵu ĵasatuğai. Qadai Qoričar qoyar eyetulduĵu, nikan kešik bolĵu, kešik oroĵu, Ordo-in baraun ĵaoun eteet qaqas sauĵu, ĵasatuğai. Yalbaq Qaraudar qoyar eyetulduĵu, nikan kešik bolĵu, kešik oroĵu, ordo-in baraun ĵaoun eteet qaqas sauĵu ĵasatuğai. Basa: Qadaan Bulqadarun kešik, Amal Čanarun kešik, ede ĵirin kešiut, Ordo-in ĵaoun eteet nuntuqlaĵu kešik orotuğai. Qadai Qoričar qoyarun kešik, Yalbaq Qaraudar qoyarun kešik, ede ĵirin kešiut, Ordo-in baraun eteet nuntuqlaĵu kešik orotuğai! keeba. Ede dorben kešik kebteul Qadaan medetuķai. Basa kebteul, Mino Beye čaada, Ordo horčin bayiĵu, euden daruĵu kebtetuķai! Kebteul-eče Ordo-tur oroĵu qoyar haran Tusurķe barituğai! keen ĵarliq bolba. Basa: Qorčini Yesuntoe, Buķidai, Qorqudaq, Lablaqa, dorben, kešik kešik bolun, qor aqsaquya turqaudun dorben kešik kešik-tur ačidun qorčiniyan ĵasaĵu oroldutuğai! keen ĵarliq bolba. Basa turqaudun kešiudun Otoķus-i urida meden aqsadun Uruq-ača tuširun, urida meden aqsan Alčidai, Qoanqortaqai qoyar eyetulduĵu nikan kešik turqaudi ĵasaĵu orotuğai. Temuder ĵeķu qoyar eyetulduĵu nikan kešik turqaudi ĵasaĵu orotuqai (??). Maŋqutai ķeĵikeleuri medeet, nikan kešik turqaudi ĵasaĵu orotuqai (??). Basa Qağan ĵarliq bolurun: Burin Noyat Elĵiķidai-i aqalaĵu, Elĵiķidai-in uķe-er yabatqun! keeet, basa ĵarliq bolurun: Kešiktu ķuun kešik oroqui-tur hoaraasu, urida ĵarliķ-un (??) yosuar, ğurban beries suyütuğai. Mun kešiktu ķuun basa nokoete kešik hoaraasu, doloan beries sueyütuqai (??). Basa mun ķuun, obetčin šiltaa uķai, kešiķun Otoķu-tur eye uķai, ğutaarta kešik hoaraasu, Bidan-tur yabuqui-iyan berkešien aĵuu. ğučin doloan beries süeyüet, qola ğaĵar-a niduno ečine ileye! Basa: Kešiķudun Otoķus kešikleksen kešikteni ulu buķutkan kešik hoaraasu, kešiudun Otoķusi ereuleye! Basa: Kešiudun Otoķus ğutaar ğutaar kešik oroqui-tur, yeutkeldukui-tur, ene ĵarliq kešikten-e sonosqatuğai! ĵarliq sonosuat burun, kešikten kešik hoaraasu, ĵarliğun yosuar ereuleye! Ene ĵarliq kešikten-e ese sonosqaasu, kešiudun Otoķus aldaltan boltuğai! Basa: Kešiudun Otoķus sačaun oroqsat Mino kešiktu-i, Bidanača eye uķai, aqalaqdaba-ele, keen, bu onĵituğai. ĵasaq koanteesu, Bidan-a ĵaatuğai. Ukuuldeķu yosutu boesu, Bida mokoriulut ĵe. Keseekdeķu yosutu boesu, Bida süeyüt ĵe. Aqalaqdaba, keen, Bidan-a ulu ĵaan, oesut ğar kol ķurķeesu, nodurğa-in qarin— nodurğa, berie-in qarin — berie qariultuğai! keeba. Basa: ğadanadus Miŋğadun Noyadača Mino Kešikten deere bi ĵe! ğadanadus ĵaudun Harbadun Noyadača Mino Kešikteno kotočin deere bi ĵe! ğadanadus Miŋğaliut Mino Kešikten-tur kerelduesu, Miŋğaliudai-i ereuleye! keen ĵarliq bolba.

§ 279. Basa Oķodai-qağan uķulerun: “Čiŋķis-qağan Ečiķe-yüen ĵoban bayiuluqsan Ulus-i bu ĵoboaya.

Kol ano kosere,
ğar ano ğaĵara

talbiulĵu ĵirğauluya. Qağan-Ečiķe-yüen belen-tur sauĵu, irķe ulu ĵoboan, šulen-e ede ulus-ača suruķun nikan šileķu qonin hoan hoan-tur oktuķai. ĵaun qonidača nikan qonin qarqaĵu mun ĵaura uķeun dutaun-a oktuķai. Basa: Aqa-Deu oloan ere aqta kešik čiuluasu, undan tere tudun irķeneče ker qubčiqdaqui? ĵuk ĵuķun miŋğat miŋğadača ķeut ğarğaĵu, saat, saarinčin tani aduulaat, Nuntuqči tan-i orošin tolet qarğaĵu, Unoqučin boltuğai. Basa: Aqa-Deu čiuluasu, okliķe soyürqal oķuye. Aurasun, sukes, qot-numut, quyaq, ĵebe čaŋ-ut tusurču, balağat saqiuluya. ĵuk ĵuķeče Balağačin, Amučin ilğaĵu saqiultuğai. Basa: Ulus irķen-e nuntuq usu qubiyaĵu oķuye.Nuntuq nuntuqlaulquya miŋğat miŋğadača Nuntuučin ilğaĵu ğarğaasu bolqu-yu? Basa: Čoel ğaĵar-a ķoreesun-eče busu ulu amui. irķen-e auya saqut. Čanai Tuurtai qoyar Nuntuučini teriuleĵu, čoel-un quduut eriulĵu qašituqai! Basa: Elčin haulurun, Elčino ba yabudal udaan bi. Ulus irķen-e ba ĵobolaŋ bi. Edoe bida oğoata oroširulun, ĵuk ĵuķ-un miŋğat miŋğadača ĵamčin Ulaačin ğarğaĵu, saurit saurit ĵam talbiĵu, Elčin-i qadağa uķai ulusiyar ulu bituulun, ĵamiyar haulğaasu bolqu-yu? Ede uiles-i Čanai Bolqadar qoyar uqaĵu bidan-a duratqaasu ĵob aqu-yu? keen setkiĵu Čaadai-aqa medetuķai! Ede uķulekdekun uiles ĵoqiqui boesu ĵobšieesu Čaadai-aqa-ča boltuğai! keeĵu ileesu, Čaadai-aqa asaqču, ileksen ede-ele uilesi buķude-i ĵobšieĵu: Tein boet kituķai! keeĵu ileĵuui. Basa Čaadai-aqa uķuleĵu ilerun: Bi endeče ĵamut eserķu barilduulsuğai. Basa endeče Batu-tur elčin ilesuķai. Batu ber eserķu ĵamudiyen barilduultuğai! keeet, basa uķuleĵu ilerun: Buķuden-eče ĵamut talbiulqu uile ĵob-eče ĵob duratqaĵuui!” keeĵu ileĵuui.

§ 280. Tendeče Oķodai-qağan uķulerun: “Čaadai-aqa, Batu, teriuten Baraun ğarun Kout, Aqa-nar, Deuner burin;

Otčiğin-Noyan, Yeku teriuten ĵaoun ğarun Aqanar, Deuner burin Kout; ğol-un Okit, ķuriķet, Tumedun, Miŋğadun, ĵaudun Harbadun Noyat buriyer ĵobšieĵuui. ĵobšierun, Dalai-in Qağan-no Šulen-e hoan-tur suruķun nikan šileķun irķe ğarğaasu yaun bi? ĵaun qonidača nikan ĵusaq ğarğaĵu uķeun dutaun-a okkui sain bi. ĵam talbiulĵu, ĵamučin, Ulaačin ğarğaasu, oloan ulus-a amuğulaŋ elčine ber yabuquya ilubte bi, keeesu, buriyer-ele ĵobšieĵuui! keen, Qağano ĵarliq: Čaadai-aqa-tur eyetuĵu, Čaadai-aqa-da ĵobšiekdeĵu, burin ulus-ača ĵuk ĵuķun, miŋğat miŋğadača, Qağan-no ĵarliğiyar, hoan-tur Šulen-e suruķeče nikan šileķu irķe, ĵaun qonidača nikan ĵusaq qonin ğarğaulba. ķeut
ğarğaulĵu, Unoğučin saulba. Unoğučin, Balağačin, Amučin. ğarğaulba. ĵamučin, Ulaačin-i ğarğaulĵu; saurin sauridun, ğaĵar čaqlaulĵu, ĵam talbiulurun, Aračiyan Toqučar qoyari ĵasaulĵu, ĵam nikan saurin-tur ğorin Ulaačin bolğaba. Saurin tudun-tur qoriat Ulaačin bolğaba. Ulaano aqtas šiusun-no qonit, saalin ķeut, tereķen-tur kolķu, huker terķet Bidanača henleksen kemeče:

Oqor buği dutauluasu
Orğoliyar qağas
Aldaltan boltuğai!
Qalbuğa kekesun dutauluasu,
Qabar qağas
Aldaltan boltuqai!”

keen ĵarliq bolbai.

§ 281. Oķodai-qağan uķulerun: “Ečiķe-yüen Yeke Oroan-tur sauĵu, Qağan-Ečiķe-in qoina uilduksen Mino: Liqudun irķen muqutqaba bi. Nokoe uile Mino: Elčin Bidano ĵaura otorlen haulqui basa kerek-ĵaraq ĵoeulķuye ĵamut talbiulba. Basa nokoe uile: Usu-uķai ğaĵar-a quduut eriulĵu ğarğaulĵu, ulus irķen usun ebesun-e ķurķeulĵu, basa ĵuk ĵuk balağadun irķen-tur Alğinčin, Tanmačin talbiulĵu, ulus irķeno

Kol koser-e
ğar ğaĵar-a

talbiulĵu aulba bi. Qağan-Ečiķe-yüen qoina dorben uiles nemeba ĵe. Basa: Qağan-Ečiķe-deen Yeke Oro ba sauldaĵu, oloan ulus-iyan deere mino ačiĵu ottaĵu (okteĵu) boet, bor(o) darasun-a ilaqdaqu Mino buruu bolba. Nokoe buruu: Yosu uķai eme ķuuno uķe-tur oroĵu, Otčiğin-Abağai ulusun okit abčiraulqu alĵiyas bolba ĵe. Ulusun Eĵen-Qağan boltala, yosu uķai alĵiyas uile-tur dolesķeķu Mino nikan buruu ene bolba ĵe. Basa: Doğolğu-i ķeķesuleķu nikan buruu. Ker buruu? keeesu, Qan-Ečiķe-in Mino tusuan emune olumuleķu Doqolqu-i keķesuleķu buruu alĵiyas. Edoe Mino emune ken tein olumuleĵu okķu? Qağan-Ečiķe Mino, burino emune, Dore kičieķu ķuun-e ulu uqan Łsuleduksen-iyen oerien buruušibe bi. Basa: Teŋķeri ğaĵar-a ĵayaatu toreksen ķoreesun-i aqa-deu ĵuk oduuĵi! keen qaranlaĵu, qurua yourqa noduulĵu aqu bolun, aqa deu-deče čimaliqai uķe sonosba bi. Buruu-ķu bolba. Qaqan-Ečiķe-yüen qoina dorben uiles nemeba ĵe bi Dorben uiles buruu bolĵuui ĵe!” keeba.

§ 282. Yeke Qurilta quriĵu, Quluğana ĵil, Qulan sara-da, Kelureno Kodee-aralun Doloan-boldaqa Šilķinček qoyar ĵaura Ordos baouĵu bukui-tur bičiĵu daousba.